

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1946-1960) TÜRKİYE BÜYÜK
MİLLET MECLİSİ'NDE AZINLIKLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Muzaffer Ammar SAKALI

Danışman

Prof. Dr. Fahri SAKAL

SAMSUN, 2016

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1946-1960) TÜRKİYE BÜYÜK
MİLLET MECLİSİ'NDE AZINLIKLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Muzaffer Ammar SAKALI

Danışman

Prof. Dr. Fahri SAKAL

SAMSUN, 2016

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

.../.../ 2016

Muzaffer Ammar SAKALI

KABUL VE ONAY

Muzaffer Ammar SAKALI tarafından hazırlanan “Demokrat Parti Dönemi (1946-1960) Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Azınlıklar” başlıklı bu çalışma, ___/___/___ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___ / ___ / ___

Müdür

ÖZET

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1946-1960) TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE AZINLIKLAR

Muzaffer Ammar SAKALI
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Ağustos/2016
Danışman: Prof. Dr. Fahri SAKAL

Çok uluslu bir devlet yapısına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi üzerine oturmuş bulunan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın geçirmiş olduğu Tanzimat, Islahat ve Meşrutiyet gibi dönemlerin bir benzerini 1946'da tek partili dönemden çok partili hayata geçerek yaşamıştır. Bu dönemin ana meselelerinden biri, aynen Osmanlı'nın karşılaştığı gibi Gayrimüslim unsurların (azınlıklar) temsil meselesi olmuştur. Tezimizin konusunu oluşturan Demokrat Partili azınlık milletvekillerinin 1946 yılı ile 1960 yılı arasındaki faaliyetlerinin ortaya çıkarılmasında temel kaynak olarak söz konusu yıllar arasındaki TBMM Tutanakları kullanılmıştır. Bu tutanaklardaki yüzlerce konuşma içerisinden, tezimizin amacı ve hacmine uygun olanlar seçilmiş ve bu nutuklar konularına göre sınıflandırılarak kronolojik olarak sunulmuştur. Bunlara ek olarak azınlık mensubu milletvekillerinin, TBMM Albümü ve Parlamento Tarihi kitaplarındaki biyografilerinden de destek alınarak çalışmamızın daha açıklayıcı olması sağlanmıştır. Tezimizin amacı çok partili hayatın başladığı 1946 yılı ile askeri darbenin gerçekleştiği 1960 yılları arasında Demokrat Parti'yi temsil eden azınlık milletvekillerinin daha çok hangi konularda yoğunlaştığı, kendilerini Türk toplumunun neresinde gördükleri, demokrasi anlayışları, siyaset, ekonomi ve vatandaşın günlük sorunlarıyla ne kadar ilgilendikleri, geleceğe dönük neler söyledikleri ve mensubu oldukları topluluklarıyla ilişkilerini ortaya çıkarmaktır. Anılan dönemde DP'den on milletvekili meclise girmiştir. Çalışmamızda bütün milletvekillerinin biyografisine değinilmiş; ancak bazılarının konuşmasının bulunmaması, bazılarının da konuşmalarının çalışmamızın kapsamına girmeyeceği düşüncesiyle sadece altı milletvekilinin konuşmaları üzerinde durulmuştur. Konuşmaların değerlendirilmesi aşamasında hangi milletvekilinin kaç konuşmasının olduğundan ziyade, hitabetin niteliğine, konunun güncelliğine ve günlük hayatta her vatandaşın karşılaşması muhtemel sorunlarla olan ilgililiğine dikkat edilmiştir. Daha önce bu alanda tezimizdeki kadar detaylıca bir çalışmanın yapılmamış olması araştırmayı güçleştirse de bahsi geçen 14 yıllık süre zarfında azınlık milletvekillerinin, milletin meclisinde tarihe not düşülecek hangi sözleri söyledikleri tüm ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Çalışmamız aslında bu yönüyle alanında büyük bir ihtiyacı karşılamakta ve bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Azınlıklar, Demokrat Parti, TBMM, Tek Parti, Demokrasi.

ABSTRACT

DEMOCRATIC PARTY (1946-1960) MINORITIES AT THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY

Muzaffer Ammar SAKALI

Ondokuz Mayıs University, Social Sciences Institute

Department of History, Master of Arts, August/2016

Advisor: Prof. Dr. Fahri SAKAL

The Republic of Turkey which set on the remainder of the Ottoman Empire that has a cosmopolitan state structure, has lived a similar session like reorganization, reforms and constitutionalism in 1946 by passing from single party period to multi-party system. One of the matter in this period was the representation problem of the non-muslim people (minority) as the Ottoman met the same problem. The official reports of the Turkish Grand National Assembly were used as basic source to find out the activities of the minority deputies at the Turkish Grand National Assembly which generates the subject of our thesis between the year 1946 in which the minority deputies at the Turkish Grand National Assembly started to revealing themselves and the year 1960 in which the party was put down from the power. The speeches that are convenient to target of our thesis and its volume were chosen among the hundreds at these official reports, and these official reports were categorized pursuant to their topics and presented as chronologically. In addition to this we used the Turkish Grand National Assembly album of the minority deputies and their biographies in the books of parliament history for supporting so that it became more explanatory. The targets of our thesis are to find out on which topics the minority deputies at the Democratic Party concentrate between the year 1946 in which the multi-party life has started and the year 1960 in which the military coup has taken place, how they see themselves in the Turkish Community, their democratic intellections, how they intersted in politic, economy and daily matters of the citizens, what they said about in the future and relationships about their community. Ten deputies from Democratic Party got into parliament in the mentioned period. We mentioned about all the deputy biographies in our studies; however we dwelled on just six deputy speeches because of could not find some speeches and with the thought of some of them out of coverage. We pointed out quality of the oratory, topicality of the subject and the daily matters which any citizen might meet in the daily life rather than which deputy has got how many speech. A detailed study had not been done on this course previously, so it complicated the research. But the important words in the history of the minority deputies that spoke in the period of 14 years at the National Assembly were handled down to the last detail. Actually our study supply the needs on this course and has the importance of being first.

Keywords: Minorities, Democratic Party, Turkish Grand National Assembly, Single Party, Democracy.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

1. Osmanlı'da Azınlıklar.....	1
1.1. Azınlık Kavramı.....	1
1.2. Osmanlı Devleti'nin Azınlıklara Yönelik Genel Politikası.....	2
1.3. Tanzimat Fermanı ve Azınlıklar.....	3
1.4. Islahat Fermanı ve Azınlıklar.....	5
1.5. Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın Birlikte Değerlendirilmesi.....	7
1.6. I. Meşrutiyet ve Azınlıklar.....	8
1.7. II. Meşrutiyet ve Azınlıklar.....	9
2. Cumhuriyet Dönemi Azınlıklar.....	11
2.1. Millî Mücadele ve Azınlıklar.....	11
2.2. Lozan'da Azınlıklar.....	14
2.3. Tek Parti Dönemi Azınlıklar.....	16
2.4. Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş.....	20
2.4.1. II. Dünya Savaşı Yılları ve Türkiye.....	21
2.4.2. Birleşmiş Milletler San Francisco Konferansı.....	26
2.4.3. Türk Demokrasisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	27
2.4.4. 1946 Belediye Seçimleri.....	28
2.4.5. 1946 Milletvekilliği Seçimleri.....	29

BİRİNCİ BÖLÜM

DP AZINLIK MİLLETVEKİLLERİNİN BİYOGRAFİLERİ

1.1. Ahilya Moshos.....	31
1.1.1. Hayatı.....	31
1.1.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	32
1.2. Hanri (Hanuh) Soriano.....	32
1.2.1. Hayatı.....	32
1.2.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	32
1.3. Salamon Adato.....	33
1.3.1. Hayatı.....	33
1.3.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	33

1.4. Andre Vahram Bayar	35
1.4.1. Hayatı	35
1.4.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	36
1.5. Aleksandros Hacopulos	37
1.5.1. Hayatı	37
1.5.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	38
1.6. Zakar Tarver	38
1.6.1. Hayatı	38
1.6.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	39
1.7. Hristaki Yoannidis	39
1.7.1. Hayatı	39
1.7.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	40
1.8. Mıgırdıç Şellefyan	40
1.8.1. Hayatı	40
1.8.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	41
1.9. Yusuf Salman.....	41
1.9.1. Hayatı	41
1.9.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	42
1.10. Isak Altabev	42
1.10.1. Hayatı	42
1.10.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASET VE AZINLIK MİLLETVEKİLLERİ

2.1. 1946 Seçimlerine Demokrat Parti'nin Tepkisi	43
2.1.1. Salamon Adato'nun 1946 Seçimi Sonuçlarına İtirazı.....	44
2.1.2. Salamon Adato'nun Milletvekilleri Seçimi Kanunu Hakkındaki Görüşü	47
2.2. Demokrat Parti'nin İlk İcraatlarından Af Kanunu	51
2.2.1. Basında Af Kanunu Tartışmaları	52
2.2.2. Af Kanunu Hakkında Salamon Adato'nun Düşünceleri.....	53
2.3. 6-7 Eylül 1955 Olayları Öncesi Türk-Yunan İlişkileri.....	57
2.3.1. 6-7 Eylül 1955 Olayları Hakkında Zakar Tarver ve Aleksandros Hacopulos'un Görüşleri	59
2.3.2. 6-7 Eylül 1955 Olaylarında Zarar Görenlerin Zararlarının Tazmini Meselesi ve Azınlıkların 1957 Seçimlerine Yaklaşımı.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM VE SAĞLIK

3.1. Eğitimde Tek Partiden Çok Partiye Geçiş	66
3.2. Demokrat Parti ve Eğitim	67

3.2.1. Demokrat Parti'nin 1946 Programında Eğitim	67
3.2.2. Demokrat Parti Döneminde Eğitim (1950-1960)	67
3.3. DP'li Azınlık Milletvekillerinin Eğitim Politikalarına Yönelik Görüşleri ..	68
3.3.1. Aleksandros Hacopulos'un Öğretmen Maaşları Hakkındaki Görüşü... 68	
3.3.2. Aleksandros Hacopulos'un Eğitimin Sorunları Hakkındaki Geniş Kapsamlı Konuşması	69
3.3.3. Zakar Tarver'in ODTÜ Kanunu Hakkındaki Görüşleri.....	74
3.3.4. Aleksandros Hacopulos'un Lise ve Üniversitelerle İlgili Görüşleri	76
3.4. Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları ve CHP-DP Kıyaslaması.....	79
3.5. DP'li Azınlık Milletvekillerinin Sağlık Politikalarına Yönelik Görüşleri... 82	
3.5.1. Salamon Adato'nun Dişçi Kalfaları Hakkındaki Görüşü	82
3.5.2. Andre Vahram Bayar'ın Eczane Harici Yerlerde İlaç Satılması Hakkındaki Görüşü	84
3.5.3. Zakar Tarver'in Genel Sağlık Politikası Hakkındaki Görüşleri.....	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMA HAYATI VE EKONOMİ

4.1. DP ile Birlikte Devletçilikten Liberal Ekonomiye Geçiş	88
4.2. DP'nin Çalışma Hayatı ve Ekonomiye İlişkin Muhalefetteki Politikası	89
4.2.1. Millî Korunma Kanunu'nun Değiştirilmesine Dair Meclisteki Tartışmalar	89
4.2.1.1. Millî Korunma Kanunu	89
4.2.1.2. Salamon Adato'nun Yıllık Kira Zam Oranları ile İlgili Görüşleri..91	
4.2.2. Salamon Adato'nun Yeni Adliye Binası Hakkındaki Düşünceleri.....	94
4.2.3. Şeker Zammı Tartışmaları ve Salamon Adato'nun Görüşleri.....	96
4.2.4. Salamon Adato'nun Esnaf Dernekleri Kanunu Hakkındaki Görüşleri..99	
4.2.5. Salamon Adato'nun İhtiyarlık Sigortası Hakkındaki Görüşleri.....	103
4.2.6. Salamon Adato'nun Maliye Memuru ile Mükellef Arasındaki İlişkilere Yönelik Görüşleri.....	107
4.2.7. Salamon Adato'nun Grev Hakkı ve Hastalık Sigortası ile İlgili Görüşleri.....	110
4.3. DP'nin Çalışma Hayatı ve Ekonomiye İlişkin İktidardaki Politikası	115
4.3.1. İlk Özelleştirme: Kibritin Tekelden Çıkarılmasına Dair Meclisteki Tartışmalar	115
4.3.1.1. CHP ile DP'nin Tekele Bakışı ve Tekel Özelinde DP'nin Genel Ekonomi Anlayışı.....	115
4.3.1.2. Salamon Adato'nun Kibritin Tekelden Çıkarılması Hakkındaki Görüşü	117
4.3.2. Salamon Adato'nun Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu Hakkındaki Görüşleri.....	120
4.3.3. Demokrat Parti'nin Yatırım Hamlelerinin Ardından Enflasyonlu Yıllar ve Meclisteki Tartışmalar.....	125

4.3.3.1. Tarımdaki Gelişmeler.....	125
4.3.3.2. Sanayi ve Yatırımlar.....	126
4.3.3.3. Enflasyon ve Eleştiriler.....	127
4.3.3.4. Ekonomide Kötüye Gidiş.....	128
4.3.3.5. Mıgırdıç Şellefyan'ın Enflasyon ve Ekonomiye Bakışı.....	129
4.3.4. Mıgırdıç Şellefyan'ın Devlet Borçları Hakkındaki Görüşleri.....	131
4.3.5. Hristaki Yoannidis'in Ticaret Vekâleti 1960 Yılı Bütçesi Hakkındaki Konuşması.....	133
4.3.6. Mıgırdıç Şellefyan'ın Otomobillerden Fon Alınması Hakkındaki Görüşleri.....	135
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	144
EKLER	155
ÖZGEÇMİŞ	165

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
d.	: Doğum
DP	: Demokrat Parti
DMO	: Devlet Malzeme Ofisi
DHMİ	: Devlet Hava Meydanları İşletmesi
ERDEMİR	: Ereğli Demir Çelik Fabrikaları
OMÜ	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
THY	: Türk Hava Yolları
sy.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
THY	: Türk Hava Yolları
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
vb.	: Ve benzerleri
vs.	: Ve saire

GİRİŞ

1. Osmanlı'da Azınlıklar

1.1. Azınlık Kavramı

Azınlıklar ve azınlık hakları üzerinde yapılan tartışmalar her geçen gün artmaktadır. Aynı zamanda, azınlıklarla ilgili uluslararası düzenlemelerin sayısı da çoğalmaktadır.¹ Oldukça eski bir kavram olmasına rağmen bugüne kadar üzerinde anlaşılmiş bir “azınlık” tanımı mevcut değildir. Türkçe Sözlükte azınlık kavramı, “bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, ekalliyet, bir ülkede egemen ulusa göre ayrı soydan veya inançtan olan ve sayıca az olan topluluk” şeklinde tanımlanmıştır.²

Köken olarak Latincedeki küçük, az anlamına gelen “minor” kelimesine dayanan azınlık kavramı geniş (sosyolojik) ve dar (hukuksal) olmak üzere iki açıdan ele alınabilmektedir. Sosyolojik açıdan azınlık, bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık olup başat olmayan, çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba denir. Geniş (sosyolojik) açıdan bu şekilde tanımlanan azınlığın tüm devletlerin kabul ettiği hukuksal bir tanımına ise bugüne kadar ulaşılammıştır. Azınlık kavramının hukuksal olarak nitelendirilmesinde ise Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun 1978'de önerdiği azınlık tanımı temel olmuştur. Buna göre azınlık: “Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan gruptur”.³

---

¹ Mustafa Çağatay Okutan, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 59/2, 2004, s. 59.

² Hasan Tunç, “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8/1-2, Haziran-Aralık 2004, s. 5.

³ Hakan Taşdemir ve Murat Saraçlı, “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2/8, 2006, s. 26.

1.2. Osmanlı Devleti'nin Azınlıklara Yönelik Genel Politikası

Türk dünyasında daha Büyük Selçuklu döneminde Müslüman Türklerle Müslüman olmayan topluluklar birlikte yaşamaya başlamış ve Selçuklu Türkleri bu konudaki esasları daha önceki Müslüman Arap devletlerinden almıştır. Bu esaslar İslâm hukukunun hükümlerine dayanmaktadır. İslâm hukuku dünyadaki insanları Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak ikiye ayırmış, Gayrimüslimleri Müşrikler ve Ehl-i Kitap olarak yine iki gruba ayırırken Müşriklere tek seçenek olarak Müslüman olmayı teklif etmiş, Ehl-i Kitaba ise belirli şartlara uymak kaydıyla kendi ülkesinde yaşam hakkı tanımıştır. İslâm dünyasında Peygamber döneminden beri kabul gören Ehl-i Kitap grubu Mecusiler, Sabiiler, Museviler ve Hristiyanlardan oluşmuş, Büyük Selçuklu Devleti de bu yapıyı esas alarak Gayrimüslim politikasını düzenlemiştir. Gayrimüslimlerle ilgili bu düzenleme Büyük Selçuklulardan Anadolu Selçuklu Devleti'ne, oradan da Anadolu beyliklerinden biri olan Osmanlı Beyliği'ne geçmiştir.⁴

Osmanlı Devleti döneminde kendisine “zimmî” adı verilen Ehl-i Kitap kendi dinini değiştirmeden İslâm devletinin korumasından yararlanırdı.⁵ Müslüman olmadıkları için şeri hukuk uygulanmayan zimmîler Müslümanlardan farklı bir şekilde yönetilir, farklı hukuka tabi olurlar ve kendi dinî inanış ve geleneklerini sürdürme açısından İslâm topraklarında kendilerine tam bir hoşgörü gösterilirdi.⁶ Bu kapsamda Gayrimüslimler yönetim bakımından “millet sistemi” içinde değerlendirilmişlerdir.⁷ Osmanlı egemenliğindeki zimmîler, mezhep ve dinlerine göre gruplandırılmış ve bu gruplara “millet” adı verilmiştir. Gayrimüslim gruplara beratlar verilmiş ve beratlarla kendilerine verilen özgürlük sayesinde inanç, hukuk ve geleneklerini korumuşlardır. Böylece Gayrimüslimlerle Müslümanlar yan yana, aynı devletin hâkimiyeti altında farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşamışlardır.⁸ Millet sisteminin bir diğer fonksiyonu da kendi kültür ve dinlerini koruyan

---

⁴ Yavuz Ercan, “Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler” *OTAM*, 20, 2008, s. 3.

⁵ Ali Güler, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar*, Ankara: Türkar Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, 2007, s. 7.

⁶ Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1996, s. 8.

⁷ Güler, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar*, s. 6.

⁸ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, ss. 9-10.

Gayrimüslimlerin aynı zamanda ekonomik ve siyasal sisteme katılarak Osmanlılaşmalarıydı.⁹

Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere karşı izlediği politikanın temelinde Türk toplumunun genel özelliği olan kültür ve inanç bakımından farklı düşünenlere karşı olumlu yaklaşma ve uyum içinde bir arada yaşama anlayışı da vardır. Bunun gereği olarak Gayrimüslim halklara hoşgörü ile yaklaşmıştır. Dikkatle incelenecek olursa bu durum Türklerin İslam'dan önceki dönemlerinde de vardır.¹⁰

İslami esasların geçerli olduğu Osmanlı düzeninde topluluklar din esasına göre sınıflara ayrılıyor, kişinin inançları milliyetini belirliyordu. Bir dine bağlı toplulukları ifade eden millet kavramının etnik temele dayanması, milliyetçilik akımlarının Osmanlı İmparatorluğu'na girdiği 19. yüzyılda başlamış ve imparatorluk içindeki cemaatler bundan böyle millî birer topluluk haline gelmişlerdir.¹¹

1.3. Tanzimat Fermanı ve Azınlıklar

Devletin siyasi yapısında köklü bir değişiklik meydana getirme arzusunun ilk resmi vesikası olan ve 3 Kasım 1839'da Sultan Abdülmecit adına Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Kasrı'nda okunan Tanzimat Fermanı, 1789 Fransız İhtilali ile Avrupa'ya yayılan inkılap hareketlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk karşılığıdır.¹²

Osmanlı bünyesindeki Gayrimüslimler, XIX. yüzyıla kadar millet sistemi çerçevesinde devletin kendilerine tanıdığı haklardan yararlanarak rahat bir hayat sürdüler. Fakat Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte, yabancı devletler ülke içindeki Gayrimüslimleri kendi emelleri doğrultusunda kullanmaya çalıştılar.¹³ 1789 Fransız İhtilali'nden sonra imparatorlukların dağılma sürecine girmesi bu fermanın ilan edilmesinde en önemli etkendi. Milliyetçilik fikrinin önem kazanması ile Fransa, İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti'ndeki Gayrimüslim tebaayı kendi menfaatleri yönünde harekete geçirmeye başladılar.¹⁴ Bu devletlerin asıl amacı, Osmanlı Devleti'ndeki Gayrimüslimlerin durumunu düzeltmek veya güvenliklerini sağlamak

⁹ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, s. 8.

¹⁰ Ercan, "Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslimler)", s. 4.

¹¹ Mim Kemal Öke, *Ermeni Meselesi 1914-1923*, İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayınları, 1986, s. 50.

¹² Yavuz Abadan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/1-4, 1957, s. 3.

¹³ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, s. 11

¹⁴ Önder Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s. 67.

değil, onlara bağımsızlık sözü vererek Osmanlı Devleti'ni bölmekti.¹⁵ XIX. yüzyıldan itibaren devletin Gayrimüslimler bahane edilerek bu şekilde baskılara maruz kalması yöneticileri Gayrimüslimlerle ilgili bazı değişiklikler yapmaya sevk etmiştir.¹⁶

Padişah ve bakanların yanı sıra Rum Patriği, Ermeni Patriği ve Yahudi Başhahamı'nın da hazır bulunduğu bir ortamda okunan Gülhane Hatt-ı Hümayunu temelde Müslümanlarla Gayrimüslimlerin haklar bakımından eşitliğini esas almış ve Osmanlı hukuk sistemini kökten değiştirecek değişikliklerin başlangıcı olmuştur.¹⁷

Tanzimat Fermanı'yla padişah kendi yetkilerini sınırlamış,¹⁸ hâkim millet anlayışı ve din esasına dayalı millet sistemi yerine Osmanlılık fikri geliştirilmeye çalışılmıştır. Bütün devlet kurumları Gayrimüslimlere açılmış ve Gayrimüslimlerin Müslümanlar hakkında hüküm vermek üzere mahkemelerde azalığı yasal hale gelmiştir. Gayrimüslimlerin Müslümanlara tanınan haklardan istifade etmekle birlikte askerlikten muaf tutulmaları, eğitim ve ticaretle kendilerini daha da geliştirmelerini sağlamıştır.¹⁹ Tanzimat'la birlikte sancaklarda Müslüman ve zimmi üyelerden oluşan meclisler kurulmuş (1840), bu meclisler haftanın belli günlerinde toplanarak sancağın muhtelif sorunlarını görüşmüşler ve bu şekilde Gayrimüslimlerin yönetime katılmaları sağlanmıştır. İleride benzer meclisler eyalet merkezlerinde de oluşturulmuştur.²⁰

Bir temel haklar bildirgesi olarak da nitelendirilen fermanla Osmanlı Devleti içinde herkesin can, mal, ırz ve namus güvenliğine sahip olduğu, yargılanmadan kimsenin suçlanamayacağı ve cezalandırılmayacağı belirtilmiştir. Tüm bu haklar istisnasız olarak bütün Osmanlı vatandaşları için söz konusu olacaktır. 1851 yılında çıkarılan Ceza Kanununda yine Müslüman-Gayrimüslim, büyük küçük ayrımı yapılmadan adam öldürme suçlarında herkese aynı hükümlerin uygulanacağı vurgulanmıştır.²¹

¹⁵ Ercan, "Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslimler)", s. 4.

¹⁶ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, ay.

¹⁷ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, ay.

¹⁸ İbrahim Durhan, "Tanzimat Dönemini Hazırlayan Temel Etkenler Üzerine Bir İnceleme", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5/1-4, 2001, s. 66.

¹⁹ Bilâl Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul: Risale Yayınları, 1996, s. 101.

²⁰ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, s. 43.

²¹ Belkıs Konan, "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64/1, 2015, s. 185.

1.4. Islahat Fermanı ve Azınlıklar

18 Şubat 1856'da tüm bakanlar, yüksek memurlar, Şeyhülislam, Patrikler, Hahambaşı ve çeşitli cemaatlerin ileri gelenlerinin hazır bulunduğu bir toplantıda okunarak yürürlüğe giren Islahat Fermanı'yla Osmanlı Devleti, Rusya'nın ve diğer büyük devletlerin, Gayrimüslimlerin hukuki statülerini bahane ederek iç işlerine müdahale etmesini önlemek istiyordu. Hatta Osmanlı yönetimi, bu fermanın Paris'te yapılan barış görüşmelerinde tartışılmamasını ve anlaşma metninde yer almamasını istemiş, neticede Paris Barış Anlaşması'nın 9. maddesi gereği hiçbir ülkenin bu fermanı gerekçe göstererek iç işlerine karışamayacağını kabul ettirmiştir. Osmanlı Devleti sonradan bu maddeyi uluslararası alandaki yabancı müdahalelerine karşı bir silah olarak kullanmıştır. Ancak ne müdahaleleri ne de bu yüzden çıkan siyasal çatışmaları engellemesi mümkün olmuştur.²²

Islahat Fermanı'nda tıpkı Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi bütün tebaanın din ve mezhep farkı olmaksızın can, mal ve namus emniyetinin padişahın garantisi altında olduğu vurgulanmıştır.²³ Fermanda Gayrimüslimlerle Müslümanlar hak ve sorumluluklar bakımından eşitlenmeye çalışılmış, Gayrimüslimlere daha önce tanınmış olan din hürriyeti, imtiyaz ve muafiyetler aynen korunmuş, yönetmeliklerde bazı değişikliklere gidilmiştir.²⁴

1856 Islahat Fermanı sonrası hazırlanan İdare-i Vilayet Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle Gayrimüslimler; vilayet, sancak, kaza ve köy merkezlerinde oluşturulan idare meclislerinin hepsinde yer almışlardır. Yine Gayrimüslimler, taşrada sorgu hâkimliği yapmışlar ve nahiye meclislerinde Müslüman üyelerle yarı yarıya bir oranda temsil edilmişlerdir.²⁵

Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin devlet memuru olmasına pek sıcak bakılmamakta, zaten Gayrimüslimler de memurluğa pek rağbet etmemekteydiler. Islahat Fermanı'yla birlikte memurlukta din ve mezhep yerine liyakat prensibi getirilmiştir. Bu durum Islahat Fermanı'ndaki "bütün tebaanın din ve mezhep ayrılığı

²² Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, ss. 55-59.

²³ Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, s. 87.

²⁴ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, s. 13.

²⁵ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, s. 17.

gözetilmeksizin eşit tutulması” gerektiği ilkesine dayanmaktaydı. Fermanın ilanından sonra bürokrasideki Gayrimüslim memur sayısında adeta patlama yaşanmıştır.²⁶

Islahat Fermanı’yla gelen yeniliklerden biri de Gayrimüslimlerle Müslümanlar arasında çıkan ticaret ve cinayet davalarının karma mahkemelerde görülmesi ve bu mahkemelerde Gayrimüslimlerin şahitliğinin kabul edilmesiydi. Ayrıca Gayrimüslimler kendi dinlerine göre yemin edebilecekler, kendi aralarındaki hadiseleri ise patrikler aracılığı ile halledebileceklerdi.²⁷ İlk kez yabancılara mülk edinme hakkı verilmiş, her Gayrimüslim topluluğa ikişer kişi ile Meclis-i Vâlâ’ya katılma hakkı sağlanmıştır.²⁸

Yapılan tüm bu değişiklikler değişik kesimlerden tepkiler gelmesine yol açmıştır. Rum milletine dâhil olan İstefanaki Bey, Sadarete verdiği layihada dinde eşitliğin İngiltere, Fransa ve Almanya’da da olmadığını, Katolikler ve Protestanların eşitsizliğinin Osmanlı’dan çok daha vahim boyutlarda olduğunu ve bu sebeple Osmanlı ülkesinde dinde eşitliğin mümkün kılınmaması gerektiğini belirtmiştir.²⁹ Tıbbiye’de görevli olan Doktor İstefanaki (Stefan) Bey³⁰ padişaha verdiği layihada Hristiyan milletlere verilen imtiyazlardaki aşırılığa işaret ederek “Avrupa’nın Fransa, İngiltere, Prusya gibi ülkelerinde acaba mezhep eşitsizlikleri daha mı azdır?” demiştir.³¹ Müslümanlardan birçoğu da eskiden milleti hâkime iken artık bu üstünlükten mahrum olduklarını, atalarının kanlarıyla kazandıkları kutsal haklarını bu fermanla kaybettiklerini dile getirmişler ve “Ehl-i İslâm’a bugün matem günüdür” diyerek söylenmeye başlamışlardır.³²

Osmanlı Devleti bu fermanın Batılı devletlerce kendi iç işlerine müdahale maksadıyla kullanılmasını önlemek amacıyla Paris Anlaşması’nın ilgili maddesine özel bir ibare koydurduysa da Batılı devletlerin bu maddeyi suistimal etme girişimlerini engelleyememiş, ferman Osmanlı Devleti’nin hedeflediği pratik çıkarları sağlayamadığı gibi ne Müslüman ne de Gayrimüslim unsurları memnun

²⁶ Kaya, *Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar*, ss. 93-94.

²⁷ Kaya, *Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar*, ss. 97-98.

²⁸ Ercan, “Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler)”, s. 7.

²⁹ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, s. 62.

³⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 185.

³¹ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, ss. 217-218.

³² Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, s. 116.

edebilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu milliyetçiliğin egemen olduğu bir çağda çok uluslu bir imparatorluk olmanın faturasını ödemekten kurtulamamıştır.³³

1.5. Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın Birlikte Değerlendirilmesi

Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın getirdiği eşitlik anlayışı Müslüman halk tarafından hoş karşılanmadığı gibi Gayrimüslimler tarafından da hoş karşılanmamıştır. Çünkü Osmanlı tebaası olan bu topluluklar aslında Müslümanlarla aynı haklara sahip olmayı değil, bağımsız olmayı istemektedir. Müslümanlar ise yüzyıllardan beri "millet-i hâkime" yani yönetici halk olduğundan, "millet-i mahkûme" yani yönetilen halk olan Gayrimüslimlerin kendileriyle aynı haklara sahip olmalarını istememektedirler.³⁴ Devlet ise bütün herkesi eşit kabul ederek bir Osmanlı vatandaşlığı oluşturmak istemiştir. Osmanlı vatandaşlığını oluşturmak için Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar bütün tebaaya eşitlik ve adalet verilerek Osmanlı'nın birliği hedeflenmiştir. Bu fermanlarla tüm topluluklar ırk, din, sınıf ve mezhep ayrımı yapılmaksızın bütün haklara eşit bir şekilde sahip olarak idari, dinî ve hukuki haklardan faydalanma imkânı elde etmiştir. Tanzimat ve Islahat Fermanları azınlıkların ayrılıkçı isyanlarının önüne geçebilmek ve böylece etnik unsurların uluslaşmasına engel olmak amacını gütmektedir. Ancak etnik unsurların millî kimliklerini tek bir potada eritmelerini amaçlayan bu düşünce çok uluslu bir devlet olan imparatorlukta başarıya ulaşamamıştır.³⁵

Son tahlilde tüm kurumlarını reforme etmek isteyen Osmanlı Devleti, attığı her adımdan sonra birçok tepkiye maruz kalmış, yenilikler toplumun ekserisinde olumsuz karşılanmıştır. Reformların Batı devletlerinin baskısıyla yapıldığı izlenimi ayrıca bir karşı direnişi beraberinde getirmiş, bazı bölgelerde isyana varan gelişmeler yaşanmıştır. Müslümanlar "şeriat elden gidiyor" diye uygulamalara karşı çıkarken, Hristiyan cemaatler de eşitlik fikriyle tatmin olmamış ve fermanlarda yer alan prensipler doğrultusunda kendilerine daha çok hak verilmesini talep etmişlerdir. Osmanlı Gayrimüslimlerinin hayallerini süsleyen tek şey, her milletin kendi devletine sahip olması düşüncesi olduğundan Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlerle

³³ Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, ss. 108-109.

³⁴ Ercan, "Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslimler)", s. 7.

³⁵ Taner Aslan, "Osmanlı Devleti'nin Siyasi ve İdari Tarihinde Adalet ve Musavat Meselesi", *Kırgızistan Celalabat İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi)*, 21, 2010, ss. 8-14.

ilgili yaptığı reformlar Gayrimüslimleri tatmin etmemiştir. Hep daha fazlasını isteyen Gayrimüslim topluluklar bu yolla kendi bağımsızlıklarının önünü açmıştır.³⁶

1.6. I. Meşrutiyet ve Azınlıklar

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma sürecinin bir parçası olarak gündeme gelen ve Jön Türklerin öncülüğünü yaparak ülkeye yerleştirilmesini hayati gördükleri meşrutî yönetim II. Abdülhamit tarafından yeni anayasa ile birlikte yürürlüğe konuldu. Batılı devletlerden İngiltere ve Fransa bu sistemin Osmanlı ülkesinde yürüyeceğine inanmıyor, çok uluslu Avusturya, yapısı nedeniyle bu rejime sıcak bakmıyordu. Rusya ise bu rejimin tam karşısında bulunuyordu.³⁷

1876 Anayasasının kabul ettiği parlamentonun ismi “Meclisi-i Umumi”dir. Bu yapı, iki ayrı meclisten meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi “Heyet-i Âyan”, diğeri ise “Heyet-i Mebusan” idi. Heyet-i Âyan'ın üyeleri doğrudan padişah tarafından seçilecek ve bunların toplam üye sayısı Heyet-i Mebusan üyelerinin toplam sayısının üçte birinden fazla olmayacaktı.

İki dereceli (yani seçme hakkı olanlar doğrudan doğruya mebusları seçmeyecekler, mebusları seçecek olan ikinci seçicileri seçeceklerdir) olarak düzenlenecek seçimler için 80'i Müslüman ve 50'si Gayrimüslim olmak üzere toplam 130 mebus ayrılmıştır. 1877 yılında yapılan ilk seçimde İstanbul'dan seçilecek mebus sayısı ise 5 Gayrimüslim ve 5 Müslüman olmak üzere toplam 10'dur. Seçimlerin sonucunda, her vilayet belirtilen sayıdaki mebusu İstanbul'a gönderememiştir. Mebusların 69'u Müslüman, 46'sı Gayrimüslimdir. Bazı vilayetlerden bir tek mebus dahi gelmemiştir. Bunlar Tunus, Mısır, Romanya, Sırbistan Karadağ, Sisam, Umman ve Necid'dir. İç işlerinde serbest olan bu eyaletler mebus göndermeye kendilerini mecbur görmemişlerdir.³⁸

İlk mecliste birçok millet temsil edilmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun benzeri olan çok uluslu Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorluğu'nda temsil bakımından Osmanlı'daki çok kültürlülüğe müsaade edilmemiştir. Bu iki imparatorlukta da hâkim unsurun dışında herhangi bir dinî etnik gruptan sefir, nazır

³⁶ Gazi Erdem, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyanların Sosyal ve Dinî Hayatları (1856-1876)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), ss. 206-207.

³⁷ Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, s. 126.

³⁸ Yılmaz Kızıltan, “I. Meşrutiyet'in İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26/1, 2006, ss. 262-263. (Ayrıntılı mebus listesi için ayrıca bkz: Aynı Makale, ss. 263-267.)

veya devlet adamı görülmezken, Osmanlı'da Hristiyan nazırlar, sefirler, valiler ve milletler arası anlaşmalara gönderilen Gayrimüslim delegelere rastlanmıştır. İlk mecliste 9 Âyan ve 37 Mebusan azası olmak üzere 46 Gayrimüslim mebus bulunmaktaydı. Başka bir deyişle ilk Osmanlı parlamentosunun % 40'ı Gayrimüslimdi ve ilk oturumda meclisin en yaşlı üyesi olan Edirne mebusu Gümüşgerdan Mihaliki Bey başkan seçilmiştir. Hükümetin itimadını kazanmış ve geldikleri yerlerin valileri tarafından seçilmiş olan ilk meclisin Gayrimüslim mebusları, Osmanlı yönetimini öven konuşmalar yapmışlar ve konuşmalarında etnik çatışmaya sebep olacak sözlerden kaçınmışlardır.³⁹

Tanzimat ve Islahat Fermanları'nda muhafaza edilen ibadet hürriyetleri ve mezhep imtiyazları 1876 tarihli Kanun-i Esasî'de de korunmuş, devlet tarafından tanınmış bütün din mensuplarına kamu düzenine aykırı olmamak kaydıyla serbest ibadet hakkı verilmiş ve muhtelif dinî cemaatlere daha önce verilmiş bulunan haklar teyit edilmiştir.⁴⁰

Devam etmekte olan Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili olarak Meclis-i Mebusan'ın, hükümeti ağır bir şekilde tenkit etmesi üzerine Padişah Meclis-i Mebusan'ın feshine karar vermiştir. Padişah fesih kararını 14 Şubat 1878 tarihli toplantıda okutmuş ve böylece Meclis-i Mebusan dağılmıştır.⁴¹

1.7. II. Meşrutiyet ve Azınlıklar

Meclis-i Mebusan'ı fesheden II. Abdülhamit idaresine karşı ülke içinde ve dışında güçlenen muhalefetin çalışmaları sonucu 24 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilmiştir.⁴²

Osmanlı İmparatorluğu ikinci parlamenter dönemin ilk meclisini 1908'de, ikincisini 1912'de ve üçüncüsünü 1914'te topladı. Kanun-i Esasî'ye uygun olarak her elli bin erkek nüfusa bir milletvekilinin seçildiği⁴³ 1908 seçimlerinde II. Meşrutiyet'i Abdülhamit'e kabul ettiren genç subayların İttihat ve Terakki'si ile Prens Sabahattin'in âdem-i merkezîyetçi fikirlerini savunan Ahrar Fırkası yarıştı ise de İttihatçılar kesin bir zafer elde ettiler. Tarihimizin ilk çok partili seçimi olan ve

³⁹ Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, ss. 128-130.

⁴⁰ Abadan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri", s. 22.

⁴¹ Adil Bucaktepe, "Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 2014, s. 52.

⁴² Bucaktepe, "Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme", ay.

⁴³ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, s. 40.

nispeten demokratik yöntemlere göre yapılan bu seçimde Ahrar Fırkası yalnız bir mebusu meclise sokabilmiştir.⁴⁴ Bu seçimlerde Meclis-i Mebusan'a 26 Rum, 14 Ermeni, 4 Yahudi ve 10 Slav mebus girmiştir. Toplam mebus sayısı ise 288'dir.⁴⁵

İttihat ve Terakki Partisi'nin baskısı altında gerçekleştirildiğinden tarihe "sopalı seçim, dayaklı seçim" olarak geçen ve İttihatçıların zaferiyle neticelenen⁴⁶ 1912 seçimlerinde ise Meclis-i Mebusan'a 15 Rum, 13 Ermeni, 4 Yahudi ve 9 Slav mebus girmiştir. Toplam mebus sayısı 284'tür.⁴⁷

1912 meclisinin üç aylık ömrünün ardından Balkan Savaşları patlak vermiş ve 1914'e kadar seçimler yapılamamıştır. Balkan Savaşları'nın yenilgiyle sonuçlanması üzerine iktidarı kısa bir süreliğine devralan Hürriyet ve İtilaf Fırkası 1913 yılında İttihatçıların gerçekleştirdikleri Bâb-ı Âli baskınına yenik düşmüştür. Böylece 1914 seçimlerine rakipsiz giren İttihat ve Terakki tüm mebuslukları kazanmıştır.⁴⁸ Balkanlar elden çıktığı için Slav kökenli mebusun giremediği ve toplam mebus sayısının 259 olduğu bu dönemki Meclis-i Mebusan'a 13 Rum, 14 Ermeni ve 4 Yahudi asıllı mebus girmiştir.⁴⁹

II. Meşrutiyet meclislerinde Gayrimüslim mebuslar genel olarak Osmanlıcılık fikrine sahip çıkmakla birlikte kendi dil ve dinleriyle alakalı konularda teklifler getirmekten geri durmamışlardır. Örneğin Serfice [Yunanistan'ın orta kesiminde bir kasaba] mebusu Yorgi Boso Efendi, posta memurlarının Rumca, Ermenice ve Bulgarca bilmeleri gerektiğini söylemiştir. Erzurum mebusu olan Varteks Efendi'nin teklifi üzerine ise Gayrimüslim mebuslara senede üç gün Paskalya izni verilmesi mecliste kabul edilmiştir.

Gayrimüslimler II. Meşrutiyet dönemi (1908-1918) kurulan hükümetlerden son Mehmet Talât Paşa Hükümeti hariç olmak üzere hepsinde bakanlık yapmışlardır. "Hariciye", "Ticaret ve Nafia", "Orman, Maadin ve Ziraat" ve "Posta, Telefon ve Telgraf" gibi bakanlıklar Gayrimüslimlere verilmiştir. Bakan olan Gayrimüslim

⁴⁴ Bülent Özgül, "Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), ss. 96-97.

⁴⁵ Feroz Ahmad ve Dankwart A. Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler", *İstanbul Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, İstanbul: 1976, s. 247.

⁴⁶ Özgül, "Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi", s. 97.

⁴⁷ Ahmad ve Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler", s. 247.

⁴⁸ Özgül, "Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi", ss. 98-99.

⁴⁹ Ahmad ve Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler", s. 247.

sayısı 18'dir.⁵⁰ Örneğin yarım asır Osmanlı Devleti'ne bürokrat ve bakan olarak hizmet eden Ermeni asıllı Gabriyel Noradunkyan Efendi, bu hizmetleri neticesinde çok sayıda nişanla taltif edilmişti. Noradukyan Efendi 1908 ve 1909 yıllarında Ticaret ve Nafia [Bayındırlık] Nazırı olarak görev yapmıştır. 1909'daki istifasının ardından yerine yine bir Ermeni olan Hallacyan Efendi atanmıştır. Daha sonra 22 Temmuz 1912'de kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümetinde Hariciye Nazırlığı görevine getirilen Noradukyan Efendi, Osmanlı'nın en buhranlı günleri olan Trablusgarp ve Balkan Savaşları döneminde bu görevi ifa etmiş ve 1913 yılının Ocak ayına kadar 6 ay 25 gün süreyle görevde kalmıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde yurt dışına çıkarak Fransa'ya yerleşen Noradunkyan Efendi, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını öngören Paris Barış Konferansı ile yeni Türk devletinin bağımsızlığının kabul edildiği Lozan Antlaşması'nda Ermeni heyeti içinde yer almıştır.⁵¹

II. Meşrutiyet döneminde Gayrimüslimlerin desteklediği partiler 1908 yılında kurulan Osmanlı Ahrar Fırkası ile 1911 yılında kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkası olmuştur. Genel anlamda İttihatçıların Türkçü politikalarından memnun olmayan Rum, Ermeni, Arap ve Arnavutlar önce Ahrar Fırkasını sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı desteklemişlerdir. Ahrar Fırkası 1910'da kendini feshetmiş, onun mirası Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na kalmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın "ittihad-ı anası", yani "unsurların birlikteliği" fikri Gayrimüslim unsurlara sıcak görüldüğünden İttihat Terakki'nin muhalifi tüm grupların desteklediği bu fırkayı Gayrimüslimler de desteklemişlerdir. Gayrimüslimler uzun vadede olmasa da kısa vadede elde etmeyi düşündükleri hakları Hürriyet ve İtilaf'ın parti programında bulmuştur.⁵²

2. Cumhuriyet Dönemi Azınlıklar

2.1. Millî Mücadele ve Azınlıklar

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde milliyetçilik akımlarının en fazla tesirinde kalan milletler Rumlar ve Ermeniler olmuştur. Rumların yıkıcı bir rol oynamalarında en büyük rolü de Patrikhane oynamıştır. Patrikhane siyasi faaliyetlerde bulunuyor, çeteleri destekliyor, nümayişler organize ediyor, kültürel çalışmalar yapıyor ve bu şekilde propagandasını yaygınlaştırıyordu. Gerek I. Dünya

⁵⁰ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, ss. 42-43.

⁵¹ Ercan Karakoç, "Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni Nazır: Gabriyel Noradunkyan Efendi", *Uluslararası İlişkiler*, 7/25, Bahar 2010, ss. 157-164.

⁵² Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, ss. 44-45.

Savaşı gerek millî mücadele döneminde Patrikhaneye bağlı pek çok din adamı Türkiye karşıtı bir politika gütmüştür.⁵³

Pontus meselesi de Mondros Mütarekesi'nden sonra yine ortaya atılmıştı. Rumlar Pontus Hükümetini kurmak için, Osmanlı Hükümetinin kendisine tabi olan Rumların seyahatlerinde serbesti tanınmasından yararlanarak nüfuslarını fazla göstermeye çalışıyorlardı. Samsun, Giresun ve Trabzon Rumları Pontus hülyası arkasında faaliyete geçmişlerdi. Bu amaçla Trabzon Metropolit Hrisantos, başta Paris Konferansı olmak üzere birçok toplantılara katılmış, Rum davasının Avrupa'da müdafaasını yapmak için Londra ve Paris arasında mekik dokumuştur. 2 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Pontus'la ilgili bir muhtıra sunan Hrisantos, İtilaf Devletleri ile Yunanistan'ın desteğini sağlamaya çalışmış ancak aradığı desteği bulamamıştır.⁵⁴ Yine İzmir metropolit Hrisostomos da benzer çalışmalarda bulunmuştur.⁵⁵ Rumlarla beraber Ermeniler de milliyetçilik düşüncesinden en çok etkilenen topluluklardandır. 1860 tarihi Ermeniler için milliyet cereyanlarının en fazla yayıldığı dönemin başını teşkil eder. Ermeni kiliseleri, cemiyetler ve misyoner teşkilatlarınca Osmanlı topraklarında açılan okullar, Ermeni toplumunu millet-i sâdika olmaktan çıkarıp devlete karşı ayaklanan bir toplum haline getirmiştir. Bilhassa Muş ve Van merkezli kurulan cemiyetler, Rus Ermenilerinden ve Rus Konsoloslarından kitap, para vs. her türlü yardımı almışlardır. Bağımsızlık için çalışanların en başında da ruhanî reisler gelmektedir. Dinî mevkileri bakımından halk üzerinde oldukça tesirli olan bu liderler isyan hareketlerini çoğu zaman kendileri sevk ve idare etmişlerdir.⁵⁶ 1878 Berlin Anlaşması ile gündeme gelen Ermeni Meselesi zamanla Osmanlı'nın başını ağrıtmaya başlamış ve Ermeniler ardı ardına ayaklanmalara başvurmuşlardır. Ermeni isyan hareketlerinin I. Dünya Savaşı'nda da devam etmesi sonucu Osmanlı Devleti, Ermeni çetelerinin Doğu cephesinde Ruslarla birleşerek Türk birliklerini vurmasını önlemek amacıyla Tehcir Kanunu'nu uygulamak zorunda kalmıştır.

Millî Mücadele Hükümeti azınlıklar meselesini Osmanlı'dan devralmış ve azınlıkların, Türk milletinin egemenlik haklarını kısıtlayıcı faaliyetlerine müsaade

---

⁵³ Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, ss. 138-139.

⁵⁴ Asuman Demircioğlu, "Faik Ahmet Bey'e Göre Milli Mücadelede Pontus Meselesi ve Patrikhanenin Faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11, 1999, ss. 240-241.

⁵⁵ Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, s. 141.

⁵⁶ Esat Uras, "*Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*", İstanbul: Belge Yayınları, 1987, ss. 421-422.

edilmeyeceği, bununla beraber eskiden olduğu gibi azınlık statüsündeki Türk vatandaşlarının her türlü hakkının Ankara Hükümetinin garantisi altında olduğu beyan edilmiştir.⁵⁷

Savaşın sonunda 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında başlayan Millî Mücadele döneminde Anadolu ve Trakya'da Gayrimüslim unsurlar gizli açık cemiyetler kurarak silahlı çeteler oluşturup terör hareketlerine giriştiler. Trakya, İstanbul çevresi, Batı Anadolu ve Doğu Karadeniz'de Rum, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde ise Ermeni terörü İtilaf Devletleri'nin kışkırtma ve desteğinde sürdürülmüştür. Millî Mücadele sırasında İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi gizli faaliyetler yürüttüğü gibi, Batı Anadolu'daki Yunan işgalini meşrulaştırmak için de bazı yayınlar yapmıştır.⁵⁸

Erzurum Kongresi'nin 7 Ağustos 1919 tarihli bildirisinin 3. ve 5. maddelerine göre, Hıristiyan azınlığa siyasi egemenlik ve toplum düzenini bozacak yeni imtiyazlar verilmeyeceği, Türk ülkesinde yaşayan Gayrimüslimlerin Osmanlı kanunları ile kendilerine tanınmış haklarına riayet edileceği, can, mal ve namuslarının zaten din ve millî geleneklerimiz itibarıyla güvence altında olduğu belirtilmiştir.⁵⁹ Ermeni ve Rum azınlıkların vatanın bütünlüğünü tehdit eden fikirleri, Erzurum kongresindeki “millî sınırlar içinde vatan birbirinden ayrılmaz bir bütündür” kararı ile ayrıca karşılık bulmuştur.⁶⁰ Sivas Kongresi bildirisinin 4. maddesinde bu düşünce güçlendirilmiş, öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız tüm Gayrimüslim unsurların her türlü haklarının mahfuz olduğuna, bu sebeple bu unsurlara siyasal ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazların verilmesinin kabul edilemeyeceğine yer verilmiştir.⁶¹

Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde Gayrimüslim olarak sadece bir Yahudi milletvekili yer almış, Ermeni ve Rumlardan meclise girebilen olmamıştır.⁶² 1920'nin Mart ayında İstanbul'un işgal edilmesinin hemen ardından Atatürk yabancı devlet adamlarına çektiği telgrafta Doğu Anadolu'daki Ermeni katliamına dikkati çekmiş ve bunları şiddetle protesto ettiklerini bildirmiştir.

⁵⁷ Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, ss. 143-146.

⁵⁸ Zeki Çevik, “Millî Mücadele'de Mustafa Kemal ile Papa Mektuplaşması”, *Turkish Studies*, 2/1, 2007, ss. 221-225.

⁵⁹ Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, ss. 458-459.

⁶⁰ Selim Özcan, “Amasya Genelgesi'nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, 2013, ss. 77-78.

⁶¹ Uras, “Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi”, s. 689.

⁶² Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, s. 151.

Atatürk, kolordulara gönderdiği telgrafta da millî amaçlar aleyhine propaganda yapan Peyam-ı Sabah, Serbestî, Alemdar gibi gazetelerle aynı nitelikte olan Ermenice ve Rumca yayın yapan gazetelerin Anadolu'ya sokulmasını yasaklamıştır.⁶³

2.2. Lozan'da Azınlıklar

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası toplumda yeni bir devlet olarak hukukunu belirleyen Lozan Anlaşması 21 Kasım 1922-4 Şubat 1923 ve 23 Nisan 1923-24 Temmuz 1923 olmak üzere iki dönemde toplanmıştır. Ankara Hükümeti, baş delegesi İsmet İnönü olan kalabalık bir heyeti görüşmeleri gerçekleştirmek üzere Lozan'a göndermiş ve heyete verdiği 14 maddelik talimatın 8. ve 9. maddelerini Gayrimüslimlere ayırmıştır. 8. maddede kapitülasyonların kabul edilemeyeceği, 9. maddede ise azınlık sorununun mübadele yöntemiyle çözülmesi gerektiği belirtilmiştir. Atatürk ayrıca Fener Rum Patrikhanesi'nin yurt dışına çıkarılmasını istemiştir. Azınlıklar sorunu alt komisyon toplantılarında çok hararetli tartışmalara neden olmuş ve İsmet Paşa, Ankara'ya gönderdiği raporlarda azınlıklar konusunda şiddetli görüşmelerin geçmesini beklediğini söylemiştir.⁶⁴

Diğer bir sorun olan mübadele konusunda ise azınlıkların Türk olduğu kabul edilmiş, Doğu Trakya ve Anadolu'da yaşayan Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin karşılıklı olarak değiştirilmesi karara bağlanmıştır. Bununla beraber İstanbul'un yerlisi sayılan Rumlarla Batı Trakya'daki Türkler bu mübadelenin dışında bırakılmıştır.⁶⁵ Lozan'da belirlenen esaslara uygun olarak 1923-1928 yılları arasında Nüfus Mübadelesi gerçekleşti. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'a yerleşen Rumlar "yerleşik" sayıldı. İstanbul'daki bu Rumların dışında Anadolu'nun diğer yerlerinde yaşayan Rumlar Yunanistan'a göç ettirildi. Batı Trakya'da yaşayan Türkler dışında Yunanistan'da yaşayan Türkler de Türkiye'ye göç ettiler. Bu "Büyük Mübadele"de Türkiye'den Yunanistan'a 1.100.000 ile 1.200.000 Rum göç ederken, Yunanistan'dan Türkiye'ye 450.000-500.000 civarında Türk geldi.⁶⁶

---

⁶³ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1999, ss. 207-208.

⁶⁴ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, s. 181.

⁶⁵ Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, s. 155.

⁶⁶ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, s. 187.

Lozan görüşmelerinde özellikle İngiltere sadece “azınlıklar” kavramını anlamaya sokmaya çalışırken, Türk tarafı “Gayrimüslim azınlıklar” kavramında ısrar etmiştir. İngiltere Musul petrollerinin kontrolü açısından bölgedeki Kürtler üzerine politika inşa etmiş ve bu politika doğrultusunda Türkiye Müslümanları arasında dil ve ırk ayrımı yaparak Kürtleri ayırmak ve azınlık statüsüne sokmak için gayret göstermiştir. Türkiye ise Müslüman azınlıklardan söz edilemeyeceğini belirtmiş, yeni devletin üniter kimliğinin bozulmamasına hayati derecede önem vermiştir. Sonuç itibarıyla, “Azınlıkların Korunması” başlığı altında 37 ile 45’inci maddeler arasındaki düzenlemeler “Gayrimüslim” veya “Müslüman Olmayan” azınlıklarla ilgili olarak yapılmıştır. Lozan’da oluşan bu statüye göre “azınlık” olarak sadece Türkiye’de yaşayan Gayrimüslimler kabul edilmiştir.⁶⁷

Ermeniler Lozan Konferansı’nda Doğu Anadolu ve Kilikya bölgesinde hak talebinde bulunmuşlardır. Bu talepler başta desteklenmiş gibi görünse de sonradan büyük devletlerin özellikle de İngiltere’nin, daha çok Boğazlar meselesi ile ilgilenmesi, Ermeni sorunu için Türkiye ile ilişkilerini kesemeyeceklerini ve Ermeni iddialarının Müttefikler için hayati bir mesele olmadığını belirterek desteğini geri çekmesi ile Ermeniler istediklerini alamamışlardır.⁶⁸

Patrikhane sorunu ile ilgili olarak ise Türkiye, laik bir sistemi benimsediğini, bu amaçla halifelikle devletin ayrılığını ilan ederek din ile devlet işlerini birbirinden kesin olarak ayırdığını; buna karşılık Patrikhanenin hâlâ dünya işlerine karışma isteğinin zaten Batı devletlerinde uygulanan azınlıklar yasasına da aykırı olduğunu savunmuş ve bu ortamda Patrikhane’nin Türkiye sınırları içinde bulunamayacağını belirtmiştir. İngiltere başta olmak üzere İtalyan, Fransız, Yunan ve Yugoslav delegeler Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasını savunmuş, Patriğin siyasi davranmasını engelleyecek önlemlerin alınması şartıyla İstanbul'da kalması şeklindeki İngiliz teklifini desteklemişlerdir.⁶⁹

Lozan Konferansı süresince Türkiye, Patrikhanenin bütün dünyadaki Ortodoksların lideri sıfatıyla Türkiye’de kalması için başta İngiltere olmak üzere Fransa ve Yunanistan’ın baskısı altında kalmıştır. Türkiye’nin ısrarlı tutumu her ne kadar Patrikhane’nin sınırdışı edilmesini kabul ettirememişse de Yunan tarafı ile

⁶⁷ Güler, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar*, ss. 182-186.

⁶⁸ Kaya, *Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar*, ss. 157-158.

⁶⁹ İbrahim Erdal, “Türk Basınına Göre Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu’nun İhracı Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34, 2004, ss. 39-40.

birlikte diğer üyelerin de desteklediği Patrikhanenin sadece Türkiye Ortodokslarının ruhani temsilcisi olması ve evrensel olmaması şartıyla İstanbul'da kalması görüşü ağır basmıştır.⁷⁰ Çetin müzakereler sonunda Patrikhane'nin tüm imtiyazları kaldırılarak siyasi ve idari işlerle uğraşmamak şartıyla yalnız dinî konular çerçevesinde kalmak suretiyle Türkiye sınırları içerisinde kalması kabul edilmiştir.⁷¹

Nihayetinde Lozan Konferansı'nda Türkiye'de yaşayan azınlıkların dinsel, kültürel haklarının güvence altına alınması konusunda mutabakata varılmıştır. Müslüman olmayan azınlıklar Müslümanlar kadar özgür ve yasalar önünde onlarla eşit olacak ve kendi ana dillerini istedikleri gibi kullanacaklardı. Anlaşmanın azınlıklarla ilgili maddeleri temel yasa yerine geçecek, anlaşma metni hükümlerine aykırı kural getirilemeyecek ve işlem yapılamayacaktı. Bu haklar Milletler Cemiyeti tarafından da güvence altında olacaktı.⁷²

2.3. Tek Parti Dönemi Azınlıklar

Türkiye'de 1876 tarihinde ilan edilen I. Meşrutiyet'ten 1946 seçimlerine kadar tüm seçimler iki dereceli olarak yapılmıştır. Seçimlerin ilk aşamasında seçmenler ikinci seçmenleri, ikinci seçmenler de milletvekillerini seçiyorlardı. 1935 seçimlerine kadar sadece CHP'nin örgütlü seçmen listesi olduğundan ikinci seçmenlerin hemen hepsi bu partiden seçilmekteydi ve bu tarihe kadar kadınların oy hakkı bulunmamaktaydı.⁷³

23 Nisan 1920 tarihinde açılan I. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 15 Nisan 1923 tarihinde Seçim Kanununda bazı değişiklikleri kapsayan yasayı kabul ettikten sonra 16 Nisan 1923 tarihinde son toplantısını yapmış, seçim sonrası toplanmak üzere çalışmalarına son vermişti. 1923 tarihinde yapılan seçimlerde bu kanun uygulanmış, buna göre daha önce 50.000 erkek nüfusa bir milletvekili düşerken artık 20.000 erkek nüfusa bir milletvekili düşüyor, seçmen yaşı 25'ten 18'e indiriliyor ve gerek seçmen gerek seçilenler için vergi verme şartı kaldırılıyordu. İleride Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüşecek olan Atatürk'ün birinci grubu ile onun karşısındaki muhalefeti temsil eden ikinci grubun yarıştığı seçimleri birinci grubun

⁷⁰ Erdal, "Türk Basınına Göre Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", s. 45.

⁷¹ Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, s. 155.

⁷² Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 60.

⁷³ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, s. 17.

adayları kazanmıştır. Toplam 287 milletvekilinin yer aldığı bu meclis 1927'ye kadar görev yapmıştır.⁷⁴

CHP 1920-1923 meclisinde ciddi bir muhalefetle karşılaştığından 1923 seçimlerinde bu muhalefeti bertaraf etmek için adayları çok titiz bir elemeye tabi tutmuştu. Çok titiz davranılmasına rağmen meclis içinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla bir muhalefet partisinin doğmasına engel olunamamıştır. Bunun bir neticesi olarak CHP yönetimi 1927 seçimlerinde, bütün seçim çevrelerinde sadece seçilecek kişi sayısı kadar aday göstererek ikinci seçmenlere partili adaylar arasında dahi seçme hakkı tanımamıştır. Neticede partinin gösterdiği adayların tamamı milletvekili olmuştur.⁷⁵ % 23 gibi çok düşük bir katılımın gerçekleştiği 1927 seçimlerinde 316 milletvekili TBMM'ye girmiş ve bu meclis 1931'e kadar 3 yıl 7 ay 19 gün açık kalmıştır.⁷⁶

Tek parti döneminde yapılan 1927, 1931, 1935 seçimlerinde, 1923'te olduğu gibi ikinci seçmenlere tercih hakkı tanınmamıştır. Seçim, fiilî olarak yönetimdeki tek partinin merkezden belirlenen adaylarının milletvekilliklerinin ikinci seçmenlere onaylatılması anlamını taşımıştır.⁷⁷

1930 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikleriyle hükümeti denetlemek amacıyla Fethi Okyar tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, tek dereceli olarak uygulanan yerel seçimlerde Samsun ve Silifke gibi büyük il ve ilçe merkezlerinde belediye başkanlıkları kazanınca iktidar ürkmüş ve neticede parti, fesih kararı almıştır.⁷⁸ Bununla birlikte Serbest Cumhuriyet Fırka "denemesi", azınlıklara yerel düzeyde temsilin önünü açmıştır. Partinin İstanbul'daki 117 kişilik belediye meclisi listesinde 6 Rum, 4 Ermeni ve 3 Yahudi vardır. İzmir'deki 77 adaydan dördü azınlık mensubudur. Buna karşılık CHP listelerinde azınlıklardan tek bir aday bile yoktur.⁷⁹ SCF'nin kapatılmasının ardından gerçekleşen 1931 seçimlerine de tek parti olarak katılan CHP'nin seçimi kazanması üzerine toplanan IV. TBMM⁸⁰ 23 Aralık 1934'e kadar görev yapmıştır.⁸¹

⁷⁴ Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27/79, 2011, Ankara, ss. 11-13.

⁷⁵ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, s. 22.

⁷⁶ Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", ss. 13-14.

⁷⁷ Ahmet Demirel, "1923 Seçimleri", *Tarih ve Toplum*, 144, Aralık 1995, s. 27.

⁷⁸ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, s. 22.

⁷⁹ "Gayrimüslim Vekiller Nereye Kayboldu?", www.ntv.com.tr/turkiye/gayrimuslim-vekiller-nereye-kayboldu, R21c5L_Q6kK6kd75AelSA?_ref=infinite, (16 Kasım 2015).

⁸⁰ Özgül, "Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model

1935 seçimleri kadınların da seçme ve seçilme haklarını kullandıkları ilk seçimdir. Bu seçimlerde 18 kadın milletvekili adayı gösterilmiş ve tamamı milletvekili seçilmiştir. 399 milletvekilinin meclise girdiği 1935 seçimlerinin bir diğer özelliği ise ilk defa azınlıklardan da milletvekili seçilmesidir.⁸²

1935 seçimleri öncesi yerel gazeteler halkı sandık başına çağıran manşetlerle çıkarken, seçimler öncesinde her yer bayraklarla süslenmiş ve her mahallede davul ve zurnalarla halk oy kullanmaya davet edilmişti. Bazı şehirlerde bando ekipleri kent meydanında millî havalar çalmış, ikinci seçmenlere ve seçimde hazır bulunanlara kurabiyeler ve sigaralar ikram edilmişti.⁸³ Seçim sonrası aynen Türkler de olduğu gibi Gayrimüslim vatandaşların da seçim yerlerinde büyük bir iştiyakla seçime iştirak ettikleri gazetelerde yer almıştır. Aynı şekilde Rum Patriği Fotyüs ve Ermeni Patriği Norayan'ın da reylerini kullandıklarına gazetelerde değinilmiştir.⁸⁴

Adaylıklarını bağımsız olarak koyanlardan dördü, seçilmeleri önceden garanti altına alınmış Gayrimüslim adaylardı. Berç Türker Keresteci Afyonkarahisar, Nikola Taptas Ankara, İstamat Zihni Özdamar Eskişehir ve Abravaya Marmaralı Niğde'den bağımsız milletvekili seçilmiştir. Yunan gazeteleri Özdamar'ın seçilmesini pek hoş karşılamamışlar, Özdamar'ın Papa Eftim'in adamı olduğunu ve azınlıkları değil Türk milletini temsilen seçildiğini söylemişlerdir. Buna karşılık Keresteci ise Türkiye Cumhuriyeti'ne sadık olan Ermenilerin Atatürk'le beraber artık kendilerini azlık ve ayrı bir toplum şeklinde hissetmeleri yerine öz Türk yurttaşı addederek bu yurdun terakkisi için daha fazla çalışmaları gerektiğini belirtmiştir.⁸⁵ Niğde milletvekili olarak meclise giren Abravaya Marmaralı da Atatürk'ün özel doktorlarından olup Yahudi lobcilerinden birisi olarak bilinmekteydi.⁸⁶

Özetle söylemek gerekirse 1935 seçimlerinde milletvekili seçilen azınlık adayları, aslında birer azınlık adayı değil herhangi bir Türk milletvekili gibi seçilmek ve o şekilde mecliste çalışmak istediklerini söylemişlerdir. Bu sebeple seçim konuşmalarında memleketine bağlı birer Türk yurttaşı olduklarını, Atatürk'ün tesis etmiş olduğu Cumhuriyet'in gönülden bağlısı ve destekçisi olduklarını ve bu rejimin

---

Önerisi", s. 104.

⁸¹ Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", s. 16.

⁸² Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", ss. 16-18.

⁸³ Hakkı Uyar, "Tek Parti İktidarının Toplumsal Kökenleri", *Toplumsal Tarih*, 106, Ekim 2002, ss. 56-57.

⁸⁴ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, ss. 184-186.

⁸⁵ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, ss. 176-181.

⁸⁶ Ömer Akdağ, "Konya'da 1935 Genel Seçimi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, 2014, s. 259.

muhafazası için son nefeslerine kadar çalışacaklarını çeşitli demeçlerinde dile getirmişlerdir.⁸⁷ Dr. Nikola Taptas'ın basında çıkan açıklaması şöyleydi:

*Ben azlık mümessili olarak değil, Türk ulusunun mebusu olmak istiyorum. Ve buna her zaman sadık kalarak mecliste çalışacağım. Programımın ikinci mühim maddesi cumhuriyetçiliktir. Bu rejimin muhafazasına son nefesime kadar çalışacağım. Yurdumuzun maddi ve manevi menfaatine, sevgili ve kıymetli vatanımızın daha ziyade yükselmesine var kuvvetimle çalışacağım.*⁸⁸

1935'te göreve başlayan meclis 1939'a kadar daha önceki tek parti meclisleri gibi Hükümetin kararlarını onaylama makamı olmaktan öteye gidememiş, 570 oylamanın 564'ünde kararlar oybirliğiyle alınmıştır.⁸⁹ 1 Mart 1935-27 Ocak 1939 tarihleri arasında 4 yıl, 1 ay, 18 gün görev yapan meclis tek parti döneminin en uzun ömürlü meclisi olmuştur.⁹⁰

Atatürk'ün ölümünden sonra parti içinde meydana gelen değişiklikler ve II. Dünya Savaşı nedeniyle alınan sıkı önlemler alternatif arayışlarına yol açmıştır. Atatürk'ün ölümüyle "parti devleti yönetimi" yeni bir döneme girmiştir. CHP'nin 26 Aralık 1938'de toplanan olağanüstü kurultayında yapılan tüzük değişikliğiyle "Millî Şef" ve "Değişmez Genel Başkan" olan İnönü, bu dönemde Türk parasının üzerine Atatürk yerine kendi resmini bastırıp, bir de İnönü Ansiklopedisi yayımlatmıştır. CHP'de Atatürk taraftarları ile İnönü taraftarları şeklinde bir ayırım ortaya çıkmış, 26 Mart 1939'daki seçimlerde Atatürk'e yakınlığı ile bilenen adaylar liste dışında tutulmuş, Atatürk'e muhalif olan adaylar milletvekili seçilmiştir.⁹¹ Atatürk'ün ölümü sonrası yapılan ilk seçimle oluşan meclis, 3 Nisan 1939-5 Ocak 1943 tarihleri arasında çalışmıştır.⁹² 1939'da yine dört azınlık milletvekili meclise girmiş, isimler değişmemiştir.⁹³

CHP'nin 29 Mayıs 1939'daki 5. Büyük Kurultayı'nda başka bir parti kurulması yerine Meclis'te CHP içerisinde 21 milletvekilinden müteşekkil ve başkanlığını da İnönü'nün yapacağı bir "Müstakil Grup" kurma kararı alınmıştır. Mecliste bağımsız kimlik taşıyan, fakat CHP'nin grubunda görüş bildirme ve oy

⁸⁷ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, ss. 176-177.

⁸⁸ Akdağ, "Konya'da 1935 Genel Seçimi", s. 259.

⁸⁹ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, s. 220.

⁹⁰ Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", s. 18.

⁹¹ Selahaddin Bakan ve Hakan Özdemir, "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14/1, 2013, s. 375.

⁹² Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", ss. 18-19.

⁹³ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, s. 272.

kullanma hakkına sahip olmayan bu oluşum, işlevsiz bir yapıda eriyip gitmiştir.⁹⁴ 1939-1943 arasında meclisteki 468 oylamanın 464'ünde kararlar oybirliğiyle alınmıştır.⁹⁵

1943 seçimlerine gelindiğinde dört bağımsız adaya bu kez CHP'nin kendi aday listesinde bağımsız aday olarak yer verildi. 1935 ve 1939 yıllarında iki dönem olmak üzere Afyonkarahisar'dan seçilen Berç Türker ile yine iki dönem Eskişehir'den seçilen İstamat Zihni Özdamar 1943'te üçüncü kez aday gösterilerek yeniden milletvekili oldu. Ankara'dan iki dönemdir seçilen Nikola Taptas'ın yerine Mihal Kayaoğlu ve yine iki dönemdir Niğde'den seçilen Abravaya Marmaralı'nın yerine bu kez Avram Galanti Bodrumlu aday gösterildiler. Tek parti dönemi meclislerinde bu altı isimden başka herhangi bir Gayrimüslim milletvekili yer almadı.⁹⁶ Böylece 1935 ve 1939'da Berç Türker, İstamat Zihni Özdamar, Nikola Taptas ve Abravaya Marmaralı; 1943'te ise Berç Türker, İstamat Zihni Özdamar, Mihal Kayaoğlu ve Avram Galanti Bodrumlu milletvekili olarak seçilmiş oldular.

2.4. Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş

Türkiye'de 1930-1945 yılları arasında Batı totaliter yönetimlerini andırarak boyutlarda olmasa da çeşitli tedbirlerle toplumda muhalif güç ve düşüncelerin faaliyetlerine müsaade etmeyen bir tek parti idaresi mevcuttu.⁹⁷ Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmamış fakat savaşın sonlarına doğru Rusya'nın yarattığı endişeye karşı kendini yalnız hissetmişti. Nihayetinde Türkiye, Mihver Devletleri'ne savaş ilan edip San Francisco Konferansı'na katılmakla bu yalnızlıktan kurtuldu. Rusya'nın 1936 Boğazlar statüsüne itiraz etmesi ve Boğazlardan üs istekleri Türkiye'yi Batılı demokratik devletlere, özellikle İngiltere ve Amerika'ya iyice yaklaştırmıştır.

Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmasa da sahip olduğu askeri malzemenin ne kadar demode olduğunu gördü ve savaş sonrasında demokrasinin uluslararası arenada kazandığı önemle beraber tercihini Batı Bloğundan yana yaptı. Bununla birlikte CHP içindeki aşırıları, 1945-1946 yıllarından sonra çok partili sisteme geçiş için iç ve dış şartlar zorlarsa da çok partili rejimin zamanının gelmediği, bu rejim için

⁹⁴ Bakan ve Özdemir, "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı", s. 375.

⁹⁵ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, ay.

⁹⁶ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset*, s. 276.

⁹⁷ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 20.

halkın henüz olgunlaşmadığı, bu sistemin ülkede sınıf kavgalarına sebebiyet vereceği ve inkılapların da tehlikeye gireceğini söylüyordu.⁹⁸ Recep Peker, muhtelif partilerden kurulu bir parlamento hayatına geçmenin, politikayı yeni oluşmakta olan profesyonel bir zümreye bırakmak olacağını, bunun da zamanla siyaseti bu zümrenin elinde bir iktidar savaşı ve didişme alanına çevireceğini ve son aşamada da demokrasiyi yok sayan otoriter güçlerin yeniden vücut bulacağını düşünmekteydi.⁹⁹ Çok partili hayatın ilk başbakanı olan Peker'e göre yurttaşlar hürriyetlerini kullanırken yalnız başka yurttaşların değil, onların hepsinin ifadesi olan ulusun ve devletin de masum kalmasını göz önünde bulundurmamak zorundadırlar. Bunun aksi ulusa ve devlete tecavüz olur ki bu anarşiyi doğurur ve hiçbir devlet buna göz yummaz.¹⁰⁰

Recep Peker ne kadar böyle düşünse de savaş sonrası bir süper güç olarak ortaya çıkan Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki emelleri, Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer almasını zorunlu kılmıştır. Ekonomik ve askeri yönden Sovyetler Birliği karşısında güçsüz bir durumda bulunan Türkiye'nin, Batının desteğini sağlayabilmesi için siyasal yapısını demokratikleştirmesi, çok partili hayata geçiş sürecinde bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰¹

2.4.1. II. Dünya Savaşı Yılları ve Türkiye

Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmasa da 1939-1945 yılları arasında ekonomik ve siyasi sıkıntılar geçirmiştir. Savaş nedeniyle Türkiye'de kısmî seferberliğe gidilerek bir milyona yakın kişi askere alınmış, ülke gelirinin önemli bir bölümü savunmaya ayrılmıştır. Örneğin 1939 yılında savunma giderlerinin bütçe içindeki oranı % 43,32 iken, 1940-1944 arası dönemde ortalama % 53,35 olarak gerçekleşmiş ve nihayet savaşın bittiği yıl olan 1945 yılında % 40,88 olmuştur.¹⁰² Ayrıca nüfusun dinamik genç kesiminin askere alınmasıyla tarım ve sanayiden

⁹⁸ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, ss. 22-25.

⁹⁹ Burak Özçetin, "Zigana Dağı'ndaki Portakal Ağacı: Recep Peker ve Kemalizm", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20, 2010, ss. 173-174.

¹⁰⁰ Recep Peker, *İnkılap Tarihi Ders Notları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984, ss. 69-70.

¹⁰¹ Emin Kirman, "Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 56.

¹⁰² Ertuğrul Baydar, *İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay., 1978, s. 89.

işgücü çekilmiş, bu da üretim miktarlarını düşürmüştür. 1939'da 4,2 milyon ton olan buğday üretimi yıldan yıla azalarak 1945'te 2,2 milyon tona düşmüştür.¹⁰³

Piyasada aranan temel ihtiyaç maddelerinin yokluğu, fiyatların yükselmesi, hükümetin ordu ihtiyaçları için elde edilen ürünün belli bir miktarına el koyması ve bunları temin maksadıyla uyguladığı tedbirler, özellikle dar gelirli vatandaşlar üzerinde etkisini göstermiştir. Temel ihtiyaç maddelerini üreten büyük tüccar ve çiftçilerden bir kısmı “savaş zengini”, “gözü doymaz vurguncu”, “ağa” isimleriyle tanımlanan şahsiyetler olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴ Bu arada hayat pahalılığı ile mücadele ederken yurdun % 75'lik bir kısmını teşkil eden köylü kitlesi fiyat sefaletiyle karşı karşıyaydı. İdarenin başında olanlar buğdayı, eti ve zirai ürünleri şehirlere daha ucuz getirmenin yollarını arıyorlardı. Öyle ki 1938'de hububat ürünlerini korumak için kurulmuş olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bir kilogram buğday için tespit ettiği koruyucu fiyat beş kuruştan ibaretti. Bu şekilde halkın yekûnunu teşkil eden köylü kesiminin memnun olması beklenemezdi.¹⁰⁵

Savaş yıllarında yatırımlar neredeyse tamamen durmuştu. 1939'da hayata geçirilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; çok sayıda fabrika kurulmasını, madencilik, elektrik üretimi, kimya sanayi, makine sanayi, liman işletmeciliği ve denizcilik gibi alanlarda çok sayıda yatırım yapılmasını hedeflemişti. Celal Bayar döneminde hazırlanmış olan ve Atatürk tarafından çok beğenilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı önce değiştirilmiş, kısa süre sonra da savaş öne sürülerek uygulamadan kaldırılmıştır.¹⁰⁶

Savaş yıllarında sermaye özel ellerde birikmeye başladı. Gündeliklerden ve maaşlardan kaçırımsızın vergi alınırken, sayıları artan esnaf ve ticaret işletmeleri savaş döneminde hemen hiç vergi ödemediler. Sermayenin bazı ellerde gözle görülmeyen bir şekilde birikimi ve müsrifçe harcanışı; yevmiyeliler, maaşla geçinenler ve köylülerin kötü durumlarıyla kıyaslandığında öyle zıt düşüyordu ki sonunda bu durum meclis oturumlarında bile eleştirilmeye başladı.¹⁰⁷

---

¹⁰³ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 31.

¹⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C II, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983-1985, ss. 344-346.

¹⁰⁵ Aydemir, *İkinci Adam*, C II, ss. 209-210.

¹⁰⁶ Mustafa Yahya Metintaş ve Mehmet Kayıran, “Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Ekonomi Politikası”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/2, 2008, s. 165.

¹⁰⁷ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 181.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yaşanan ekonomik sıkıntıların önüne geçmeye çalışan Refik Saydam Hükümeti, mal kıtlığını en aza indirmek ve haksız kazanç peşinde koşanları engellemek için¹⁰⁸ hükümete olağanüstü iktisadî yetkiler veren 18 Ocak 1940 tarih ve 3780 sayılı Millî Koruma Kanunu'nu çıkardı.¹⁰⁹ Yasa ile ekonomik alanda kararlar verme konusunda Bakanlar Kurulu'na geniş yetkiler verilmiştir. Kanun hükümete tarım ürünlerinin fiyatlarını belirleyebilme hakkı tanımış, ziraatta çalışan kişilerin kendi işlerini aksatmamak kaydıyla yaşadıkları yerin 15 km çevresinde bulunan devlet ya da şahıslara ait işletmelerde uygun ücretle çalıştırılabilmesi mecburiyetini getirmiştir. Bu bir nevi angarya anlamına geldiğinden halktan büyük tepki toplamıştır. Uygulamayla devlet, fabrikalarda ve işyerlerinde uygun görülen zamanlarda fazla mesai yaptırma ve hafta tatillerini iptal etme yoluna gitmiştir. Kadınlar ve küçük yaştaki (alt sınır 12 yaş) genç nüfus da ağır sanayi kollarında çalışmak zorunda bırakılmıştır. Zamanla yol, köprü ve maden gibi alanlarda da zorunlu çalışma yükümlülüğü getirilerek kanun genişletilmiştir. Hükümet, gerekli gördüğü alanlarda yapılacak tarımsal faaliyetlerin üretim cinsini de bu kanunla belirlemiştir. Ziraat yapılmayan ve 500 hektardan fazla olan toprak devlet tarafından bedel ödenerek işletilmiştir. Kanuna uymayanlar için tespit edilen cezalar ertelenmemiş ve kanunun 41. maddesi ile dört hektardan az toprağı olan çiftçinin bir çift öküzüne devlet tarafından el konulma hakkı tanınmıştır. Çiftçilerin büyük bölümü belirlenen miktarın altında toprağına sahip olduğu için üretim kaynağı olan öküzlere el konulmuş ve bu uygulama büyük tepki toplamıştır. Sanayi ve maden kuruluşlarının neyi ne kadar üreteceğini belirleme, işletmelerin hedef ve üretim programlarında değişiklikler yapma yetkisi de devletin eline geçmiştir. Devlet gereken düzenlemeleri yapmayan ve belirlenen miktarlarda üretim sağlayamayan kuruluşlara el koyarak işletme hakkına sahip olmuştur. Bunun yanı sıra devlet, maden ocaklarında gereken miktarda üretim sağlayabilmek amacıyla bazı madenleri birleştirerek el koyup işletmiştir.¹¹⁰ Buğdayın gittikçe kıtlaşmasını gerekçe gösteren Toprak Mahsulleri Ofisi, Millî Koruma Kanunu'na dayanarak bazı zorlayıcı kararlar almış, vatandaşın elde ettiği ürünün belirli bir miktarını Ofis'e satma

---

¹⁰⁸ Sabit Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması", *Turkish Studies*, 8/5, 2013, s. 195.

¹⁰⁹ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 33.

¹¹⁰ Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması", ss. 195-196.

mecburiyeti getirmiştir. Bu da tarım kesiminde var olan sosyal dengesizliği küçük çiftçiler aleyhine artırmıştır.¹¹¹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1942’de Büyük Millet Meclisi’nin açılışında yaptığı konuşmada, memlekette şuursuz bir ticaret havası bulunduğunu, vatandaşların haksız pahalılık karşısında ızdırıp içinde olduğunu itiraf etmiş ve savaş döneminin bazı çiftlik ağalarını fırsatçılıkla suçlamış, tüccar kesimini de “elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metası yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu” diyerek eleştirmiştir.

*Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metası yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar.*¹¹²

Yukarıda bahsi geçen nutuktan on gün sonra 11 Kasım 1942’de kabul edilen 4305 sayılı “Varlık Vergisi Kanunu” 12 Kasım’da yayımlanarak yürürlüğe girdi.¹¹³ Verginin hedefi savaş döneminin imkânsızlıklarından faydalanarak yüksek kâr elde ettikleri halde kazançlarına oranla az vergi ödeyenlerden vergi almaktı. Uygulama alanı genelde İstanbul tüccarı ve özellikle azınlık tüccarı oldu.¹¹⁴ Varlık vergisi uygulaması ile sermaye sahiplerinden destek istenmiş, ancak aniden gelişen ve yüklü bir tutara karşılık gelen bu vergiye toplumun varlıklı kesimlerinden ciddi bir tepki gelmiştir.

Özellikle azınlık statüsünde bulunan bazı vatandaşlar savaş koşullarında büyük ticari faydalar elde etmişlerdir. Varlıklı azınlıkların ilgi gösterdiği karaborsa, stokçuluk ve şüpheli milyonerlerin sayısı da bu dönemde bir hayli artmış ve bu durum toplum düzenini altüst etmiştir. Böyle bir ortamda gündeme gelen Varlık Vergisi, genel olarak gerekli bir vergi olarak algılanmış, gücü yetenler bunu bir vatandaşlık sorumluluğu olarak görmüşlerdir. Ancak sürenin çok kısa olması ve vergi tespitinin komisyonların takdirine bırakılması bir kısım mükellefleri sıkıntıya

---

¹¹¹ Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 36.

¹¹² Şinasi Sönmez, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 47, Bahar 2011, ss. 621-622.

¹¹³ T.C. Resmi Gazete, 5255, 12 Kasım 1942.

¹¹⁴ Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 35.

sokmuştur. Varlık Vergisi'nin gerekliliğinden ziyade uygulamasında karşılaşılan güçlükler verginin tartışılmasına zemin hazırlamıştır.¹¹⁵

Diğer bir savaş ekonomisi uygulaması ise 4 Haziran 1943 tarihinde kabul edilen 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu olmuştur. Bu vergi aslında tarım ürünlerinden elde ettikleri aşırı kazançta rağmen vergi vermeyenleri hedeflemiş¹¹⁶, ancak daha çok küçük çiftçiyi mağdur etmiştir. Alınacak aynî vergi, ürün daha tarladayken göz kararıyla belirlendiği için çoğu zaman, gerçek vergi rakamlarının üzerinde tarh edilerek çiftçiyi mağdur etmiştir. Verginin belirlenen merkezlere çiftçi tarafından götürülmesi ve kimi memurların rüşvet istekleri de vatandaşı zorlamıştır.¹¹⁷

Halk arasında “Yeşil Ekin Vergisi” olarak da anılan bu vergi köylüyü zor durumda bıraktığı gibi verginin uygulamasında da hatalar yapılması köylüleri çileden çıkarmıştır. Atını, öküzünü, arabasını, buğdayını, hayvanların yemlerini hatta yarınının ihtiyacını karşılayacak tohumunu bile veren köylü üstüne bir de bu vergiyi bu vergiyi vermek durumunda bırakılmıştır. Köylüler en çok, vergi miktarını belirleyen memurların keyfi tutumlarından şikâyetçi olmuşlardır. Kimi zaman rüşvet alarak vergi miktarını düşük belirleyebilen memurlar, kimi zamanda üreticinin tarlasında ürettiğinden fazlasını vergi miktarı olarak tespit etmiştir. Köylü bu durumda vergisini ödeyebilmek için öküzünü, tarlasını satılığa çıkarmak zorunda kalmıştır. Bunların yanı sıra toplanan buğdayların depo edilebileceği yeterli silo bulunmadığı için istasyon civarlarında yol kenarlarına hububatların yığıldığı olmuştur. Bunların sevkiyatı zamanında yapılamadığı için yağışlar nedeniyle bir kısmı çürümüştür. Bir taraftan ekmek bulamayan halk, diğer tarafta yanlış uygulamalarla değerlendirilemeyen hububat köylünün hükümete karşı büyük tepki göstermesine neden olmuştur. O döneme tanıklık edenler, bahar gelince köylülerin tarlalara koştuğunu ot toplayarak yemek yaptıklarını, hatta buğdaylar daha olgunlaşmadan başaklarının ateşte pişirilip danelerinin yenmeye başladığını anlatmışlardır. Açlık nedeniyle küspe yemek durumunda kalanlar ve hatta açlıktan ölenler bile olmuştur. Hükümet tespit ettiği vergiyi toplayamadığı gibi savaş yıllarında köylüye yönelik uygulamaya koyduğu politikaları nedeniyle de kırsal

¹¹⁵ Osman Yalçın, “Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması”, *İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1/1, 2012, s. 328-330.

¹¹⁶ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 36.

¹¹⁷ Sabit Dokuyan, “Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/2, 2014, s. 30.

kesimi karşısına almıştır. Bu karşıtlık çok partili siyasi hayata geçildikten sonra da etkisini sürdürmüştür.¹¹⁸

Savaş yıllarında alınmış siyasal, sosyal ve ekonomik bazı tedbirlerin halkta genel bir hoşnutsuzluk meydana getirmesi, diğer yandan Rus tehlikesi karşısında Batılı devletlere yakın olma ihtiyacı ileride mevcut rejimin demokratik esaslara göre yeniden düzenlenmesini gerekli kılacaktı.¹¹⁹

2.4.2. Birleşmiş Milletler San Francisco Konferansı

II. Dünya Savaşı sonunda dünya barışını teminat altına almak amacıyla toplanan konferansa Türkiye dâhil 50 ülke katılmış, Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Hasan Saka başkanlığındaki 40 kişilik heyet temsil etmiştir.¹²⁰ Rusya'nın verdiği nota ile tek taraflı olarak, 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Anlaşması'nı feshetmek istemesi Türkiye için bu konferansın önemini bir kat daha artırdı. Türkiye savaş dışı kalmayı başarmıştı; ancak bundan sonra Alman yenilgisi nedeniyle Doğu Avrupa'daki dengenin SSCB lehine bozulması sonucu ortaya çıkan tehlikeli ortamda var olma mücadelesi vermek durumunda kalacaktı. Türkiye, Sovyet tehlikesini önlemek için, Sovyetlerle anlaşma yollarını aradıysa da bunda başarılı olamadı. Sovyetler 7 Haziran 1945 tarihinde Türk yetkilileriyle yaptıkları görüşmede Kars ve Ardahan'ın kendilerine verilmesini ve Boğazlarda Sovyetlerin kara ve deniz üslerinin olmasını istemişlerdi.¹²¹

Türkiye Sovyetlerle bu görüşmeyi yaptıktan on dokuz gün sonra 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Anlaşması'na imza koymuştur. San Francisco'da elli bir devletin temsilcisi tarafından imzalanan anlaşmada Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Hasan Saka temsil etmiş ve anlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 15 Ağustos 1945 tarihinde 4801 sayılı kanun ile tasdik olunmuştur. Türkiye, Almanya ve Japonya'ya sonradan harp ilan etmek suretiyle bir bakıma demokrat yolda olduğunu göstererek anlaşmaya imza atan yirmi bir devlet arasında yer almıştır.¹²²

---

¹¹⁸ Sevilay Özer, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 2011, ss. 229-230.

¹¹⁹ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, ss. 40-41.

¹²⁰ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 54.

¹²¹ Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/11, 2010, s. 266.

¹²² İsmail Soysal, *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmalar*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1965, s. 297.

Menderes, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın meclisteki görüşmeleri esnasında artık her memleketin, demokrasinin prensiplerine uygun olarak kendi vatandaşlarının siyasi hak, ferdi hürriyet ve dokunulmazlığını güvence altına alması gerektiğini söylemiştir. Birleşmiş Milletler Anayasası'nın onaylanması meselesiyle, CHP içinde özellikle de dörtlü tavrı yazarlarla diğer CHP'liler arasında, demokrasi telâkkisi açısından derin farklılıklar olduğu da böylece ortaya çıkmış oldu. Gün geçtikçe demokratik hayat için baskılar artıyor ve bazı antidemokratik kanunların değiştirilmesi isteniyordu.¹²³

2.4.3. Türk Demokrasisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu

CHP içindeki muhalefet basının da dikkatini çekmiş ve basın sürekli konuyu işleyerek yeni bir parti kurulmasını teşvik etmeye başlamıştır. Bunun yanında Celal Bayar'ın Basın Kanunu'nda değişiklik yapılması için kanun tasarısı hazırlayıp Meclise vermesi, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün Vatan gazetesinde yayımlanan makaleleri CHP yönetimini muhalifler hakkında kesin karar almaya itti.¹²⁴ 21 Eylül 1945 tarihli parti grubu toplantısıyla beraber önce Köprülü ve Menderes partiden ihraç edildi. Arkadaşlarının demokrasi için mücadele ettiğini ve parti prensiplerine aykırı davranmadıklarını söyleyen Refik Koraltan da bir süre sonra arkadaşları gibi partiden ihraç edildi. Celal Bayar ise ihraç edilmeyi beklemeden, önce milletvekilliğinden sonra da CHP'den istifa etmiştir.¹²⁵

İnönü 19 Mayıs 1945 tarihli Gençlik Bayramı konuşmasında “Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir” beyanıyla ilk defa demokratik bir yönetimden söz etmişti.¹²⁶ Bununla birlikte, yeni bir partinin kurulmasına yönelik açık bir işaretin verilmesi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli meclisi açış konuşmasına dayandırılmaktadır. İnönü bu konuşmasında şunları söylemiştir:

Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda geçmiş tecrübeler vardı. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir

¹²³ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, ss. 55-57.

¹²⁴ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 59.

¹²⁵ Nasrullah Uzman, “İktidardan Muhalefete M. Fuat Köprülü'nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966)”, *Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7/13, Kış 2013, ss. 186-187.

¹²⁶ Yüksel Kaştan, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)*, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1, 2006, s. 130.

talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır.

İnönü'nün sözleri, Celal Bayar ve arkadaşlarını bir muhalefet partisi halinde teşkilatlanmaya davet etmek şeklinde yorumlanmıştır.¹²⁷

DP, İnönü'nün yukarıda bahsi geçen demokrasi vurgulu konuşmaları ve teşviklerinin de kolaylığıyla 7 Ocak 1946 tarihinde dört tavrircinin liderliğinde kuruldu ve parti başkanlığına Celal Bayar getirildi. Parti programının temel unsurları her ne kadar CHP'den çok farklı görünmese de hükümeti liberalleşme çalışmalarında yeterli bulmayan DP, kendini değişim ve gelişimin tek adresi olarak gösteriyor, demokrasi ve hürriyetlere vurgu yapıyordu.¹²⁸ DP, muhalefet döneminde CHP'nin tabanından önemli ölçüde oy kazanmıştır. Parti, en büyük desteği köylü kesiminden almakla birlikte inkılaplarla gelen değişiklikleri beğenmeyen kitleler, serbest ticaret ve sınaî gelişmeye konan tahditleri eleştiren müteşebbisler, parlamenter demokrasinin hâlâ kurulamamış olmasını öteden beri tenkit eden aydınlar ve hürriyet taraftarlarının da desteğini yanına aldı.¹²⁹

DP'nin kuruluşu azınlıklar bağlamında değerlendirildiğinde görülmektedir ki, CHP'nin Türk milliyetçiliği eksenli bazı politikaları, Varlık Vergisi uygulamaları ve siyasette yeterince yer alamama gibi bazı sebepler azınlıkları CHP'den soğuturken, yeni kurulan DP'ye yaklaştırmıştır.¹³⁰

2.4.4. 1946 Belediye Seçimleri

7 Ocak 1946'da kurulan DP teşkilatlanmasını henüz tamamlayamamıştı ki CHP 1946 Nisan'ında gerçekleştirdiği kurultayda belediye seçimini bir an evvel, milletvekili seçimini de 21 Temmuz 1946'da yapmaya karar verdi.¹³¹

Belediye seçimlerinin bu şekilde öne alınması genel seçimlerin de öne alınacağına bir işareti gibiydi. CHP dünyaya Türkiye'nin gerçekten demokrasi yolunda olduğunu göstermek ve tek dereceli yapılacak olan yeni seçimlerde

¹²⁷ Süleyman İnan, "Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)", (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), s. 106.

¹²⁸ Şarika Gedikli Berber, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP'de 35'ler Vakası", *Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6/11, Kış 2012, ss. 138-140.

¹²⁹ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, ss. 64-65.

¹³⁰ Feyza Kurnaz Şahin, "Demokrat Parti Döneminde Ermeni Cemaatinin İktidara Yaklaşımı: Patrik Karekin Haçaduryan'ın Başbakan Adnan Menderes'e Arzuhalleri (1951-1960)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 2015, ss. 188-189.

¹³¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 305.

erkenden söz sahibi olmak amacındaydı.¹³² Erken yapılacak seçimler Halk Partisi'nin iktidarını pekiştirecek ve aynı zamanda muhalefetin heves ve heyecanını da kıracaktı.¹³³ DP ise iktidarın bu kararı karşısında belediye seçimlerine girmeme kararı aldı. Kararı bir bildiriyle duyuran Celal Bayar, hükümetin yeni parti üzerindeki baskısından ve seçim reformu yapılmadığından şikâyet etti.¹³⁴

Belediye seçimlerinde oylar açık atılıp sayım kapalı yapılacak ve parti yetkililerinin sandık kurullarında gördükleri haksızlıklara karşı müdahale yetkileri olmayacaktı. Vatandaşlar, mahalli makamlarca tayin edilen memurlara oylarını göstermek zorundaydılar. Buna karşılık aynı memurlar sandıklardan çıkan oy pusulalarını kimseye göstermeden sayma hakkına sahiplerdi. Kırk yıllık CHP ve Millî Şef İnönü tüm bu icraatlarıyla iktidarı kolay bırakacağı benzemiyordu.¹³⁵

1946 belediye seçimleri baskılar ve DP'nin boykot kararından dolayı katılımın çok düşük olduğu baskın bir belediye seçimi olarak tarihe geçmiştir.¹³⁶

2.4.5. 1946 Milletvekilliği Seçimleri

1946 yılına kadar Türkiye'de seçimler iki dereceli seçim sistemine göre yapılıyordu. Buna göre halk, önce belli sayıda ikinci seçmenleri, onlar da milletvekillerini seçiyorlardı. Bu sistem kuşkusuz millet iradesinin sandığa eksik bir şekilde yansımaya sebep oluyordu.¹³⁷

Yeni kabul edilen Seçim Kanunu'yla beraber tek dereceli seçim sistemine geçiliyor, seçmenlerin temsilcilerini aracısız yani doğrudan seçebilmeleri imkânı getiriliyordu. Bununla birlikte açık oy gizli tasnif usulüne devam edilecekti. Seçmen, oyun açıktan atılmasıyla baskı altında kalabileceğinden bu yöntem demokratik değildi. Muhalefet seçim emniyeti ve oy gizliliği prensibi getirilmemesini ve oyların seçim sonucunda yakılacak olmasını eleştirdi.¹³⁸ DP seçim propagandasının temelini tek parti sisteminin güçlüklerine, yanlış devletçilik politikasına, köylüye zorla

¹³² Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 76.

¹³³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 242.

¹³⁴ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976, s. 19.

¹³⁵ Cemal Anadol, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, İstanbul: Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, 2004, s. 51.

¹³⁶ Fahri Sakal, *Çok Partili Döneme Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı*, Samsun: Etüt Yayınları, 2008, s. 117.

¹³⁷ Anadol, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, ay.

¹³⁸ Bakan ve Özdemir, "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı", ss. 378-379.

yaptırılan köy yolları ve okullarına, tek partinin hürriyet ve demokrasi konusundaki eksikliklerine ve kendilerinin iktidara geldiğinde kişi hak ve hürriyetlerini tam olarak yerine getireceklerine dayandırmıştı.¹³⁹

Seçimlerde bölgenin mülki ve idari amirleri CHP'nin dışında oy verecek kesime yönelik ciddi yaptırımlar uygulamıştır. Devlet bir yandan jandarma baskısını vatandaşın üstünde hissettirirken CHP de sandıkları kaçırmıştır. DP'nin örgütlenmesini henüz tamamlamamış olması ve devlet bürokrasisinin CHP'ye göbekten bağlı olması 1946 seçimlerini CHP'nin kazanmasını daha da kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte bu seçimlerin bir sonucu olarak iki parti arasındaki ilişkiler geleceğe dönük olarak zehirlenmiştir.¹⁴⁰

Türkiye'de ilk defa gerçek bir seçim mücadelesinin yapıldığı 1946 seçim sonuçlarına göre CHP 397, DP 61, Bağımsızlar ise 7 milletvekili kazanmıştı.¹⁴¹ Azınlık nüfusunun önemli bir yekûn teşkil ettiği İstanbul'da ise 27 milletvekilliğinin 18'ini, yani yarıdan fazlasını DP kazandı. Adayların profili incelendiğinde ise CHP genelde emekli asker ve bürokratlardan yana tercih yaparken, DP daha ziyade avukat, toprak sahibi, doktor, işadamı, mühendis ve öğretmenlerden yana tercihini kullanmıştır. Seçim sonrası Celal Bayar Yeni Sabah ve Gerçek gazetelerine verdiği demeçlerde seçimlere fesat karıştırıldığını ifade etmiştir.¹⁴² DP'li milletvekilleri hükümeti seçimlere hile karıştırmakla itham ettiği gibi seçimlerin iptalini de istemiştir. DP'li milletvekilleri, yapılan bu itirazlardan sonuç alınamaması durumunda istifa ederek sine-i millete dönmekle CHP ve hükümeti tehdit etmiştir. Ancak İnönü'nün devreye girmesiyle DP'lilerin Meclis'e girmesi sağlanmıştır.¹⁴³

---

¹³⁹ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 86.

¹⁴⁰ Bakan ve Özdemir, "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı", ss. 378-379.

¹⁴¹ Özgül, "Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi", s. 110.

¹⁴² Anadol, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, ss. 52-53.

¹⁴³ Bakan ve Özdemir, "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı", s. 379.

BİRİNCİ BÖLÜM

DP AZINLIK MİLLETVEKİLLERİNİN BİYOGRAFİLERİ

1.1. Ahilya Moshos

1.1.1. Hayatı

Rum asıllı Ahilya Moshos¹⁴⁴ 1879'da Yunanistan'ın Yanya İli Pogon İlçesinin Menguli Köyünde doğdu. İstanbul Adalar İlçesi Heybeliada Bucağı Refahşehit (İsmet Paşa) Sokağı nüfusuna kayıtlıdır. Babası Simsar Tanaş Efendi, annesi Bayan Katerina'dır. Yorgaki Melahrinus-Mariyakızı Bayan Anna(1891) ile evli olup Klio (d. 1918) ve Zoi (d. 1928) isimli iki kızı vardır.

1908'de Hukuk Fakültesinden (Mekteb-i Hukuk-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye) mezun olan Moshos'un sicilinde Rumca, Arapça, Farsça ve Fransızca bildiği yazılıdır.

31 Mart 1902'de Adliye Nezareti Umur-ı Cezaiye Kaleminde (Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Kalem) aday memurluğa atandı. 13 Ocak 1904'te kâtipliğe yükseldi. Bu arada Hukuk Bölümünü bitirip 28 Kasım 1909'da İstanbul Bidayet Mahkemesi Müddeiumumi (Cumhuriyet Savcısı) Yardımcılığına, 5 Mayıs 1916'da Üsküdar Bidayet Mahkemesi Müddeiumumi Başmuavinliğine, 25 Haziran 1918'de İstanbul İstinaf Mahkemesi Müddeiumumi Muavinliğine, 24 Nisan 1920'de Başmuavinliğe yükseldi ve aynı tarihte Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Üyeliğine atandı. 27 Ocak 1923'te Bakanlar Kurulu kararıyla memuriyetine son verildi.

İstanbul Barosuna girerek serbest avukat olarak meslek yaşamını sürdüren Moshos, daha sonra Demokrat Partiye girerek siyasete atıldı.

IX. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 228.530 oyla DP listesinden İstanbul Milletvekilliğine seçildi. Seçim tutanağını 17 Mayıs 1950'de alan Moshos, 22 Mayıs 1950'de Meclise geldi ve tutanağı 5 Haziran 1950'de onaylandı.

¹⁴⁴ Rıfat Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", *Toplumsal Tarih*, 186, Haziran 2009, s. 63.

Yasama etkinliği IX. Dönemle sınırlı kalan Ahilya Moshos, Parlamento sonrasında serbest avukatlık yapmıştır. 13 Aralık 1966'da ölen Moshos, İstanbul Şişli Rum Mezarlığında toprağa verildi.¹⁴⁵

1.1.2. Meclisteki Faaliyetleri

Dönem içinde Adalet Komisyonunda görev alan Ahilya Moshos'un¹⁴⁶ Milletçe Kalkınma Kanunu ve Türk Ceza Kanunu'nun 158. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun teklifi bulunmaktadır.

1.2. Hanri (Hanuh) Soriano

1.2.1. Hayatı

Musevi asıllı Hanri Soriano¹⁴⁷ 1882'de Rodos'ta doğdu. İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Bereketzade Mahallesi nüfusuna kayıtlıdır. Babası Musani Efendi, annesi Mazalto(r) Hanımdır. Mayeresterogil-Vida kızı Sarata (1883-1953) Hanımla evlenmiş olup Viktorya (d. 1910) ve Nelli'nin (d. 1915) babasıdır.

Öğrenimini Rodos İdadisi ve Süleymaniye Medresesi'nde yaptı. Sigorta eksperisi olarak çalıştı.

X. Dönem'de 327.741 oyla İstanbul'dan milletvekili seçilen Soriano, 5 Mayıs 1954 tarihinde seçim tutanağını aldı ve 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katıldı.

Fransızca ve İspanyolca bilen Hanri Soriano hakkında daha fazla bilgi elde edilememiştir.¹⁴⁸

1.2.2. Meclisteki Faaliyetleri

Dönem boyunca İktisat Encümeni'nde üye olarak görev yapan Hanri Soriano, ayrıca Petrol Kanunu ile eki 6558 sayılı Kanun'da Ek ve Değişiklik yapılması hakkında Tekriri Müzakere İçin Kurulan Muvakkat Encümen'e üye seçildi.¹⁴⁹ Soriano'nun bunların dışında mecliste bir faaliyeti bulunmamaktadır.

¹⁴⁵ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi IX. DÖNEM 1950-1954*, C VII, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1998, ss. 526-528.

¹⁴⁶ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi IX. DÖNEM 1950-1954*, C VII, s. 528.

¹⁴⁷ Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", ay.

¹⁴⁸ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi X. DÖNEM 1954-1957*, C II, Yayın Yeri Belirtilmemiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yıl Belirtilmemiş, s. 436.

¹⁴⁹ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi X. DÖNEM 1954-1957*, C II, s. 436.

1.3. Salamon Adato

1.3.1. Hayatı

Musevi asıllı Salamon Adato¹⁵⁰ 1894 yılında Edirne’de doğdu. Babası Nesim Efendi, annesi Rikuça Hanım’dır. İlköğrenimini Edirne’de yaptı. 1908 yılında İstanbul’a naklolarak Galatasaray Lisesi’ne girdi ve 1912 yılında bu liseden diploma aldı. Aynı yıl İstanbul Hukuk Fakültesi’ne kaydoldu ve I. Dünya Savaşı’nın ilanına kadar bu fakültede öğrenimine devam etti. Türkiye’nin harbe katılımı esnasında Yedek Subay Okulu’na girdi ve mütarekeye kadar değişik görevlerde ihtiyat zabiti olarak görev yaptı. Terhisten sonra İstanbul Hukuk Fakültesi’ndeki öğrenimini tamamladı ve 1919 yılında Paris’e gitti. Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde Hukuk Doktorası tahsiline başlayan Adato, 1922 yılında Paris Üniversitesi’nden Hukuk Doktoru diplomasını aldı ve İstanbul’a dönerek avukatlık yapmaya başladı. Milletvekili seçilinceye kadar avukatlık ile meşgul oldu.

VIII. dönem seçimlerinde 165.866 oyla DP’den milletvekili seçilerek TBMM’ye katıldı. IX. dönemde de DP’den İstanbul milletvekili seçilen Adato Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmektedir.

Kornelya Hanım (ö. 1955) ile evli, Renata adlı bir kızı olan Adato, 3 Nisan 1954 tarihinde Toroslarda Kurttepe mevkiinde meydana gelen bir uçak kazasında hayatını kaybetti. Cenazesi Şişli Abide-i Hürriyet Caddesi’ndeki Musevi Mezarlığı’nda toprağa verildi.

Adato’nun “Poliçe’de Karşılık Üzerindeki Mülkiyet Hakkı” isimli bir eseri vardır ve bu eser doktora tezi olup Fransızca olarak Paris’te yayımlanmıştır.¹⁵¹

1.3.2. Meclisteki Faaliyetleri

Salamon Adato 12 Ağustos 1946 tarihinde TBMM Sayıştay Komisyonu üyeliğine seçildi. 11 Kasım 1946 ve 5 Kasım 1947 tarihlerinde aynı üyeliğe tekrar seçilen Adato, 5 Kasım 1948 ve 7 Kasım 1949 tarihlerinde ise Maliye Komisyonu üyeliğine seçildi.¹⁵² Adato’nun ayrıca aşağıdaki konularda konuşması bulunmaktadır:

¹⁵⁰ Bali, “Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri”, ay.

¹⁵¹ Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. DÖNEM 1946-1950*, C III, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012, ss. 523-524.

¹⁵² Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi VIII. DÖNEM 1946-1950*, C III, s. 524.

- 1- 1946 milletvekilliği seçim sonuçlarına yönelik Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu
- 2- İşçi ve İşveren Sendikaları Kanunu
- 3- Millî Korunma Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun
- 4- Jandarma Kanunu'nun 12. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun
- 5- 1948 yılı Adalet, İçişleri, Ekonomi ve Bayındırlık Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Bütçesi
- 6- Avukatlık Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
- 7- Kimsesiz Çocukların Korunması Hakkında Kanun
- 8- Belediye Gelirleri Kanunu
- 9- Noter Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
- 10- Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun
- 11- Kazanç Vergisi Kanunu
- 12- Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun
- 13- 1949 yılı Maliye ve Ulaştırma Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Bütçesi
- 14- Esnaf Dernekleri Kanunu
- 15- Gelir Vergisi Kanunu
- 16- Kurumlar Vergisi Kanunu
- 17- İşletme ve Gezginci İşler Vergisi Kanunu
- 18- Vergi Usul Kanunu
- 19- İl İdare Kanunu
- 20- İhtiyarlık Sigortası Kanunu
- 21- Hakimler Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
- 22- İş Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun

- 23- 1950 yılı Ekonomi ve Ulaştırma Bakanlığı Bütçesi
- 24- Af Kanunu
- 25- 3005 sayılı Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Hakkındaki Kanunun Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun
- 26- 1951 yılı Bütçe Kanunu
- 27- Tababet ve Şuabatı Sanatlarının İcrasına Dair Kanun
- 28- Kibritin Tekelden Çıkarılmasına Dair Kanun
- 29- Harçlar Kanunu
- 30- Bataklıkların Kurutulmasına Dair Kanun
- 31- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
- 32- Emir ve Seyis Eleri Hakkında Kanun
- 33- Türk Tabipleri Birliği Kanunu
- 34- Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu
- 35- Tapu Kanunu'nun 46. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun
- 36- Vakıflar Bankası Kanunu
- 36- 1954 yılı Maliye ve Çalışma Bakanlığı Bütçesi
- 37- Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun

1.4. Andre Vahram Bayar

1.4.1. Hayatı

Ermeni asıllı Andre Vahram Bayar¹⁵³ 27 Nisan 1890'da İstanbul'da doğdu. Milletvekilinin ismi Meclis kayıtlarında "Andre Vahram Bayar", resmî yazışmalarda "Andre Vahram Kocabıykyan" olarak geçmektedir. Babası Aleksan Efendi, annesi Akabi Hanım'dır. 1928'de Arusyak Hanım'la evlendi. Aleksandır'ın babasıdır. İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olacağı yıl Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine silahaltına alınarak, önce İstanbul Maçka Hastanesi sâri hastalıklar servisinde, daha sonra Çanakkale Merkez Hastanesi Dâhiliye servisinde çalıştı.

---

¹⁵³ Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", ay.

1913 yılı sonunda terhis edildi. Öğrenimini tamamlamak üzere Paris'te Pastör Enstitüsü'ne devam ederek diploma aldı. 12 Mayıs 1914'te Paris Belediyesi'ne ait Boucicant Hastanesi'nde çalışmaya başladı. Dâhiliye uzmanı olarak 1919'da yurda döndü. Halkevleri Dispanserinde fahri hekimlik yapan Bayar, Türk Hava Kurumu'nun kuruluşundan başlayarak Beyoğlu İdare Kurulu üyeliği ve fahri murakıplığında, ayrıca Kızılay Beyoğlu İstiklâl Şubesi 2. Başkanlığı'nda bulundu. Kasım 1941'de Eskişehir Hava Hastanesi ve daha sonra Eskişehir'deki 1000 yataklı hastanede, Dâhiliye servisinde Nisan 1943'e kadar çalıştı.

Serbest hekim olarak çalışırken IX. Dönem seçimlerine katılan Bayar, yapılan seçimde 238.305 oyla DP listesinden İstanbul Milletvekilliğine seçildi. Seçim tutanağını 17 Mayıs 1950'de aldı ve 22 Mayıs 1950'de Meclise katıldı. Seçim tutanağı, yabancı devlette hizmeti kabul ettiği gerekçesi ile yapılan şikâyeti inceleyen Tutanakları İnceleme Komisyonu'nca şikâyetin yerinde olmadığına dair düzenlenen 17 Haziran 1950 tarihli ve 5/3. 7 sayılı raporla 21 Haziran 1950'de onaylandı.

Yasama etkinliği IX. Dönemle sınırlı kalan Andre Vahram Bayar (Kocabıyıkyan), 30 Mart 1965'te öldü. Mezarı bilinmiyor.¹⁵⁴

1.4.2. Meclisteki Faaliyetleri

Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonunda çalışan Andre Vahram Bayar, Emekli Sandığı Kanunu'nun 64 ve 69. maddelerinin yorumlanması için kurulan geçici komisyonda görev aldı. DDY ve Limanları İşletmesi Tekaüt Sandığı, Analık Sigortası Kanunu'nun 15. maddesinin değiştirilmesi (geri aldı), İhtiyarlık Sigortası Kanununun 2. maddesinin değiştirilmesi (geri aldı), 5417 sayılı Kanunun 5. maddesinin değiştirilmesi (geri aldı), Millî Şükran Madalyası, Emekli Sandığının 65. maddesinin değiştirilmesi ve hususi işyerlerinde çalışan personelin öğle yemek tatilleri konularında kanun teklifi bulunmaktadır.¹⁵⁵ Bayar'ın ayrıca aşağıdaki konularda konuşması bulunmaktadır:

- 1- Ecnebi ilaç müstahzarlarının memleketimizdeki ilaç satış fiyatları
- 2- Yerli tıbbi müstahzarlara karşı emniyet ve rağbeti artırmak maksadıyla bir kontrol laboratuvarı kurulması
- 3- Elazığ'daki cüzzam hastanesinin başka bir yere nakli

¹⁵⁴ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi IX. DÖNEM 1950-1954*, C VII, ss. 503-504.

¹⁵⁵ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi IX. DÖNEM 1950-1954*, C VII, s. 504.

- 4- Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu
- 5- 1953 yılı Gümrük ve Tekel Vekaleti Bütçesi
- 6- Karayolları Trafik Kanunu
- 7- Adli Tıp Müessesesi Kanunu
- 8- Eczacılar ve Eczaneler Hakkındaki Kanun
- 9- 1953 yılı Maliye Vekaleti Bütçesi

1.5. Aleksandros Hacopulos

1.5.1. Hayatı

Rum asıllı Aleksandros Hacopulos¹⁵⁶ 25 Mayıs 1911'de İstanbul'da, Fatih'in Kasımgürani Mahallesi'nde doğdu. Babası Kostantin Efendi, annesi Eftimiya Hanım'dır. Vasil-Marinka kızı Zoi (d. 1912) Hanım'la evli olup çocuğu yoktur.

İlköğrenimini Fener Maraşlı Rum İlkokulu'nda, ortaöğrenimini Fener Rum Erkek Lisesi'nde tamamlayan Hacopulos, yükseköğrenimini İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nda matematik, bankacılık ve sigortacılık dallarında okuyarak tamamladı.

1934'te Fener Rum Erkek Lisesi öğretmenliğine başlayan Hacopulos, daha sonra Zograsyon Lisesi'nde ve Zapyon Kız Lisesi'nde öğretmenliğini sürdürdü. Mayıs 1936'da askerlik görevini yapmak üzere askere alındı. Haydarpaşa Askerî Hastanesi'nde er olarak askerliğini tamamlayıp Kasım 1937'de terhis edildi. Mayıs 1941'de ikinci kez silahaltına alınan Hacopulos, 4. Nafia Takımı'nda hizmet verip Haziran 1942'de terhis oldu.

Hacopulos 1942'de Fener Rum Kız Lisesi Müdürlüğü'ne getirildi. 1946'da Zapyon Lisesi Coğrafya Öğretmeni ve Müdürü iken X. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde, 327.044 oyla İstanbul'da DP listesinden milletvekili seçildi. Seçim tutanağını 5 Mayıs 1954'te alan Hacopulos 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katıldı.

XI. Dönem'de de aynı seçim çevresinden milletvekili seçilen Aleksandros Hacopulos, Yassıada Yüksek Adalet Divanı tarafından Anayasa'yı çiğnemekle suçlandı ancak beraat etti.

---

¹⁵⁶ Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", ay.

Parlamento sonrasında çalışma girişimlerinden sonuç alamayınca, Mart 1978'de Yunanistan'a göç eden Hacopulos, 27 Mart 1980'de Atina'da öldü ve orada toprağa verildi.¹⁵⁷

1.5.2. Meclisteki Faaliyetleri

Millî Eğitim (Maarif) Komisyonu'nda çalışan Aleksandros Hacopulos, korunmaya muhtaç çocuklar, Turizm Genel Müdürlüğü Teşkilâtı, orman mühendis muavinleri ve eski eserlerin bulunduğu yerler konularında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı.¹⁵⁸ Hacopulos'un ayrıca aşağıdaki konularda konuşması bulunmaktadır:

1- İstanbul, Ankara ve İzmir'de örfi idarenin ilanına dair Başvekalet Tezkeresi

2- 6/7 Eylül Olaylarında İstanbul, Ankara ve İzmir'de vuku bulan hadiselerde zarar görenlerin zararlarının tazmini

3- İmar Kanunu

4- Maarif Vekaleti Kuruluş Kadroları ve Görevleri Hakkındaki Kanun

5- 1957 yılı Maarif Vekaleti Bütçesi

6- Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanunu

1.6. Zakar Tarver

1.6.1. Hayatı

Ermeni asıllı Zakar Tarver¹⁵⁹ 1893'te Eğin'de (Kemaliye) doğdu. İki yaşında İstanbul'a getirilen Tarver İstanbul Fatih İlçesi, Beyazıt'a Mahallesi nüfusuna kayıtlıdır. Babası Ohan Efendi, annesi Efkin Hanım'dır. Sahak-Maryam kızı Sıravuş Hegniya (1906-1991) Hanımla evli, Kirkor Ohan'ın (d. 1946) babasıdır.

İlköğrenimini Topkapı İlkokulu'nda ve Mektebi Osmanî Hamidî'de tamamladı. Ortaokulu Bahçecik Amerikan Okulu'nda, liseyi Bakırköy Bezazyan Lisesi'nde bitirdi. İstanbul Tıp Fakültesi'ne girerek 1917'de mezun oldu. Fransa ve Amerika'da röntgen ihtisası yapan Tarver'in sicilinde Fransızca ve İngilizce bildiği yazılıdır.

¹⁵⁷ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi X. DÖNEM 1954-1957*, C II, s. 420-421.

¹⁵⁸ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi X. DÖNEM 1954-1957*, C II, s. 421.

¹⁵⁹ Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", ay.

Kasım 1941'de Tabip Yüzbaşı olarak silahaltına alındı. Sivas Askerî Hastanesi'nde hizmet verdikten sonra 31 Mayıs 1943'te terhis edildi.

İstanbul'da serbest hekim olarak çalışan Tarver DP'de etkinlik göstermiş, Şehir Meclisi'nde ve DP İdare Kurulu üyeliğinde bulunmuştur.

X. Dönem seçimlerinde 331.244 oyla DP listesinden İstanbul Milletvekilliğine seçilen Tarver seçim tutanağını 5 Mayıs 1954 tarihinde aldı ve 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katıldı.

XI. Dönem'de de milletvekili seçilen Zakar Tarver, 27 Mayıs 1960'ta ordunun idareye el koyması dolayısıyla tutuklandı. 19 Eylül 1960'ta, tutuklu bulunduğu Yassıada'da ölen Tarver, İstanbul'da Balıklı Ermeni Mezarlığı'nda toprağa verildi.¹⁶⁰

1.6.2. Meclisteki Faaliyetleri

Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'nda görev alan Zakar Tarver'in¹⁶¹ aşağıdaki konularda konuşması bulunmaktadır:

1- İstanbul, Ankara ve İzmir'de örfi idarenin ilanına dair Başvekalet Tezkeresi

2- 6/7 Eylül Olaylarında İstanbul, Ankara ve İzmir'de vuku bulan hadiselerde zarar görenlerin zararlarının tazmini

3- 1955 yılı Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Bütçesi

4- Millî Korunma Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun

5- 1957 yılı Maliye Vekaleti Bütçesi

6- 1959 yılı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Bütçesi

7- Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kanunu

1.7. Hristaki Yoannidis

1.7.1. Hayatı

Rum asıllı Hristaki Yoannidis¹⁶² 1916'da İstanbul'da doğdu. Babası Koço Bey, annesi Sofia Hanım'dır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

¹⁶⁰ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi X. DÖNEM 1954-1957*, C II, ss. 439-440.

¹⁶¹ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi X. DÖNEM 1954-1957*, C II, s. 440.

¹⁶² Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", ay.

Avusturya Lisesini tamamladıktan sonra üç sene de Robert Koleji'nde okuyan Yoannidis Rumca, İngilizce, Fransızca ve Almanca biliyordu.

Tütün tüccarlığı yapan Hristaki Yoannidis ithalat ve ihracat ile uğraşmış, Galata Rum Kilise ve Okulları Merkez Mütevelli Heyeti Reisliği yapmıştır. Yoannidis aynı zamanda DP Beşiktaş Kaza İdare Heyeti Azalığı ve İl Meclisi Umumi Azalığı yaptı.

1957 seçimlerinde aldığı 315.543 oyla İstanbul'dan milletvekili seçilen Yoannidis 26 Şubat 1989'da vefat etti.¹⁶³

1.7.2. Meclisteki Faaliyetleri

Dönem içinde Gümrük ve İnhisarlar Encümeni'nde görev alan Hristaki Yoannidis'in¹⁶⁴ meclisteki tek konuşması 1960 yılı Ticaret Vekaleti bütçesi hakkında yaptığı konuşmadır.

1.8. Mığırđıç Şellefyan

1.8.1. Hayatı

Ermeni asıllı Mığırđıç Şellefyan¹⁶⁵ 1914 yılında Adapazarı'nda doğdu. Babası Kırkor Bey, annesi Kiristina Hanım'dır. Evli ve iki çocuk babasıdır. Fransızca, az İngilizce ve İtalyanca biliyordu.

1931 yılında liseden mezun olduktan sonra ticaretle uğraşan Şellefyan, 1954 yılından itibaren Ermeni cemaati merkez mütevelli heyeti başkanlığı ve 1955 yılından itibaren İstanbul şehir meclisi azalığı görevini yürüttü.

1957 seçimlerinde aldığı 315.442 oyla İstanbul'dan milletvekili seçilen Şellefyan, 1960 darbesinden sonra Yassıda Mahkemesi'nde sanık olarak bulundu. 1983 yılının başında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 4 Numaralı Askeri Mahkemesi tarafından hakkında "Teşekkül halinde kaçakçılık yapmak" suçundan gıyabi tutuklama kararı bulunan Şellefyan 27 Mart 1984 tarihinde Özal Hükümeti tarafından vatandaşlıktan çıkarıldı.

10 Aralık 1987'de Cenevre'de geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetti.¹⁶⁶

¹⁶³ Zühtü Arslan, *Türk Parlamento Tarihi XI. DÖNEM 1957-1960*, C III, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2013, s. 492.

¹⁶⁴ Arslan, *Türk Parlamento Tarihi XI. DÖNEM 1957-1960*, C III, s. 492.

¹⁶⁵ Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", ay.

1.8.2. Meclisteki Faaliyetleri

Dönem içinde İktisat Encümeni ve Bütçe Encümeni'nde görev alan Mıgırdıç Şellefyan'ın¹⁶⁷ aşağıdaki konularda konuşması bulunmaktadır:

- 1- Bankalar Kanunu
- 2- 1959 yılı Maliye Vekaleti Bütçesi
- 3- 1959 yılı Ticaret Vekaleti Bütçesi
- 4- Türkiye Elektrik Kurumu Kanunu
- 5- 1960 yılı Maliye Vekaleti Bütçesi

1.9. Yusuf Salman

1.9.1. Hayatı

Musevi asıllı Yusuf Salman¹⁶⁸ 1888 yılında Selanik'te doğdu. Babası Davi Bey, annesi Beneta Hanım'dır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

Haziran 1906'da Galatasaray Lisesi'nden mezun oldu. 1907'de sınavı birincilikle kazanarak Selanik'te Osmanlı Bankası'nda memuriyete girdi. 1910-1911 yıllarında Selanik'te bedelli olarak askerlik yapan Salman Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, İngilizce, Almanca biliyordu.

1946'da Demokrat Parti'ye giren Salman, 1950'de İstanbul Şehir Meclisi'ne seçildi. Bütçe ve Hesap İnceleme Komisyonları'nda çalıştı. 1955'te İstanbul Vilayet Umumi Meclisi'ne seçildi. Bütçe ve Hesap İnceleme Komisyonlarında reis olarak çalıştı.

1951'den itibaren Kızılay Beyoğlu Şubesi Saymanlığı'nı yaptı. Aynı zamanda Türk-Fransız Kültür Cemiyetinin azalığı ve murakıplığını yaptı.

1957 seçimlerinde aldığı 315.658 oyla İstanbul'dan milletvekili seçilen Salman, 28 Kasım 1960'ta vefat etti.¹⁶⁹

---

¹⁶⁶ Arslan, *Türk Parlamento Tarihi XI. DÖNEM 1957-1960*, C III, ss. 493-494.

¹⁶⁷ Arslan, *Türk Parlamento Tarihi XI. DÖNEM 1957-1960*, C III, s. 493.

¹⁶⁸ Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", ay.

¹⁶⁹ Arslan, *Türk Parlamento Tarihi XI. DÖNEM 1957-1960*, C III, ss. 536-537.

1.9.2. Meclisteki Faaliyetleri

Dönem içinde Ticaret Encümeni'nde görev alan Yusuf Salman'ın mecliste faaliyeti bulunmamaktadır.

1.10. Isak Altabev

1.10.1. Hayatı

Musevi asıllı Isak Altabev¹⁷⁰ 1900 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Samuel Bey, annesi Rifka Hanım'dır. Evlidir.

İstanbul'da Fransızca ortaöğretim tahsilinden sonra Berlin Üniversitesi'nde yüksek tahsilini yapan Altabev Fransızca, Almanca, İngilizce, İspanyolca ve az İtalyanca biliyordu.

Bankada ve bir ithalat firmasında çalışan Altabev daha sonra, 1923-1937 yılları arası bir firmada ithalat şubesi müdürü olarak çalıştı. 1952'den sonra serbest tüccar olarak ticaretle meşgul oldu. Musevi cemaatle ilgili hayır işleriyle uğraştı. Fakirleri Koruma Cemiyeti ve Hahambaşılık Hayır komisyonu üyeliği yaptı. 1957 seçimlerinde aldığı 315.461 oyla İstanbul milletvekili seçilen Altabev, 6 Mart 1962'de vefat etti.¹⁷¹

1.10.2. Meclisteki Faaliyetleri

Dönem içinde İktisat Encümeni ve Sanayi Encümeni'nde görev alan Isak Altabev'in¹⁷² aşağıdaki konularda konuşması bulunmaktadır:

1- 5421 sayılı Gelir Vergisi Kanunu

2- 6802 sayılı Gider Vergisi Kanunu

---

¹⁷⁰ Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", ay.

¹⁷¹ Arslan, *Türk Parlamento Tarihi XI. DÖNEM 1957-1960*, C III, ss. 527-528.

¹⁷² Arslan, *Türk Parlamento Tarihi XI. DÖNEM 1957-1960*, C III, s. 528.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASET VE AZINLIK MİLLETVEKİLLERİ

2.1. 1946 Seçimlerine Demokrat Parti'nin Tepkisi

21 Temmuz 1946 tarihinde çok partili hayatın ilk genel seçimi hadisesiz geçse de seçim sonrasında pek çok seçim bölgesinden idare amirlerinin baskı yaptığı, bazı sandıkların kaçırıldığı ve sahte seçim tutanaklarının hazırlandığı yönünde şikâyetler yapıldı. Oylar, sayımdan sonra yakıldığı için seçimlere CHP'nin direkt müdahalesinin olup olmadığı kesinleşmemiştir. Dönemi yaşayanların mütalaaları ise DP'nin iddialarını doğrular niteliktedir. Metin Toker, DP'nin zaten zayıf durumda olduğunu, bu sebeple CHP'nin çeşitli hileler, tutanak değişiklikleri ve yolsuzluklar yapmadan da seçimi kazanabilecek güçte olmasına rağmen CHP örgütlerinin 1946 seçimlerini boşuna kirlettiğini belirtmiştir.¹⁷³

Seçmenlerin % 85'i oy vermiş, şehirlerde DP önde görünse de, köylerde CHP'nin ezici bir üstünlüğü vardı. Muhalefete göre İstanbul'da seçim sonuçları gizli görüşmelerden sonra CHP lehine değiştirilmiş ve ancak üç gün sonra Mareşal Fevzi Çakmak'ın valiyi ziyaret edip bir yurttaş olarak kendisine saygı gösterilmesini talep ettikten sonra ilan edilebilmiştir. 28 milletvekilliğinden 18'ini DP'nin kazandığı İstanbul'da azınlıklar oylarını DP'den yana kullanmıştır. Hile iddialarına karşı İstanbul'da sıkıyönetim makamları sert bir bildiriyle seçimlerin eleştirilmesini yasaklamıştır. Buna rağmen Celal Bayar, çok açık bir şekilde seçimin her aşamasında CHP'nin seçimlere hile ve fesat karıştırdığını, DP'yi yenmek için her türlü kanunsuzluğa başvurduğunu söylemekten geri durmamıştır.¹⁷⁴

Recep Peker Hükümetinin göreve başlamasından sonra seçim sonuçlarına DP'nin yaptığı itirazlar aslında iktidarla muhalefet arasındaki ilk siyasi mücadelenin başlangıcı olmuştur. DP'li milletvekilleri yapılan itirazlardan sonuç alınamaması

¹⁷³ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970, ss. 171-175.

¹⁷⁴ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, ss. 250-251.

durumunda istifa ederek sine-i millete dönmekle hükümeti tehdit etmiş, ancak İnönü'nün araya girmesiyle DP'liler meclise girmeye ikna olmuştur. Açık oy, gizli sayım ve seçim sonunda oy pusulalarının yakılması yönteminden dolayı yapılan itirazların doğruluğunu veya yanlışlığını kanıtlamak zordur. DP'nin şikâyetleri belirlenen komisyonca değerlendirilmiş ve reddedilmiştir.¹⁷⁵

Somut seçim baskılarına örnek vermek gerekirse, Nazilli'de Seçim Komisyonu'nda görevli memurlar, CHP'nin listelerini bizzat zarflara koyarak seçmenlerin zorla bu zarfları sandıklara atması için çalışmışlar ve bu olay CHP'li şahitlerce de kabul edilmiştir. CHP aday listeleri, mühürlü zarflar içinde muhtarlar eliyle seçmenlere dağıtılmış, Aydın'da bir muhtar bu şekilde suçüstü yakalanmıştır. Sonucun CHP lehine çıkmadığı yerlerde tutanaklar değiştirilmiştir. Aydın'ın Söke ilçesi Güllübahçe Köyü, yine Aydın'ın Çine ilçesine bağlı Kaşıklı ve Kuğulu köylerinde bu konu belgelenmiştir. Adnan Menderes, bunlar gibi daha birçok olay olduğunu söylemiş, gerçeklerin ortaya çıkması için dosyanın komisyona havale edilmesini talep etmiş, ancak teklif reddedilmiştir.¹⁷⁶

İki parti arasındaki gerginlik Aralık 1946'daki bütçe görüşmelerinde kendini iyice göstermiş, eleştirilere sinirlenen Recep Peker, Menderes'i psikopat bir ruha sahip olmakla ve Bayar'ı da halkı isyana teşvik etmekle suçlamıştır. DP grubunun bu sözler üzerine meclisi terk etmesiyle çok partili demokrasiye geçişte ciddi bir buhran ortaya çıkmış, meclisi terk eden Demokratlar dokuz gün boyunca boykotlarını sürdürmüşler ve nihayet İnönü'nün Bayar'ı davet etmesiyle anlaşmaya varılmıştır. DP böyle bir durumun bir daha yaşanmayacağına dair teminat aldıktan sonra 27 Aralık'ta mecliste grubunu toplamıştır.¹⁷⁷

2.1.1. Salamon Adato'nun 1946 Seçimi Sonuçlarına İtirazı

21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleştirilen seçimler açık oy ve gizli sayım esasına göre yapıldı. 465 milletvekilliğinden 397'sini CHP, 61'ini DP ve 7'sini bağımsızlar kazandı.¹⁷⁸ DP genelde kentsel oylarda başarılı olurken CHP kırsal kesimde yüksek oranda oy aldı. Bununla birlikte DP; seçimlerde baskı, hile ve yolsuzluk yapıldığını, muhalefet partisinin oylarının tutanaklara eksik geçirildiğini ve

¹⁷⁵ Bakan ve Özdemir, "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri", s. 379.

¹⁷⁶ Sakal, *Çok Partili Döneme Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı*, ss. 137-138.

¹⁷⁷ Anadol, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, ss. 54-55.

¹⁷⁸ Özgül, "Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi", s. 110.

İktidar partisinin oylarının olduğundan yüksek gösterildiğini öne sürdü. İtirazlar sonucu değiştirmede ve 1946 seçimi literatüre “Türkiye’nin siyasal tarihindeki en şaibeli seçim” olarak geçti.¹⁷⁹

Seçimlere yapılan itirazların doğruluğunu veya yanlışlığını kanıtlamak, 4918 sayılı yasanın açık oy-gizli sayım ve sayım sonunda oy pusulalarının yakılması ilkesini benimsemesinden dolayı oldukça zor olmakla birlikte¹⁸⁰ 1946 seçimleriyle ilgili itiraz ve şikâyetlerin çokluğu seçimlere hile karıştırıldığı kanaatini güçlendirmiştir.¹⁸¹

1946 seçimlerinde İstanbul milletvekilliğine seçilen Kâzım Karabekir, Recep Peker, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Cemil Cahit Toydemir ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın seçim tutanakları hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu okunmuş ve iki partiden de milletvekilleri görüşlerini meclis kürsüsünde dile getirmiştir.

Daha önce CHP’den beş defa milletvekilliği için teklif alan ancak kabul etmeyen ve İstanbul’dan DP listesinden müstakil aday olarak seçimi kazanan Mareşal Fevzi Çakmak¹⁸² seçimlerle ilgili olarak kendi müşahitlerinin sandık başlarından kovulduğunu ve bazılarının dövüldüğünü belirtmiştir. Bursa, İzmit ve Bolu’dan gelenlerle görüştüğünü, ayrıca Ankara’ya giderken yüz bine yakın vatandaşla temas ettiğini ifade eden Bayar, sandıkların kaçırıldığını ve seçim zabıtlarının değiştirildiğini söylemiştir. Zor ve hile ile seçimlere fesat karıştırıldığını, bunu örtmek için gazetelerin susturulduğunu ve haklarının çiğnendiğini söyleyen binlerce vatandaşın “hakkımızı isteriz” feryatları ile kendisine dert yandığını belirten Celal Bayar konuşmasını şu sözlerle noktalandırmıştır: “Arkadaşlar, vicdanınıza hitap ediyorum, Meclisin açıldığı gün bu mukaddes kürsüden milletin kayıtsız, şartsız egemenliğine namusumuz üzerine and içmedik mi? Bu haksızlığın bertaraf edilerek milletin tamamen hâkimiyetinin tesisi, cümlemizin bir namus borcu olmuştur.”¹⁸³

26 Ağustos 1946 tarihli konuşmasında Salamon Adato, CHP’den İstanbul milletvekili seçilen 5 milletvekili (General Kâzım Karabekir, Recep Peker,

¹⁷⁹ Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset*, s. 313.

¹⁸⁰ Bakan ve Özdemir, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı, ss. 378-379.

¹⁸¹ Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş*, s. 88.

¹⁸² Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 22.

¹⁸³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 8, Cilt 1, ss. 154-155.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Orgeneral Cemil Cahit Toydemir ve Hüseyin Cahit Yalçın) lehine seçimlere fesat karıştırıldığına dair yapılan itiraz hakkında sadece usulen bir komisyon kurulduğunu, komisyonun tetkikatı oldukça yüzeysel ve sadece evrak üzerinde yaptığını beyan etmiştir. Bunlara ek olarak Adato seçimlerde CHP harici partilerin temsilcilerinin sandıklardan uzaklaştırıldığını, yazılacak tutanakların ilçelerde birleştirilmesi ve bunların da derhal tasnifi icap ettiği halde Beyoğlu kazasında olduğu gibi diğer kazaların birçoklarında seçim kurullarının dağıtıldığını ve işe devam imkânının fiilen bırakılmadığını söylemiştir. Bunlardan istifade ederek bütün tutanakların bir gecede komisyon başkanlarının evlerinde misafir edilerek istenildiği şekilde değiştirildiğini dile getiren Adato, DP adaylarının kazandığı oylardan 649.905 gibi fahiş bir oyun Halk Partisi lehine kayıtlara geçirildiğini belirtmiştir.

Adato'ya göre İstanbul'da Ördekasap Mahallesi'nden Muhtar Ahmed Bey, seçimden bir gün evvel bazı vatandaşlara zarf dağıtarak, bunları sandıklara Halk Partisinin oy listesiyle beraber atmalarını istemiş ve böyle yapmadıkları takdirde kendilerine ekme vesikası vermeyeceğini beyan etmiştir. Dolayısıyla muhtar, vatandaşın ekmeğe olan ihtiyacını bile istismar etmiş ve bunu seçmenler üzerinde manevi bir baskı aracı olarak kullanmıştır.

Adato, sandıklar açıldıktan sonra oyların tasnifi esnasında partilerle alakası olmayan kimselerin imza atmalarına müsaade edilirken CHP haricindeki parti temsilcilerinin imza atmasına izin verilmediğini, ayrıca bazı yerlerde oyların yakıldığını ilave etmiştir.¹⁸⁴

CHP adına konuşan İzmir milletvekili Münir Birsal'e göre Adato'nun söylediği gibi bir muhtar bu şekilde bir baskı yapmış bile olsa kimseye tesir etmediğinden hiçbir önemi yoktu. Birsal aynı zamanda DP'yi belediye seçimlerine iştirak etmediği halde halkı da açıktan açığa oy vermemeğe teşvik ettiği gerekçesiyle eleştirmiştir.¹⁸⁵

İktidar partisinin bir diğer milletvekili Hacim Çarıklı (Balıkesir) da Adato'yu suçlamıştır:

Adato Efendi dedi ki: Bana Parti 800 tane vesika verdi ben onları tetkik ettim, 790'ını ihticaca salih bulmadım. 10 tanesi kadarını bir dereceye

¹⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 8, Cilt 1, ss. 155-156.

¹⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 8, Cilt 1, ss. 157-158.

kadar ihticaca salih buldum ve onların da fotoğrafını takdim ettim dediler. Artık karşı parti tarafından bizim tutanaklar aleyhine vesika zabıt varakası diye gösterilen kâğıtların hüviyet karakterini gayet güzel ifade ettiği için bunu arz etmek üzere huzuruza geldim ve maruzatım bundan ibarettir.

Konuyla ilgili konuşan Kemal Turan (Isparta) ellerindeki dosyada müşahitlerin dövuğüğüne dair bir delil olmadığını ve seçim sırasında gazetelerin susturulduğu iddialarının da yalan olduğunu söylemiştir.¹⁸⁶ Bundan başka iktidar partisi adına Süreyya Örguevren (Balıkesir) ve Faik Ahmet Barutçu (Trabzon) da benzeri söyler söylemişlerdir.¹⁸⁷

Refik Koraltan da muhalefet partisi adına son sözleri söylemiş ve daha sonra oylamaya geçilmiştir. Ancak Adato buna itiraz etmiş ve İstanbul seçimlerine hile karıştırıldığına ilişkin şikâyetlerin gereği gibi incelenmediğinden tetkikatın genişletilerek dosyanın yeniden İnceleme Komisyonu'na iadesini istemiş, ancak teklifi reddolunmuştur. Söz konusu rapor oylamaya sunulup kabul edildikten sonra bahsi geçen beş milletvekili için hazırlanan tutanaklar da tek tek oylamaya sunulmuştur. Bu tutanaklar kabul edilerek beş milletvekilinin aldığı oylar geçerli sayılmış, bu şekilde seçime hile karıştırıldığına dair yapılan itirazlar da 26 Ağustos 1946 tarihli oturumla reddolunmuştur.¹⁸⁸

2.1.2. Salamon Adato'nun Milletvekilleri Seçimi Kanunu Hakkındaki Görüşü

CHP Meclis Grubunda 1948 yılı Ocak ayı başlarında seçim kanununda değişiklik yapılacağı prensip olarak kabul edilmişti. CHP'ye güvenmeyen DP seçimlerin idari değil adli makamlar tarafından denetlenmesini istemiştir.¹⁸⁹ Buna yönelik Adana, Ankara, Bursa ve İstanbul'da gösteriler tertip edilmiş, seçimlerin mahkemelerce denetlenmesi gerektiği konusu vurgulanmıştır. Muhalefetin bu şekilde baskı yapmasına karşılık, hükümet taviz vermiyor görünmek için adli denetimi istememiştir. İstanbul'daki gazete başyazarlarının çoğunluğunun imzaladığı seçimlerin mahkemelerce denetlenmesi isteği de etkili olmamıştır.¹⁹⁰ DP'nin olumsuz oyuna karşı CHP oylarıyla adli değil idari denetimi öngören tasarı 1948 Temmuz'unda yasalaşmıştır. Bu yasanın getirdiği tek yenilik gizli oy açık tasnif usulü olmuştur. Millet Partisi ise her iki partiyi eleştirmiş ve denetlenme işinin adli

¹⁸⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 8, Cilt 1, s. 161.

¹⁸⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 8, Cilt 1, ss. 162-166.

¹⁸⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 8, Cilt 1, s. 167.

¹⁸⁹ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş*, s. 140.

¹⁹⁰ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, ss. 310-311.

makamlara verilmesinden önce Anayasa değişikliğine gitmek gerektiğini söylemiştir. Bu arada Millet Partisi, teşkilatını tamamlamamış bir partinin seçim kurullarında bulunamayacağı hükmünün DP ve CHP tarafından Millet Partisi'ni saf dışı bırakmak için hazırlandığını iddia etmiştir.¹⁹¹

4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu 1946 seçimlerinden önce çıkarılmıştı. Bu kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine yönelik 1948 yılında mecliste yaşanan yoğun tartışmalarda 34 milletvekili söz almış ve onlardan biri de İstanbul milletvekili Salamon Adato olmuştur.¹⁹²

Demokrasi ekseninde dönen tartışmalarda ilk görüşünü dile getiren Adalet Komisyonu sözcüsü ve CHP milletvekili Emin Halim Ergun'dur. Ergun, seçim kurullarının belediye başkanının başkanlığı altında kura ile seçilecek dört belediye üyesinden oluşmasını uygun gördüklerini, bu şekilde karar vermelerinin sebebinin ise halkın temsilcilerinin bu işe en layık kimseler olduklarını düşünmeleri olduğunu söylemiştir. Hâkimleri seçim kurulu başkanı yapma fikrinin sağlıklı olmadığını söyleyen Ergun, hâkimin kanuna aykırı bir hareketini yine ona kontrol ettirmek gibi bir durumla karşı karşıya kalınacağından bunu doğru bulmadıklarını belirtmiştir. Ergun hazırladıkları tasarıyla seçmenin oyunu zarfa koyarken rahatlıkla ve kimsenin göremeyeceği bir mahalde koymasını sağlayacaklarını vurgulamıştır: "Hatta arkadaşlar, herhangi bir vatandaş, bir seçmen hücreye girmeden, benim kimseden çekineceğim yoktur, reyimi hariçte zarfa koyup vereceğim dese, bu kabul edilmeyecektir. Mecburen hücreye girmesi lâzım gelmektedir."¹⁹³

Bağımsız milletvekili Adnan Adıvar seçim kurulunun, tarafsız kalamayacağından dolayı belediye başkanı ve üyelerinden oluşmasına karşı çıkmıştır. Adıvar seçim kurullarıyla ilgili değişik bir teklif getirmiştir. Ona göre seçim kurulları; ticaret odası üyeleri, baro üyeleri, kıdemli okul öğretmenleri ve parti üyelerinden oluşmalıdır. Hâkimlerin seçim kurullarında yer almalarının yanlış olduğunu söyleyen Adıvar, seçim sonrası oyların hemen yakılmasındaki aceleciliği anlamadığını da sözlerine eklemiştir.¹⁹⁴

DP grubu adına uzun bir konuşma yapan Kütahya milletvekili Adnan Menderes ise 21 Temmuz 1946 seçimlerinin Türk milletinin vicdanında seçim

¹⁹¹ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, ss. 140-141.

¹⁹² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12, ss. 590-632.

¹⁹³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12, ss. 591-592.

¹⁹⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12, ss. 594-596.

emniyetinin yerleşmesine imkân bırakmayan bir seçim olarak tarihe geçtiğini söylemiştir. İktidar partisinin demokratik gelişmeyi, okuryazar oranının artmasına ve vatandaşın başkasının eline bakmayıp kendi işinin sahibi olmasına bağladığını söyleyen Menderes, seçim meselesini millî bir dava olarak gördüklerini belirtmiş ve seçim kurullarının bitaraf olması mümkün görünmeyen belediye başkanı ve üyelerinden oluşmasına karşı çıkmış, kurul başkanlarının muhakkak yargıçlardan oluşması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵

Demokratların diğer bir milletvekili Hasan Dinçer (Afyonkarahisar) de oldukça detaylı bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında tasarının olumlu yönleri olmasına rağmen yetersiz olduğunu söyleyen Dinçer, seçim kurullarının tarafsızlığını koruma imkânına sahip tek kurum olan adalet teşkilatı üyelerinden oluşması gerektiğini, parti temsilcilerinin seçim kurullarındaki çalışmaları parti hesabına takip edip imza atabilecek yetkiyle donatılmasının önemini vurgulamıştır.¹⁹⁶

CHP adına konuşan Sinop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı, önce Menderes'i eleştirmiştir. Menderes'in CHP'deki günlerini unuttuğunu söyleyen İncedayı, Menderes'teki değişimi şu sözlerle ifade etmiştir: “Şimdi ne oldu, iki sene içinde? Arkadaşımız birden yepyeni bir zihniyette! Semavi bir nâzile gibi bir şey oldu. Hayret.” İncedayı, tasarının milleti rahat ettirecek bir yapıya sahip olduğunu ve bu sebeple desteklenmesi gerektiğini söylemiştir. CHP'li Hıfzı Oğuz Bekata da gizli oy, açık tasnifle ileri bir adım atıldığını, oy vermektan kaçınan vatandaşa müeyyide konulmasının yerinde olduğunu; ancak seçim kurullarının belediye üyelerinden oluşmasının sakıncalı olduğunu söylemiştir.¹⁹⁷

DP adına konuşan Refik Koraltan, 1946 seçimlerinin milletin kalbinde büyük bir huzursuzluğa yol açtığını söylemiştir. 21 Temmuz'daki seçimde valilerin seçimlerin her aşamasına müdahale ettiğini belirten Koraltan, seçim emniyetinin ancak adalet çalışanları vasıtasıyla sağlanabileceğini vurgulamıştır. Eskişehir milletvekili DP'li İsmail Hakkı Çevik ise farklı bir öneri getirmiş ve seçim komisyonunun idare memurları, belediyeler ve adalet temsilcilerinden oluşan üçlü bir yapıdan kurulması gerektiğini belirtmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12, ss. 597-600.

¹⁹⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12, ss. 603-605.

¹⁹⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12, ss. 606-609.

¹⁹⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12, ss. 610-617.

Millet Partisi'ni temsilen konuşan Osman Nuri Köni Anayasanın adli teminata izin vermediğini söylemiştir.¹⁹⁹ Tarafsız bir seçim heyeti bulmanın çok zor olduğunu söyleyen İstanbul milletvekili DP'li Cihat Baban ise hâkimlere yönelmekten başka çare olmadığını belirtmiştir. Baban'a karşı çıkan Bingöl milletvekili CHP'li Feridun Fikri Düşünel hâkimlerin siyasete karıştırılmayacağını söylemiş, aynı zamanda 6000 seçim kuruluna 6000 tane hâkimin nereden bulunacağını sormuştur.²⁰⁰

Düşünel'den sonra söz alan Adato 2 Temmuz 1948 tarihindeki konuşmasında, seçimlerin hâkimlerin gözetimi altında yapılması gerektiğine dair verdikleri teklifin Türk milletinin kendi hâkimlerine olan güvenine dayanarak yapıldığını, mahkemelerin lağvedilme yetkisinin Adalet Bakanlığı'na verilmesinin tam bir tek parti icraatı olduğunu ve halkın bunu onaylamadığını belirtmiş, Tek Parti anlayışında “her şey hazine içindir” düsturunun hâkim olduğunu ve bu düstura yanaşmayan hâkimlerin yetkilerinin alındığını ifade etmiştir. Kendilerinin bu teklifinin kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olduğu iddialarının mesnetsiz olduğunu söyleyen Adato, Fransa ve İtalya gibi kuvvetler ayrılığı ilkesini kabul etmiş ülkelerde de seçimlerin hâkimlerin gözetimi altında yapıldığını belirtmiştir.²⁰¹

Meclisteki bu tartışmalardan sonra 5258 sayılı “Milletvekilleri Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun” 9 Temmuz 1948 tarihinde kabul edilmiş ve 14 Temmuz 1948 tarih ve 6957 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁰²

17 Ekim 1948 ve 16 Ekim 1949'da yapılan ara seçimlere katılmayan DP, seçim kanununda yer almasını istediği adli teminat hususunu hükümete baskı aracı olarak kullanmak istemiştir.²⁰³ Muhalefetin boykot ettiği ve CHP aleyhine bir propaganda ile tansiyonu artırdığı 1949'daki düşük katılımı ara seçimi CHP kazanmıştır.²⁰⁴

Bu gelişmelerin ardından 1950 seçimleri öncesinde, seçimlerin mutlaka dürüst bir ortamda yapılması gerektiğini söyleyen Demokratlar, iktidarın bu sefer de seçim sonuçlarını kendi lehine çevirmeye kalkması durumunda seçime girmeme,

¹⁹⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12, ss. 619-620.

²⁰⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12, s. 626.

²⁰¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12, ss. 627-628.

²⁰² T.C. Resmi Gazete, 6957, 14Temmuz 1948.

²⁰³ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 150.

²⁰⁴ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 58.

hatta meclisten çekilme kararı verebileceklerini bir bildiri ile deklare etmiştir. Nihayet DP'nin bu şekilde baskısını artırması üzerine CHP geri adım atmış ve yeni bir kanun hazırlamıştır. Kabul edilen seçim kanununa göre, seçim kurullarının başında hâkimler görev yapacak, seçimleri yönetmek üzere bağımsız bir müessese olarak Yüksek Seçim Kurulu kurulacak, seçim sonunda doğacak anlaşmazlıkların çözüm mercii mahkemeler olacak ve tüm bu değişiklikler 1950 seçimlerinde uygulanacaktı.²⁰⁵

2.2. Demokrat Parti'nin İlk İcraatlarından Af Kanunu

2400 yıllık bir geçmişi olan suçluların affi meselesi, Latince “amnistie” kelimesinden gelmekte olup unutmak anlamına geldiğinden maziyi bir daha açmamak üzere kapatmak şeklinde tanımlanabilir.²⁰⁶ İşlenen suçlardan toplumun zarar görmeye başlaması ile suçtan zarar görenin affi hükümsüz kalmış, bu yetkinin devlete ait olduğu düşüncesi iyice yerleşmiş ve modern dönemde de bu yetki parlamentolara geçmiştir.²⁰⁷ Geçmişte affin büyük bir suistimale uğramış olması birçok hukukçunun gözünü korkutmuş ve hukukçular genelde affa karşı durmuşlardır. Bu endişe bilhassa, bir çoğunluk partisinin diğer partilere oranla her kanunu yapmayı sağlayacak bir oy çokluğuna sahip olduğu meclislerde artmakta ve böyle iktidarların oy kaygısıyla umumi af müessesesine başvurdukları görülmektedir.²⁰⁸

TBMM Hükümetleri de zaman zaman af yasaları çıkarmıştır. Birinci Meclis çok sayıda özel af yanında, Millî Mücadeleye taraftar kazanmak amacıyla kısmî genel af yasaları çıkarmıştır.²⁰⁹ Cumhuriyet döneminin ilk genel af yasası 26 Aralık 1923 tarihinde kabul edilen 391 sayılı Affi Umumi Kanunu olup kanunun ilk maddesi şu şekildedir: “Cumhuriyet’in ilan tarihi olan 29 Teşrinievvel 1339 tarihine kadar ika edilmiş bulunan bilumum ceraim failleri hakkında hükmolunmuş veya olunacak cezaların nisfi af ve tenzil olunmuştur.”²¹⁰ Böylece 29 Ekim 1923 tarihine kadar işlenmiş suçlar yarısı oranında affolunmuştur.

²⁰⁵ Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 151.

²⁰⁶ Cahide Sınmaz Sönmez, “Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanun”, *Çanakkale Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10/20, 2012, s. 111.

²⁰⁷ Çetin Özek, “Umumi Af”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 24/1-4, 1959, s. 121.

²⁰⁸ Özek, “Umumi Af”, ss. 131-135.

²⁰⁹ Sönmez, “Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanun”, s. 112.

²¹⁰ T.C. Resmi Gazete, 51, 10 Ocak 1924.

İkinci af, birincisinden 10 yıl sonra çıkarılmıştır. Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamaları çerçevesinde 26 Ekim 1933 tarihinde kabul edilen 2330 sayılı Af Kanunu'nun 8. maddesi uyarınca, Hıyanet-i Vataniyye Kanunu'na göre mahkûm edilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ve İzmir Suikasti mahkûmları affedilmiştir.²¹¹ Atatürk döneminin son af kanunu 29 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan 3527 sayılı kanundur. Bu kanunun birinci maddesine göre İstiklâl mahkemeleri kararıyla mahkûm edilmiş olanlar, ikinci maddesine göre de Lozan Konferansı'nda isimleri belirlenen ve devlet aleyhine çalıştıkları gerekçesiyle cezalandırılan 150 kişi affedilmiştir.²¹²

DP'nin seçim vaatleri arasında bulunan ve çok partili dönemin ilk affi olacak kanun ile ilgili çalışmalar iktidarın ilk günlerinde başlamıştır.²¹³ Hazırlanan kanun tasarısı, aralarında DP'nin Rum asıllı İstanbul milletvekili Ahilya Moshos'un da bulunduğu bir grup milletvekili tarafından Meclis başkanlığa sunulmuştur.²¹⁴

2.2.1. Basında Af Kanunu Tartışmaları

DP dönemi basında daha çok siyasi haberlere ağırlık verilmiş ve parlamento muhabirliği önem kazanmaya başlamıştır. CHP-DP çekişmesi başta olmak üzere partiler arası mücadeleler haberlerin çoğunluğu oluşturmuştur. Ekonomi haberleri ise genelde hayat pahalılığı ile sınırlı kalmıştır. DP döneminin basın merkezi İstanbul olmuştur. CHP'nin yayın organı Ulus, DP'nin yayın organı Vatan ve Millet Partisi'nin yayın organı da Kudret'tir.²¹⁵

Af kanunu basında genişçe tartışılan konulardan biri olmuştur. Vatan gazetesi yazarı avukat Mehmet Ali Sebük milletin aftan yana olduğunu ve geçmiş hesapları bir kenara bırakarak yeni bir kardeşlik havasıyla istikbale atılmak istediğini, bu sebeple hakiki demokrasiye ilk adımların atıldığı günlerin bu ilk kanunu üzerinde titizlikle durmak gerektiğini dile getirmiştir.²¹⁶ Zafer gazetesinden Mümtaz Faik Fenik, Salamon Adato'nun fikirlerini destekler mahiyette ferdin ferde karşı yaptığı suçlar affedilirken, ferdin devlete karşı işlediği suçlar hakkında aynı bağışlayıcılığı

²¹¹ T.C. Resmi Gazete, 2540, 28 Ekim 1933.

²¹² T.C. Resmi Gazete, 3961, 16 Temmuz 1938; Sönmez, "Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun", s. 113.

²¹³ Sönmez, "Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun", s. 112.

²¹⁴ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem*, C IV, s. 399.

²¹⁵ Ayşe Elif Emre Kaya, "Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 39, 2010, ss. 96-97.

²¹⁶ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem*, C I, ss. 431-433.

göstermemenin demokratik telakkilere uygun düşmeyeceğini ifade etmiştir. Bu insanların çoğunun aslında fakruzarureten dolayı, bir dalgınlık ve yanlışlık eseri olarak hırsızlığa teşebbüs ettiğini söyleyen Fenik bu konuda da Adato'yla aynı fikirdedir. Fenik, bu insanların affedilmesinin halkın vicdanını rahatlatacağını da makalesinde belirtmiştir. Kudret gazetesinden Nurettin Ardıçoğlu ise “Fasit Daire” başlıklı yazısında CHP'nin tavrını eleştirmiş, DP'nin de devri sabık yaratmayacağız diyerek CHP'yi cesaretlendirdiğini ve bunun doğru bir tutum olmadığını yazmıştır. Ardıçoğlu'na göre Millet Partisi ve Osman Bölükbaşı olmasaydı eski dönemden hesap sorma mevzuu gündeme dahi gelmeyecekti.²¹⁷ Ardıçoğlu bir başka yazısında da DP'nin hazırladığı af tasarısıyla, 1946'daki seçim suçlarının üzerine sünger çektiğini ve bu suçlarla ilgili devam etmekte olan davaları yürürlükten kaldırdığını söylemiştir.²¹⁸ Ulus gazetesi yazarlarından Yavuz Abadan ise siyasi suçlar için affin gerekli olduğunu ama adi suçlar için millî bayramlar, iktidar değişikliği, seçim zaferi gibi sebeplerle sık sık af çıkarılmasının önce adaleti, sonra devleti yıkacağını belirtmiştir. Af Kanunu tasarısının kabul edilmesinden sonra ise dönemin gazetelerine genelde olumlu yazılar hâkim olmuştur. Af Kanunu ile birlikte yaklaşık 45.000-50.000 mahkûm Ramazan Bayramı arife günü cezaevlerinden çıkmış ve tam bir bayram havası yaşandığı gazetelere yansımıştır.²¹⁹

2.2.2. Af Kanunu Hakkında Salamon Adato'nun Düşünceleri

Af kanun tasarısı meclis gündemine geldiği günden itibaren hararetle tartışmalara neden olmuştur. Tartışmaya katılan milletvekilleri affin çıkıp çıkmamasından ziyade kimleri kapsamaması gerektiğini tartışmışlardır.

Millet Partisi Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, CHP'nin önceki seçimlerdeki tavırlarına muhalefet edenlerin affedilmediğini, buna karşın seçimlerde usulsüzlük yapanların affedildiğini söyleyerek bunun af kanununa yakışmadığını ifade etmiştir.²²⁰

Adalet Bakanı Halil Özyörük af kanunıyla ilgili olarak vatandaşın devlete olan güvenini çok önemsediklerini ve bu sebeple devlete karşı işlenmiş olan zimmet, rüşvet ve irtikâp gibi suçların mazur gösterilemeyeceğini ve aynen casusluk suçu gibi

²¹⁷ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem*, C I, ss. 444-450.

²¹⁸ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem*, C I, ss. 462-464.

²¹⁹ Sönmez, “Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanun”, ss. 128-132.

²²⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Birleşim 22, Cilt 1, s. 611.

bu suçları da affa dâhil etmelerinin mümkün olmadığını belirtmiş²²¹, köylü bir mısır tanesi bulamazken, memurun eline geçen 120 lira ile geçinmeyi bilmesi ve devletin malına el uzatmayı düşünmemesi gerektiğini ifade etmiştir.²²² Devlete karşı işlenen suçlar konusunda Özyörük'ün, ileride konuşmasına değinilecek olan Salamon Adato'dan tamamen farklı düşündüğü görülmektedir.

DP Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu memleketin bütünlüğüne tecavüz eden insanların affedilmemesi taraftarı olduğunu, bu sebeple komünistlik ve kaçakçılık gibi suçların affın kapsamı dışında bırakılması gerektiğini belirtmiştir. DP'li Ankara milletvekili Cevdet Soydan ise aşırı sağcılık ve solculuk cereyanlarının önceki iktidarın halkı baskı altında tutmak için kullandığı bir silah olduğunu söylemiştir. Hatta ne ilginçtir ki komünist olduğu söylenen bazı şahıslar devlet dairelerinde önemli görevlere getirilmişlerdir. Dolayısıyla aşırı sağ ve sol cereyanlarla casusluk meselelerinden mahkûm edilenlerin arasında haksız yere cezaevine atılmış birçok kimse vardır ve bunlar aftan yararlandırılmalıdır. Soydan kız kaçırma meselesinin artık ananevi bir hal aldığından onun da affa dâhil edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²²³ İçişleri Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu ise toplumda huzursuzluk meydana getireceğinden dolayı bu suçların affa dâhil edilemeyeceği görüşünü savunmuştur.²²⁴

Aynı zamanda bir avukat olan Adato af meselesi hakkında önemli noktalara temas etmiştir. 13 Temmuz 1950 tarihli konuşmasında Adato, devlete karşı işlenmiş suçlarla vatandaşa karşı işlenmiş suçlar arasında bir farklılık olmaması gerektiğini, ancak devletin kuruluşunun bile mukaddes, vatandaşın milyonunun ise kıymetsiz addedildiğini söylemiştir. Ferdin malına kıymet vermeyen rejimlerin diktatör rejimler olduğunu söyleyen Adato, devletin parasını irtikâp eden memurların, vatandaşların milyonlarını çalanlar kadar affedilme hakkının olduğunu dile getirmiştir:

Bir dolandırıcı, bir Stavski, bir vatandaşın yüz bin, iki yüz bin lirasını dolandıracak ve emniyetini suistimal edecek fakat bu kanun sayesinde o para ile palaslarda ömür sürecektir. Diğer taraftan, bazı arkadaşların izah ettiği veçhile, bir zaruret tahtında çocuğuna kalsiyum almak için, çocuğuna et yedirmek için belki yarın öbür gün ödiyebilirim mülâhazasıyla 500 lira almış olan memuru tevkifhanede bırakacağız. Onu cemiyetten uzaklaştıracağız, onun çocuklarını sefalete sevkedeceğiz. Niçin? Çünkü bu vatandaş mahkûm olacak olursa, Samet Ağaoğlu

²²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 22, Cilt 1, s. 637.

²²² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 22, Cilt 1, s. 638.

²²³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 22, Cilt 1, ss. 640-645.

²²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 22, Cilt 1, s. 674.

arkadaşımızın dediği gibi, böyle bir memuru Devletimiz bir daha istihdam etmeyecektir. Tevkifhaneden çıkacak iş arıyacak, küçük esnafa müracaat edecek bakacaklar ki, mahkûm olmuş, aştan istifade edememiş. Bir vatandaşı 200 bin lira dolandıran adam ise serbest kollarını sallıyarak cemiyette dolaşiyor. Fakat bu memur affedilmemiştir, demek ki çok kötü bir adamdır. O adamı kimse istihdam etmeyecektir. Bu adam maişetini temin için imkân bulamayacaktır. Bu adam çocuklarıyla beraber sefaletle mahkûm olacaktır. Yani milyonu aşırın, suiistimal eden adam serbest dolaşacak, 200-300 lira irtikâp etmiş memur hapsedilecek. Niçin? Bu memur cemiyetten tecrit mi edilecek? Nerede adalet, nerede atıfet?

Adato eleştirisini şu sözleriyle sonlandırmıştır:

Arkadaşlar, büyük meblâğları suiistimal eden insanlar her imkândan istifade edecekler fakat Devletin 500 lirasını irtikâp edenler istisna edilecektir. Bu birkaç yüz liralık irtikâptan dolayı yakasını ele veren memurun aştan istifade etmemesi doğru mudur? Doğrudur deniliyor, çünkü Devletin malını çalmıştır, Devletin malı çok mukaddesdir; ama ferdin malı mukaddes değildir. Ferdin malına kıymet vermeyen rejimler, diktatör rejimlerdir (Bravo sesleri, alkışlar) Bizim Ceza Kanunu Devlet malına karşı islenmiş olan irtikâp ve irtişaları şiddetle tecziye etmektedir çünkü o kanun İtalya'dan alınmıştır, çünkü o Musolini kanunudur (Alkışlar).²²⁵

Adato'nun bu konuşması bazı milletvekilleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. DP Çorum milletvekili Ahmet Başıbüyük, Adato'nun hırsızları bir kahraman gibi gösterdiğini, ancak memleketin irtikâp gibi suçları işleyen memurlar hakkında çok hassas olduğunu ve bu sebeple buna benzer suçların mutlak surette af kapsamı dışında bırakılması lâzım geldiğini belirtmiştir. Soydan da Adato'yu eleştirerek devletin parasını çalanlarla ferdin parasını çalanların aynı kefeye konulamayacağını, ferdin tek başına canı yanarken, devletin çalınan parasında yirmi milyon insanın hakkı olduğunu ve bu gibi fiillerin ileride devleti bile yıkabileceğinden af kapsamına dâhil edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.²²⁶

Adato gibi düşünenlerden CHP Mardin milletvekili Mehmet Kâmil Boran ise affın genişletilmesini ve devlet malını çalanların da affedilmesi gerektiğini ifade etmiş, suçluların suç işleme sebeplerinin araştırılarak bunların yeniden suç işlemelerini engelleyecek fiilî birtakım yardım mekanizmalarının hayata geçirilmesi gerektiğini söylemiştir.²²⁷

²²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 22, Cilt 1, ss. 642-643. Konuşmanın tam metni için bkz: Ek 1.

²²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 22, Cilt 1, ss. 643-645.

²²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 22, Cilt 1, s. 639.

Salamon Adato bir gün sonraki oturumda barodan tardedilen Gayrimüslim avukatlar konusuna değinmiştir. 1924 tarihinde baro yerine geçen muhamat dernekleri ismiyle bazı derneklerin teşekkül ettiğini ve buralara girmek için kanunla bazı şartlar getirildiğini söyleyen Adato, Türk tabiiyetini haiz olmayanların avukatlık mesleğini icra edemeyeceğinin bu kanunla kararlaştırıldığını ifade etmiştir. Daha sonra bu kanuna dayanarak 140 Gayrimüslim ve 130 Müslüman avukat tardedilmiştir. Bu avukatlardan 127 Müslüman avukat görevlerine iade edilirken, Gayrimüslimlerden 30'u iade edilmiştir. Tardedilen avukatlara tard sebebi ise bildirilmemiştir. Bu insanların büyük bir haksızlığa uğradığını söyleyen Adato, 20 sene önce Millet Meclisine hitaben yazılmış bir arizayı (dilekçe) meclis kürsüsünden okumuştur. Ariza şu şekilde bitmektedir: “Müdafaa buyuracağınız hak, Türk mekteplerinde tahsil görmüş ve Türk harsının neşrine hadim olmuş ve senelerce namuskârane hayat mematı yaşamış ve müdafaai hak ve ispatı masumiyet için herhangi bir Türk mahkemesi huzuruna çıkmaktan korkusu bulunmamış olan mâsuminin hakkıdır.”²²⁸

Arizayı okuyan Adato, bu vatandaşların savunmalarının alınmadığını, kendilerine isnat edilen fiiller hakkında bir soru sorulmadığını ve bu suretle bu kişilerin meslekten men edildiklerini ifade etmiştir. İstanbul Barosu İnzibat Meclisi Reisi'nin kulis yaparak Adalet Bakanı'nı tesiri altına almaya çalıştığını ve bu eski zihniyeti hâlâ taşıyor olmasını anlayamadığını belirten Adato, şu sözlerle konuşmasını bitirmiştir:

İşte arkadaşlar, o zamanki zihniyet bu idi. Arkadaşlar, bu mağdurinin en genci 60 en yaşlısı da 75 yaşındadır. Binaenaleyh, bunlar için hayatlarını kazanmak üzere bir maişet vasıtası temin etmek gayesi de bahis mevzuu değildir. Bunlar bu vatanda zulüm ve gadir görmüşlerdir Hayata gözlerini kaparlarken, toprağa girecekleri zaman zulüm görmüş olarak toprağa girmek istemiyorlar. (Bravo sesleri, alkışlar). Binaenaleyh, kaatillere, kaçakçılara ve vatan hainlerine karşı lütuf ve âlicenaplık gösteren Yüce Meclisin ve Türk Milletinin alicenaplığına dayanarak bu mağdurlar hakkında da bir lütuf ve ihsanda bulunmanızı çok rica ederim.”²²⁹

5677 sayılı “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun” 14 Temmuz 1950 tarihinde kabul edilmiş ve 15 Temmuz 1950 tarih ve 7559 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²³⁰ Kanunun ikinci maddesinin b fıkrasıyla

²²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 23, Cilt 1, ss. 714-715.

²²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 23, Cilt 1, s. 715.

²³⁰ T.C. Resmi Gazete, 7559, 15 Temmuz 1950.

üzerinde çok tartışılan, 500 liradan fazla olan zimmet, irtikâp ve rüşvet suçları af kapsamının dışında bırakılmıştır. Bunun yanında aynı maddenin c fıkrasıyla evlenmek amaçlı kız kaçırma suçları affa dâhil edilmiştir.²³¹

5677 sayılı kanun 15 Haziran 1950 tarihinde yayımlandığı halde 15 Mayıs 1950 tarihine kadar olan suçları affetmiştir.²³² Kanun birçok adi suçları affettiği halde siyasi suçları affetmemiş; sadece beşinci maddesinde bu suçlar için hususi af mahiyetinde hüküm koymuştur. Bunun yanı sıra siyasi mahiyetteki askeri suçlar affın şümulü dışında bırakılırken, bunların dışındaki askeri suçlar kayıtsız şartsız affa tabi tutulmuştur. Basın suçlarını da affeden kanun, mali suçları affin dışında bırakmıştır.²³³

2.3. 6-7 Eylül 1955 Olayları Öncesi Türk-Yunan İlişkileri

Türk-Yunan ilişkileri, 1947'den başlayarak ortak komünist tehlike karşısında aynı ittifak sistemi içinde yer alma isteklerinden dolayı yeni bir yakınlaşma dönemine girmiştir.²³⁴ II. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı yanlısı tutum sergileyerek Nato üyesi olmasıyla, Nato'nun doğu kanadı Türkiye ve Yunanistan'dan oluşmuştur.²³⁵

DP döneminde de Türk-Yunan ilişkileri karşılıklı ziyaretler ve anlaşmalarla pekişmiştir. 1952 Mayıs'ında Menderes ve Köprülü kalabalık bir heyetle Atina'yı ziyaret etmişlerdir. Aynı yılın Haziran ayında Yunan Kral ve Kraliçesi Türkiye'yi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Aralık ayında Yunanistan'ı ziyaret etmiştir.²³⁶

27 Temmuz 1950'de Bayar ve Menderes'i ziyaret eden Fener Patriği, 1952'de Menderes'i yeniden ziyaret etti. Menderes 1953'te Patriği Atatürk'ün Anıtkabir'e nakledilmesi törenine davet etmiş ve 1954'te Başbakan Adnan Menderes Cumhuriyet tarihinde ilk defa Fener Patrikhanesi'ne giderek iade-i ziyarette bulunmuştur.²³⁷

Bütün bunlara rağmen Yunanistan ve Kıbrıs Rumları Enosis'i gerçekleştirme çabalarından vazgeçmemiş, 1954 Mart'ından itibaren İngiltere'den Kıbrıs'ın ilhak edilmesini talep etmeye başlamış ve meseleyi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na

²³¹ T.C. Resmi Gazete, 7559, 15 Temmuz 1950.

²³² Özek, "Umumi Af", s. 165.

²³³ Özek, "Umumi Af", ss. 144-147.

²³⁴ Ahmet Yaşar Akkaya, *Menderes ve Azınlıklar*, İstanbul: Mühür Kitaplığı, 2011, s. 93.

²³⁵ Resul Babaoğlu, "Türkiye Rum Cemaati", *History Studies*, 4/4, 2012, s. 16.

²³⁶ Akkaya, *Menderes ve Azınlıklar*, s. 94.

²³⁷ Şerif Demir, "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12, 2007, s. 38.

götüreceğini açıklamıştır. Buna karşı Türkiye Yunan Hükümetine iletildiği notada adanın geleceğine yönelik olarak yapılacak düzenlemelerle ilgili Türkiye'nin taraf olarak görülmesi gerektiğini ve sorunu Birleşmiş Milletler'e götürmenin Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğini bildirmiştir. Notayı dikkate almayan ve meseleyi Birleşmiş Milletler'e taşıyan Yunanistan görüşmelerden istediği sonucu alamayınca silah yoluyla çözümü yöntem olarak seçmiştir.²³⁸

Yunanistan'ın silah ve parasal desteğini alan Kıbrıslı Rumlar Türklere karşı tedhiş faaliyetlerine başlamış, bu durum kaçınılmaz olarak Türkiye'nin Kıbrıs sorununa taraf olmasına yol açmıştır. Şiddet eylemlerine tepki olarak kurulan "Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti" ve "Türkiye Millî Talebe Federasyonu" başlattığı mitinglerle Kıbrıs konusundaki millî bilinci artırarak hükümet üzerinde baskı oluşturmuştur. Kıbrıs meselesinin ciddi bir krize dönüşmeye başlamasıyla İngiltere; Türkiye ve Yunanistan'ı 1955 Ağustos ayında Londra'da düzenlemeyi planladığı konferansa davet etmiştir.²³⁹ Türkiye, her iki halkın ayrı ayrı self-determinasyonunu (kendi geleceğini belirleme hakkını) savunurken Yunanistan, Rum çoğunluğu dolayısıyla bütün ada için ortak bir self-determinasyon görüşünde ısrarlıydı. Bu sebeplerden dolayı konferansın bir sonuç alınamaması²⁴⁰ ve 6 Eylül'de Türkiye'deki olayların patlak vermesiyle konferans sonuçsuz bir şekilde dağılmıştır.²⁴¹

Konferansın sonuçsuz dağılması, Kıbrıs'ta Rumların Türklere karşı saldırılarının devam etmesi Türk toplumundaki millî heyecanı artırmıştır. 6 Eylül günü İstanbul'da gerginlik doruk noktasına ulaşmış, Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes'e Atatürk'ün Selânik'teki evine bomba atıldığı haberi verilmiştir.²⁴²

Atatürk'ün evinin bombalandığı haberinin basında yer almasıyla beraber olaylar tırmanmaya başlamış, İstanbul başta olmak üzere Ankara ve İzmir'de başlayan gösteriler kısa zamanda Gayrimüslimlere karşı bir yağma ve şiddet

---

²³⁸ Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)", *Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6/11, Kış 2012, ss. 89-90.

²³⁹ Babaoğlu, "Türkiye Rum Cemaati", ss. 17-18.

²⁴⁰ Müge Vatansever, Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi, "*Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*", 12/Özel S., 2010, s. 1499.

²⁴¹ Babaoğlu, "Türkiye Rum Cemaati", s. 20.

²⁴² Mehmet Arif Demirer, "6/7 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası", İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995, s. 74.

hareketine dönüşmüştür.²⁴³ 6 Eylül'de İstanbul ve İzmir'de, 9 Eylül'de Ankara'da sıkıyönetim ilan edildi. Olaylar üzerine Meclisin yaptığı olağanüstü toplantıda Menderes ayaklanmadan komünistleri sorumlu tutmuş, muhalefetin sıkıyönetimin kaldırılması talebine karşılık sıkıyönetimin 6 ay sürmesine karar verilmiştir.²⁴⁴

Olaylarda meydana gelen hasar konusunda değişik tespitler ve bunlar arasında bazı farklar bulunmakla beraber resmi kaynaklara göre 4.214 ev, 1.004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar ve bunun gibi yerlerin bulunduğu 5.317 tesis saldırıya maruz kalmıştır.²⁴⁵

Olayların ardından Maliye Bakanlığı zarar görenlerin zarar ziyanının tespit edilmesi, banka borçlarının tecil edilmesi, kredi kolaylıkları sağlanması ve bir yardım komisyonunun oluşturulması için bankalara yeni bir tebligatta bulunmuştur. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine Başbakan Adnan Menderes tarafından özel olarak görevlendirilen Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, 15 Eylül 1955 tarihinde Rum Ortodoks Patriği Athenagoras'ı ziyaret etmek suretiyle devlet adına özür dilemiştir.²⁴⁶

2.3.1. 6-7 Eylül 1955 Olayları Hakkında Zakar Tarver ve Aleksandros Hacopulos'un Görüşleri

9 Eylül'de Cumhurbaşkanı Bayar, TBMM'yi 12 Eylül'de ivedilikle olayları görüşmek üzere toplantıya çağırdı. 12 Eylül günü toplanan TBMM'nin gündeminde Örfi İdareye dair Başbakanlık tezkeresi vardı. Ne olup bittiğinin henüz farkına varamayan muhalefet hükümetin meclisi bilgilendirmesini talep etti.²⁴⁷

Muhalefet adına ilk konuşmayı yapan İsmet İnönü 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili olaylara karışanların, hiçbir zorluk görmeden, oldukça rahat ve kolaylık içinde işlerini gördüğünü anlatmıştır. Olayların her tarafının karanlık olduğunu belirten İnönü Örfi İdarenin gerekli olmadığını da sözlerine eklemiştir.²⁴⁸

²⁴³ Serdar Sakin, 6-7 Eylül 1955 Olayları Sonrasında Türk Kamuoyunun Tutumu, "Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi", 3/12, Yaz 2010, s. 379.

²⁴⁴ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, ss. 140-141.

²⁴⁵ Gürhan Gürcan, "6-7 Eylül 1955 Olayları", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006), s. 89.

²⁴⁶ Ulvi Keser, "Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12/25, Güz 2012, s. 217.

²⁴⁷ Demir, "Adnan Menderes ve 6-7 Eylül Olayları", s. 48.

²⁴⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, s. 669.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Kırşehir milletvekili Ahmet Bilgin, tahripçilerin önceden hazırlanarak oldukça planlı bir şekilde bu eylemleri gerçekleştirdiğini, zabıta kuvvetlerinin ne olayı önceden tespit edebildiğini ne de olaylar başladıktan sonra etkili bir şekilde önlem alabildiğini belirtmiş ve İnönü gibi Örfi İdarenin devamından yana olmadıklarını ifade etmiştir.²⁴⁹

DP adına konuşan Mehmet Özbey ise suçu Yunan devlet adamlarına, Yunan halkına, Yunan yazılı ve görsel basınına ve komünistlere atmıştır. Özbey, Türk gençliğinin protesto mahiyetindeki toplantılarının komünistler tarafından istismar edildiğini, artık bu kışkırtıcı komünist düşüncenin Meclis eliyle temizlenmesinin neredeyse farz-ı ayn olduğunu söyledikten sonra Örfi İdare kararı için CHP ve CMP'nin aksine hükümeti tebrik etmiştir.²⁵⁰

DP'li İstanbul milletvekili Ali Fuat Cebesoy farklı bir noktaya temas ederek içeride ve dışarıda aleyhimize oluşacak atmosferin nasıl düzeltilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Öncelikle emniyet teşkilatındaki ihmal ve kusurların ortaya çıkarılması gerektiğini söyleyen Cebesoy, tarihimizde mabetlere tecavüz etme gibi bir olaya asla rastlanamayacağını belirttiikten sonra Örfi İdare kararının doğru olduğunu, ama idari ve siyasi alandaki beceriksizlik ve kusurların da tarafsız olarak meydana çıkarılmadan bu konunun aydınlatılamayacağını ve bu görevi de Meclisin yapması gerektiğini ifade etmiştir.²⁵¹

Olayları farklı bir şekilde okuyan azınlık milletvekili Zakar Tarver'e göre hâlâ bazı dimağlarda Müslüman-Gayrimüslim gibi bir ayırım yatmaktadır. 12 Eylül 1955 tarihindeki konuşmasında olayları laikliğe getiren Tarver şunları söylemiştir:

Ancak saltanat ve halifelik devirlerinden kalma bir zihniyetinin izleri mevcuttur. Bâzi örümcek bağlamış kafalar, Türkiye Cumhuriyetinin lâiy bir devlet olduğunu henüz anlamamış bulunuyorlar. Artık bu memlekette dinî faikiyetin değil ancak ve ancak istidat ve kabiliyet önünde bütün kapuların açık olduğunu daha Öğrenmemiş olanlar vardır. Din bir vicdan işidir. Herkes inandığı mezhepte serbesttir. Bütün dinler şayanı hürmettir, işte karayobazlık maalesef hunhar kuvvetler elinde tehlikeli bir silâh oluyor, din kisvesi arkasında vatani kalbinden hançerlemek isteyenlere bir daha fırsat verilmemelidir. Muhterem arkadaşlar, bir defasında NewYork'ta Amerika'nın kurtuluş gününde sokaklara asılı levhalar görmüştüm. Bu muazzam levhalar Amerika'yı teşkil eden muhtelif milletlerin isimlerini taşıyorlardı. Meselâ: John Smith, Pier Dupont, Avram Levi ve saire gibi tipik isimler yazılı idi. Bunların

²⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, ss. 670-671.

²⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, ss. 671-672.

²⁵¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, s. 673.

hepsinin altında “All America” yani hepsi Amerikalı yazılı idi. Türkiye’yi teşkil eden unsurlar da şüphesiz ki, hepsi Türk’tür. Aynı eşit muameleye tabidir (Bravo sesleri). Fen ve ilmin bu şahlanış devrinde ileri bir medeniyette, ileri bir millet olmaya azmetmiş, bu uğurda fevkalbeşer gayret sarf eden Türkiye’de artık geri, çürük zihniyetlerin yeri olmamalıdır (Bravo sesleri). Sizleri temin ederim ki, memleketimizde yaşayan ufacak Gayrimüslim azınlık mukadderatını bu memleketin mukadderatına bağlamış, bu memleketin iyiliğine candan sevinen ve maazallah felâketine de samimiyetle üzülen insanlardan mürekkeptir (Bravo sesleri).

Zakar Tarver, Türkiye’ye hizmet etmiş ve bir Türk gibi bu devlete bağlı Ermenilerden örnekler vererek onların evlatları olan bugünkü neslin de aynı duygulara sahip olduğunu vurgulamıştır.

Asırlardan beridir Türkiye’de yaşayan Ermeni azınlığının ifa edegeldikleri hizmetler cümlelerinin malûmudur: Dr. Antanik paşalar, Horasancılar gibi tıp üstadları, Balyanlar gibi Selimiye Kışlasını, Beylerbeyi Sarayını, Dolmabahçe Sarayını inşa etmiş mimarlar, Dadyanlar gibi memlekette ilk defa baruthane tesis edenler, Devletin para sıkıntısına çare bulmuş olan Kazez Artinler, saymakla sonu gelmiyecek eslâfimiz hep bu memlekete hizmette gurur ve şeref duymuşlardır. Onların öz evlatları olan bugünküler de aynı samimî duygularla meşbu bulunuyorlar.²⁵²

Cumhuriyetçi Millet Partisi’nden Osman Alişiroğlu (Kırşehir) olaylara maruz kalan azınlık mensubu vatandaşlardan özür diledikten sonra, hangi din ve milliyetten olursa olsun tüm vatandaşların Türk milletinin himayesi altında bulunduğunu ve bu olayların asla Türkiye’de bir azınlık, din ve medeniyet düşmanlığı olduğunu göstermek için kullanılmayacağını ifade etmiştir. Hükümetin olaylara lakayt bir şekilde yaklaştığını söyleyen Alişiroğlu, İçişleri Bakanı, bazı kuvvet komutanları ve emniyet müdürlerinin istifasını yeterli görmediklerini ve esasen hükümetin istifa etmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁵³

DP’nin bir diğer azınlık milletvekili Aleksandros Hacopulos, kendisinin bir Hristiyan olması hasebiyle değil, bir Türk vatandaşı olmasından dolayı üzüldüğünü, bu olayın tarihimize vurulmuş büyük bir darbe olduğunu ve en çok da bu saldırıların dışarıdan değil içeriden gelmesine üzüldüğünü söylemiştir.

Mabetler ve kültür ocakları tamamiyle yıkılmış ve yakılmış, milyonlarca kıymetinde millî servetimiz mahvolmuş ve binlerce masum ailenin mesken masuniyeti ihlâl edilmiş ve korkunç şartlar altında gece yarısı harabolmuştur. Şayet bu hareketler bir düşman tarafından yapılmış olsa idi acımızı sinemize basacak ve hıçkırıklarımızı boğacaktık. Fakat bunlar

²⁵² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, ss. 673-674. Konuşmanın tam metni için bkz: Ek 2.

²⁵³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, ss. 674-675.

*başkalarının teşvikiyle ve kendi ellerimizle yapılmış olduğundan bize en fazla elemi bu hâdiseler vermektedir. Bu hâdiseler âni bir feveran mahsulü değildir. Muhtelif istikametlerden aynı taktikle ve aynı programla ve aynı sistemle bunun çok zaman evvel bu gibi işlerde ehil eller tarafından hazırlandığı hiç şüphe götürmez bir hakikattir.*²⁵⁴

Türkiye'nin aslında Osmanlı'nın imparatorluk mirası üzerine oturduğunu ve bu imparatorluğun özü olduğunu söyleyen Hacıpulos, eğer devlet olarak problem yaşadığımız milletlerin kendi içimizdeki unsurlarıyla böyle kavga edersek geleceğimizin çok aydınlık olmayacağını dile getirmiştir. “Arkadaşlar biz bugün filan devletle bozştuk diye o ırktan olan vatandaşları mağdur edersek öbür gün falan devletle bozştuk diye başkalarını mağdur edersek bu vatanın hali ne olur? Bunu reddediyoruz arkadaşlar (Bravo sesleri).”

Olayların en büyük müsebbiplerinden biri olarak gazetecileri gören Hacıpulos bunu şu şekilde ifade etmiştir:

Bütün dünya biliyor ki, hiçbir vatandaş ne esir ne de rehindir. Fakat bunu bu şekilde soğan ve Türk milletinin bütünlüğünü bozan, galeyana getiren maalesef bazı gazeteciler olmuştur. Matbuatın burada hissesi de vardır. Misal mi istiyorsunuz? Geçen gün, yani ayın sekizinde Ulus Gazetesinde şöyle bir yazı vardı: Kiliseleri Rum papasları yakmıştır. Bu olur mu arkadaşlar?

Hadiselerin diğer önemli bir müsebbibinin emniyet teşkilatı olduğunu söyleyen Hacıpulos, olayları ve kendi ailesinin yaşadıklarını müşahhas bir şekilde açıklamıştır.

Arkadaşlar; bizi en fazla üzen, maalesef itiraf mecburiyetindeyim, memleketin emniyet teşkilâtıdır. Bunu itirafta hepimiz mütefikiz. Emniyet teşkilâtı maalesef gafil avlanmış, maalesef uyumuş ve belki de; dilim söylemeye varmıyor; bazı hâdiselere göz yummuştur. Misal söyleyeyim arkadaşlar; Büyükada'ya gece yarısı beş on kayık geliyor, içindekiler karaya çıkıyor. Polisler bunları görüyor. Bunlar 200-300 kişi idi. Silâhsız, topsuz, tüfeksiz kimseler. Polisler konuşuyorlar. Ondan sonra Büyükada'yı tahrib ediyorlar. Hiçbir mukavemet görmeden gerisin geriye dönüyorlar. Polis isteseydi 3, 5 kayığı tutup bunları fare gibi kapan içinde tutamaz mı idi? Taksim'in göbeğinde çapulcular Zapyon Lisesinin kapısını zorlarken oradan süvari polisleri geçiyor. Hâdiseyi görüyor, ne yapıyorsunuz utanmazlar diyor ve geçiyor gidiyor. 3. Daha mühim bir hâdiseler benim evimde cereyan etmiştir. Benim evimde cereyan ettiği için söylemek mecburiyetindeyim. Evimin yanbaşında polis karakolu bulunmaktadır. Bizi tanırlar, anne ve babamı bilirler. Tahripçiler evin içine giriyor, evi tamamıyla tahrib ediyor ve evimin önünde duran silâhlı jandarmalar hiç müdahale etmiyor. Bu hâdisede diyebilirim ki evim değil, tahripçiler muhafaza edilmiştir. Babam ve annem 80 yaşındadır. Yataktan aşağı atılmış ve gece yarısı, yatakları dâhil, her şey

²⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, s. 675.

*tahribedilmiştir. Başbakanlık Müsteşarı Salih Korur evimin halini gözleriyle görmüştür.*²⁵⁵

Bir iktidar partisi milletvekili olarak Hacopulos'un yaşadıkları olayın vahametini açıkça göstermektedir. Evlere tahrip için girenlerin genelde “Korkmayın sizi asıp kesecek değiliz. Buna dair emir vardır. Yalnız evlerinizi tahrip edeceğiz” gibi cümleler sarf ettiklerini belirten Hacopulos, bu emri verenlerin kimler olduğunu sormuştur. Kiliselerin yakılıp yıkıldığını, mezarların açılıp kemiklerin çıkarıldığını, cesetlerin yakıldığını ve bazı ruhanilerin dövüldüğünü söyleyen Hacopulos, Rum vatandaşların maddi zararlarından öte memleketin uğradığı manevi kaybın çok daha önemli olduğunu da sözlerine eklemiştir.²⁵⁶

Seyhan milletvekili (DP) Sinan Tekelioğlu bazı milletvekillerinin kürsüde konuşurken azınlık mensubu olduklarını söylemelerini yadırgamış ve “Hepimiz Türk'üz” tepkisini vermiştir. Türklerin kimsenin dinine tecavüz etmediğini ve herkesi kendi evladı gibi gördüğünü aktaran Tekelioğlu, Örfi İdarenin kalkmasını isteyenlere de şu şekilde sitemde bulunmuştur. “Sayın arkadaş, onları serbest bırakalım da bu memlekette istediklerini yapsınlar mı, buraya gelip bizi kessinler mi, kolumuzdan tutup kapıdan dışarı atsınlar mı?” Olaylardan komünist teşkilatları sorumlu tutan DP Antalya milletvekili Burhanettin Onat da Örfi İdarenin 6 ay devam etmesini istemiştir.²⁵⁷

Amerika gibi büyük bir devletin bile Pearl Harbour'da Japonlardan baskın yediğini, dolayısıyla bazen devlet istihbaratlarının gafil avlanabildiğini söyleyen Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü, olaylardan hükümeti sorumlu tutmanın hakikate aykırı olduğunu, tutuklanan 3000 kişinin yargılanmasından sonra gerçeklerin ortaya çıkacağını ifade etmiş, Selanik'te bombayı patlatanlarla Türkiye'de mabetleri yakanların aynı komünist eller tarafından yönetildiğini belirterek sözlerine son vermiştir.²⁵⁸

Başbakan Adnan Menderes hadiselerin mahiyeti açısından neredeyse 31 Mart Vakası gibi ağır bir olayla karşı karşıya olduklarını vurgulamıştır. Hadiselerin çok ani cereyan etmesinden dolayı güvenlik güçlerinin gafil avlandığını söyleyen Menderes, emniyet güçlerinin eksiklikleri olsa da olaylara müdahale edip sorumluları

²⁵⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, s. 676. Konuşmanın tam metni için bkz: Ek 3.

²⁵⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, s. 677.

²⁵⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, ss. 679-681.

²⁵⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, ss. 684-685.

tevkif ettiğini ifade etmiştir. Olaylardan en çok Rumların etkilendiğini, onlarla beraber Türkler ve Ermenilerin de zarar gördüğünü belirten Menderes, zararların en kısa zamanda telafi edileceğini söylemiştir. Meclisin çoğunluk itibarıyla Örfi İdarenin devamından yana olmasının kendilerini memnun ettiğini dile getiren Menderes'in konuşmasından sonra Örfi İdare ile ilgili oylama yapılmış ve Meclis tarafından Örfi İdarenin 6 ay devamına karar verilmiştir.²⁵⁹

2.3.2. 6-7 Eylül 1955 Olaylarında Zarar Görenlerin Zararlarının Tazmini Meselesi ve Azınlıkların 1957 Seçimlerine Yaklaşımı

Muhalefet olaylardan hükümeti sorumlu tutmaktaydı. Komünist olduğu iddiasıyla dava açılan kişiler olaylarla bağlantılı olmadığından serbest bırakılmış, Menderes de bundan dolayı muhalefeti ve kamuoyunu, olaylarda hükümetin parmağı olmadığına ikna etmekte güçlük çekmiştir.²⁶⁰ Öyle ki, DP Meclis Grubu üyeleri Menderes'in 6-7 Eylül olaylarındaki rolü hakkında soruşturma açılmasını önermişler, ateşli ve gürültülü tartışmaların neticesinde önerge reddedilmiştir.²⁶¹ Bundan sonraki dönemde de muhalefet olaylarla ilgili olarak her fırsatta Menderes ve hükümete yönelik eleştirilerde bulunmuştur.

DP Hükümeti 28 Şubat 1956'da, 6-7 Eylül olaylarında zarar görenlerin zararlarını gidermek için bir kanun tasarısı hazırladı ve bunu meclise taşıdı.²⁶² 6684 sayılı "6/7 Eylül 1955 Tarihinde İstanbul ve İzmir'de Vukubulan Hâdiselerde Zarar Görenlerin Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanun" 1 Mart 1956 tarih ve 9247 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun ilk maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nun tespit ettiği esaslar çerçevesinde Hükümet 60 milyon liraya kadar olan zararı tazmin etmeye yetkili kılınmıştır. Aynı kanunun hemen arkasından, yapılacak yardımların vergi muafiyeti ve tatbikatı hakkında 6685 sayılı kanun çıkarılmıştır.²⁶³

Artan enflasyon ve şiddetli döviz krizinden kaynaklanan ekonomik durgunluk, iktidarı 1957 seçimleri öncesinde zor bir duruma sokmuştu.²⁶⁴ Gergin bir havada geçen seçimlerde DP muhalefetin tümünden 300.000 oy daha az almış, ancak

²⁵⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, ss. 688-692.

²⁶⁰ Demir, "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", s. 50.

²⁶¹ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 146.

²⁶² Demir, "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", s. 51.

²⁶³ T.C. Resmi Gazete, 9247, 1 Mart 1956.

²⁶⁴ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002, s. 138.

seçim sisteminden dolayı 610 milletvekilliğinden 424'ünü kazanarak meclisteki çoğunluğu elde etmiştir.²⁶⁵

DP 1957 seçimlerine kadar seçim listelerinde üç büyük Gayrimüslim cemaatten birer aday gösterirken bu seçimlerde ikişer aday göstermiştir. DP gerçekten de 6-7 Eylül olaylarının izlerini silmeye çalışmış, Gayrimüslimler lehine yoğun bir propagandaya girişmiştir.²⁶⁶ Seçim öncesinde DP'nin vaatlerinden biri de Varlık Vergisinden kaynaklanan zararların tazmin edileceği sözüdür. Seçim sonrası buna yönelik bir çaba olmadığının görülmesiyle Gayrimüslimlerin tazminat istekleri son bulmuştur.²⁶⁷

Gayrimüslimler 6-7 Eylül'den DP'yi sorumlu tutmadı. 1957 seçimlerinde DP'den milletvekili seçilen Musevi asıllı Yusuf Salman'ın seçim konuşmasında söylediği sözler o dönemdeki azınlıkların genel duruşunu yansıtmaları bakımından önemlidir.

CHP devrinde azınlık olarak korku içinde yaşıyorduk. Sonumuzun ne olacağını bilmiyorduk. Varlık Vergisi çıkardılar. Malımızı mülkümüzü alarak bizleri Aşkale'ye sürdüler. Üniversite mezunu çocuklarımız asker oluyordu. Biz bu vatanda doğmamış gibi herkese silah bize kürek veriyorlardı. 20 kur'a ekalliyeti silahaltına aldılar. Bütün Anadolu'yu gezdirerek 'işte gâvur taburları' diyerek bizi takdim ettiler. Azınlık bunların hepsini unutmadı. Çok şükür DP sayesinde bütün vatandaşlık ve insan haklarına sahip olduk. Ölse CHP'ye oy vermeyeceğiz.”²⁶⁸

²⁶⁵ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 505.

²⁶⁶ Babaoğlu, “Türkiye Rum Cemaati”, s. 25-26.

²⁶⁷ Dilek Güven, “Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları”, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s. 133.

²⁶⁸ Rıfat Bali, “Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Tartışmaları”, *Tarih ve Toplum*, 165, Eylül 1997, http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/varlik_vergisi_tartismalari.pdf (29.07.2015), s. 17.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM VE SAĞLIK

3.1. Eğitimde Tek Partiden Çok Partiye Geçiş

Cumhuriyet döneminin eğitim politikası Atatürk'le beraber iki önemli temele dayanmaktaydı. Buna göre eğitim programı millî bir karakter taşımalı ve bilimin ışığı altında oluşturulmalıydı.²⁶⁹ Bu dönemde ayrıca ulusal bir kimlik formu oluşturmak için eğitimde ulus devletinin niteliklerinin yerleştirilmesine önem verilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Latin harflerinin kabulü bu hedefin gerçekleştirilmesi için alınan kararlardır.²⁷⁰ Nihayetinde ulus devletinin ilk yöneticileri alfabe değiştirerek Batı medeniyetine yetişeceklerine inanmışlardır. Atatürk'e göre Türkçe'ye uymayan ve öğrenilmesi güç olan Arap harfleri toplumun eğitim düzeyi düşüklüğünün başlıca nedenidir. Çağdaş uygarlığa girmenin en önemli araçlarından biri olarak görülen Latin harflerine geçmek için²⁷¹ 1 Kasım 1928'de ivedilikle ele alınan yazı kanunu tasarısı, İnönü'ye göre halkı bilgisizlikten kurtaracak ve okuma yazmanın ne kadar kolay olduğu görülecektir. İnönü, hiçbir yasa tasarısının herkes tarafından bu kadar candan kabul edilmediğini ve bu tasarıyla çok büyük bir ihtiyaca cevap verilmiş olacağını ifade etmiştir.²⁷²

Harf İnkılabı ve benzeri diğer devrimleri gerçekleştirerek ulus devletini inşa eden CHP yönetimi ile bu anlayışın hüküm sürdüğü 27 yılın ardından 1950 yılında iktidara gelen DP iktidarının eğitim anlayışları arasında sadece teoride değil uygulamada da farklılıklar mevcuttur. İnönü döneminde, tüm dünyada yayılan

---

²⁶⁹ Toper Akbaba, *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, Ankara: Gün Yayıncılık, 1998, s. 5.

²⁷⁰ Neval Akça, "Demokrat Parti İktidarından 1980 İhtilaline Eğitim Politikaları ve Bu Politikaların Tarih Ders Kitaplarına Yansıması", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2007), ss. 1-2.

²⁷¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M. Ö. 1000 – M. S. 2009)*, Ankara: Pegem Akademi, 2009, s. 344.

²⁷² Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1982, s. 99.

hümanizm temelli Yunan ve Latin kaynaklarına öncelik verilip tarih ders kitapları bu çerçevede hazırlanırken, DP döneminde, önceki dönemde görmezden gelinen Osmanlı Tarihi ders kitaplarında yer almıştır.²⁷³ Ayrıca eğitimde manevi unsurların dikkate alınacağı belirtilmesi ve din eğitiminin okullarda serbest bırakılması gibi konular DP'nin eğitimde CHP'den farklı düşündüğünün kanıtlarıydı.

3.2. Demokrat Parti ve Eğitim

3.2.1. Demokrat Parti'nin 1946 Programında Eğitim

DP'nin programında eğitimle ilgili öne çıkan unsurlar şunlardır:²⁷⁴

- Eğitim ve öğretim birliği sağlanacak (madde 33),
- Eğitim maddi ve manevi unsurlarıyla bir bütün olarak ele alınacak (madde 34),
- Mesleki ve teknik eğitime gereken önem verilecek (madde 36-37),
- Üniversiteler nicelik ve nitelik yönünden geliştirilerek özerklikleri sağlanacak (madde 38),
- Öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri için kanuni olanaklar getirilecek (madde 40),
- Bölgeler arası fırsat eşitliği sağlanacak (madde 41),
- Laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde yanlış yorumlanmasının önüne geçilerek din eğitiminin okullarda verilmesi sağlanacak.

3.2.2. Demokrat Parti Döneminde Eğitim (1950-1960)

Adnan Menderes başbakanlığında kurulan beş ayrı hükümette yedi ayrı Millî Eğitim Bakanı on kez görev almıştır. Bu bakanlardan ikisi mühendis, dördü hukukçu, biri de Mülkiye mezunudur.²⁷⁵

Eğitimde yol haritasının çizildiği Millî Eğitim Şuraları DP döneminde 1953 ve 1957 yıllarında olmak üzere iki defa toplanmıştır. 1953 yılındaki Beşinci Millî Eğitim Şurası komisyonlarınca hazırlanan raporlarda çeşitli konular karara bağlanmıştır. Buna göre okul öncesi eğitime gereken önem verilmeli, maddi bakımdan okuyamayacak öğrencilere imkân sağlanmalı, öğretmenlerin tayin ve terfi

²⁷³ Akça, "Demokrat Parti İktidarından 1980 İhtilaline Eğitim Politikaları ve Bu Politikaların Tarih Ders Kitaplarına Yansıması", s. 15.

²⁷⁴ Akbaba, *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, ss. 18-20.

²⁷⁵ Akbaba, *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, ss. 26-27.

esaları yeniden düzenlenmeli, özel eğitime muhtaç çocuklara özen gösterilmeli, öğretmen okulu ve köy enstitülerinin öğretim süreleri artırılmalı, programları gözden geçirilmeli ve buralardan aynı ruha sahip öğretmenler yetiştirilmelidir. 1957 yılında toplanan Altıncı Millî Eğitim Şurası'nda ise meslekî ve teknik öğretimin yeniden düzenlenmesi ve halk eğitim faaliyetlerinin günün değişen koşullarına göre planlanması gerektiği üzerinde durulmuştur.²⁷⁶

Eğitime ayrılan bütçe açısından değerlendirildiğinde ise Demokrat Parti dönemi olumlu bir görünüm arz etmektedir. 1940'lı yıllarda eğitimin genel bütçe payı içindeki oranı % 6-7 civarında seyretmiş, 1950 yılında % 11,86 olarak gerçekleşmiştir. DP'nin 27 Mayıs darbesi ile iktidardan indirildiği dönemde ise bu oran % 13 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar eğitim faaliyetlerine verilen önemin Demokrat iktidar döneminde daha da arttığının bir göstergesidir.²⁷⁷

3.3. DP'li Azınlık Milletvekillerinin Eğitim Politikalarına Yönelik Görüşleri

3.3.1. Aleksandros Hacıpulos'un Öğretmen Maaşları Hakkındaki Görüşü

Çok partili hayata geçişle ortaöğretim kurumlarına olan ilgi artmıştır. Yoğun ilgi karşısında CHP, ortaöğretim kurumlarını yurt içinde yaygınlaştırma çabası içine girmiştir. Ortaöğretim kurumlarının hızlı artışı beraberinde bu okullarda eğitim verecek öğretmen kadrosu sorununu da getirmiştir. Bu kurumların öğretmen ihtiyacı; eğitim enstitülerinden, yüksek öğretmen okullarından ve fakültelerin ilgili bölümlerinden sağlanmaktaydı. DP öğretmen ihtiyacını gidermek maksadıyla iktidara gelir gelmez CHP idaresinin son Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapan Tahsin Banguoğlu tarafından kapatılan İstanbul Muallim Mektebi, Terbiye Enstitüsü ve Yüksek Öğretmen Okulunu tekrar açmıştır.²⁷⁸

DP döneminde öğretmenler maaşların azlığından ve kadro yetersizliği sebebiyle terfi edememekten şikâyet etmişlerdir. Buna karşılık DP 1953 yılında 2.300 öğretmenin terfi etmesini sağlamış, 1954 yılında çıkarılan bir kanunla Köy Enstitüsü ve İlköğretim Okulu mezunlarını kadro ve maaş yönünden eşitleyen düzenlemeyi hayata geçirmiştir. Bunlara rağmen DP, ilerleyen yıllarda ücretlerin

²⁷⁶ Akbaba, *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, ss. 37-38.

²⁷⁷ Tunay Karakök, "Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim", *Bülent Ecevit Üniversitesi Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1/2, Ağustos 2011, ss. 91-97.

²⁷⁸ Zehra Taşdöven, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı", *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013)*, ss. 74-75.

yetersizliği ve alım gücünün giderek gerilemesi nedeniyle birçok öğretmenin istifaya etmesine engel olamamıştır.²⁷⁹

TBMM’de öğretmenlerin kadro, ücret ve terfi sorunları hep tartışılmaya devam etmiştir. Öğretmenlik ve okul müdürlüğü yapmış olan DP Rize milletvekili Ahmet Morgil öğretmenlerin kadrosuzluk yüzünden terfi edemediklerini belirtmiştir. Aleksandros Hacopulos ise 2 Mayıs 1956 tarihli konuşmasında öğretmenlerin aldıkları maaşların daha cazibedar hale getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Pek muhterem arkadaşlar, çok mühim bir maarif dâvasıyla karşı karşıya bulunan devletimizin, maarif işlerinde her halde biraz daha cömert davranması lazım gelmektedir. Biraz evvel Morgil arkadaşımızın söylediği gibi, Maarif Encümeni bu iki kadroyu enine boyuna ölçerek bu teklifini size arz etmiş bulunmaktadır. Şayet biz böyle birkaç yüz bin lira için öğretmenlerimizin terfihini sektedar edersek memleketin maarif dâvasına inanmamış oluruz. İyi bilelim ki, bu memlekette bir milyon yüz bin çocuk okulsuzdur ve bunun birinci sebebi de öğretmensizliktir. Binaenaleyh öğretmenliği teşvik etmemiz icabeder. Vereceğimiz ufak paralarla bu mesleğe rağbeti artırır ve öğretmenlerimizi teşvik edersek zamanla bu açığı kapamak mümkün olur. Aksi takdirde öğretmen bulamayız.”

Hacopulos’tan sonra söz alan DP Erzincan milletvekili Veysel Varol, kadrosuzluk yüzünden terfi ettirilemeyen yüzlerce öğretmen olduğunu itiraf etmiştir. DP’li Uşak milletvekili Orhan Dengiz ve Sivas milletvekili Bahattin Örnekol da İlkokul öğretmenlerinin tayinlerinin sağlanması ve terfiye hak kazandığı halde kadrosuzluk yüzünden terfi edemeyen öğretmenlerin durumlarının düzeltilmesi amacıyla yeni kadrolar ihdas edilmesi gerektiğini ifade eden konuşmalar yapmışlardır.²⁸⁰

3.3.2. Aleksandros Hacopulos’un Eğitimin Sorunları Hakkındaki Geniş Kapsamlı Konuşması

Eğitim alanında CHP’den farklı politikalar yürüteceğini söyleyen DP aslında önceki dönemlerde olduğu gibi eğitimin kalitesinin artırılmasından ziyade okul sayısının artırılması gibi daha çok niceliğe yönelik icraatlar gerçekleştirmiştir. DP dönemi boyunca mecliste eğitimin her alanına dair ciddi tartışmalar yapılmış, hem iktidar hem muhalefet milletvekilleri daha iyi bir eğitim politikası için nelerin yapılması gerektiğine ilişkin görüşlerini dile getirmişlerdir.

²⁷⁹ Akbaba, *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, ss. 69-71.

²⁸⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 10, Birleşim 60, Cilt 11, ss. 243-244.

Eğitimin önemine dair meclisteki tartışmalar esnasında en dikkate değer açıklamalardan biri CHP’li Tunceli milletvekili Fethi Ülkü’den gelmiştir. Ülkü’ye göre Maarif Vekâleti çocuklarla beraber bütün vatandaşların fikri ve kültürel kabiliyetleriyle ilgilenmeli ve bunları geliştirmenin yollarını aramalıdır. Türkiye’nin sadece % 36’sının okur-yazar olduğunu, tüm öğretim kademelerinde öğretmen kadrosunun yetersiz kaldığını ve yıldan yıla okuyamayan çocuk miktarının arttığını söyleyen Ülkü, bir an evvel ilköğretim seferberliğinin başlatılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁸¹

Ülkü’nün bahsettiği okur-yazarlık konusunda CHP iktidarının son dönemiyle DP dönemi kıyaslandığında Türkiye’deki okuryazar oranının dönemsel olarak farklılıklar arz ettiği görülmektedir. 1945 yılı itibarıyla okuma yazma bilenlerin toplam nüfusa oranı % 28,5 iken, 1950 yılında bu oran % 31,9 olarak gerçekleşmiştir. DP’nin ilk beş yılı sonunda ise okuma yazma bilenlerin toplam nüfusa oranı % 38,8 olarak gerçekleşmiştir. 1950 yılı ile kıyaslandığında okuryazarlık oranı % 21,63 artmıştır. Ne var ki, DP’nin ikinci beş yılına bakıldığında aynı ilerlemenin sağlanamadığı görülmektedir. 1955 yılında % 38,8 olarak gerçekleşen okuryazar oranı 1960 yılına gelindiğinde % 38,1’e gerilemiştir.²⁸²

Fethi Ülkü’nün konuşmasında değindiği ilköğretim seferberliğinin başlatılması gerektiği konusunda DP’li milletvekilleri farklı düşünmüyordu. DP iktidara geldiğinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar mecliste yaptığı ilk konuşmada ilköğretimin eğitim sisteminin temelini teşkil ettiğini ve aile ocağından sonra hayat ile temasın ilkokulda başladığını söylemiş, ilköğretimin önemine vurgu yapmıştır. DP iktidarı döneminde ilköğretime verilen önemin en somut örneği, toplanan ilk Millî Eğitim Şurası’nın ilköğretim gündemiyle toplanmış olmasıdır. Şuranın açılış konuşmasını yapan Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri ilköğretime verdikleri önemi şu sözlerle belirtmiştir: “Millî Eğitimimizin türlü meseleleri arasında ilköğretim birinci derecede ehemmiyeti bulunmaktadır. Bu öğretimi kemiyet ve keyfiyet bakımından bir an evvel en ileri şekilde memleketin en uzak köşelerine kadar yaymak mecburiyetindeyiz.” Aslında DP’nin iktidara geldiğinde ilköğretime öncelik

²⁸¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 10, Birleşim 47, Cilt 17, s. 853.

²⁸² TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2006*, Ankara: TÜİK Matbaası, Aralık 2007, s. 17.

vermesinin sebebi köylerin yarıdan fazlasında hâlâ ilkokul olmamasıdır. Bu durumu ifade eden ise Bakan Tevfik İleri olmuştur.²⁸³

DP döneminde hem okul öncesi eğitim hem de ilk, orta ve yükseköğretim konularında çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kaynakların önemli bir bölümü ilköğretimdeki okullaşma için ayrılmıştı. 1953'teki Beşinci Millî Eğitim Şurası'nda okul öncesi eğitim kurumlarının açılmasıyla ilgili hükümler yer almış, 1957 yılında toplanan Altıncı Millî Eğitim Şurası'nda ise okul öncesi eğitimden "ilköğretim bünyesindeki isteğe bağlı okullar" olarak bahsedilmiştir.²⁸⁴ Genel olarak DP okul öncesi eğitim işini özel teşebbüse bırakmış ve esas olarak ilköğretime önem verdiğini göstermiştir. Millî Eğitim Bakanı Rıfkı Salim Burçak 1954'te yaptığı konuşmasında şunları söylemiştir:

*Ana Mekteplerini şimdilik vekâletimiz açmamaktadır. İlkokul davasına büyük ölçüde ehemmiyet verdiği cihetle ana mektepleriyle henüz uğraşmamaktadır. Bunu müesseselere ve hususi teşebbüslere terk etmiştir. Yalnız vekâlet olarak bu sahada hususi teşebbüsleri biz desteklemekte ve kendilerine müzaheret etmekteyiz. Vekâlet programlarını, yönetmeliklerini göndermiştir. Birçok vilayetlerden ana mektebi açmak için müracaatlar vekâletimize gelmiş bulunmaktadır.*²⁸⁵

1950-1951 yıllarında ilköğretimdeki toplam okul sayısı 17.428 iken, 1960-1961 yılına gelindiğinde 24.398 olarak gerçekleşmiştir.²⁸⁶ DP her ne kadar niteliğe önem verdiğini belirtse de nicelik ön plana çıkmıştır. Önceki dönemlerde takip edilen hızlı ilkokul açma politikası DP döneminde de devam etmiştir.²⁸⁷ DP'nin ilk icraatlarından birisi de CHP döneminde tedrisatın bütün derecelerinden kaldırılan dinî eğitim ve öğretimin ilkokulun 4. sınıfından itibaren ihtiyarî hale getirilmesidir. Yani ilkokulda anne ve baba isterse çocuğuna din eğitimi alırdıracabilecekti.²⁸⁸

Meclisteki tartışmalar esnasında eğitimde nicelikten çok kalitenin önemli olduğuna değinen Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir milletvekili Ahmet Bilgin çok okul yapmaktan ziyade öğretmen kalitesinin artırılması ve ortaöğretimden liseye

²⁸³ Emre Kılıç, "Demokrat Parti Dönemi Millî Eğitim Politikası", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), ss. 92-93.

²⁸⁴ Karakök, "Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim", s. 92.

²⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 49, Cilt 28, s. 854.

²⁸⁶ Karakök, "Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim", s. 93.

²⁸⁷ Akbaba, *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, s. 58.

²⁸⁸ Anadolu, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, s. 69.

geçişte ders programı açısından bir koordinasyon sağlanması gerektiğine işaret etmiştir.²⁸⁹

DP Meclis Grubu adına konuşan Mehmet Karasan (Kırşehir) ise Türk eğitim sisteminin en iyi işleyen müesseselerinden birinin ilköğretim müessesesi olduğunu, bazı Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri çıkartıldığında Türkiye'nin % 36,5 okur-yazar oranıyla bu alanda en ileri memleketlerden biri olduğunu söyledikten sonra “elifbasızlarla” en iyi mücadele eden Meksika’da bile bu oranın ancak % 50’ler seviyesine ulaşabildiğini belirtmiştir. DP Burdur milletvekili Mehmet Özbey de hükümetin, okul sayısı ve öğretmen okullarının artırılması noktasında çok gayret göstermesine rağmen öğretmen yetersizliği yaşandığını, bu sorunun ancak ortaokul ve lise mezunlarına kısa kurslarla mesleki formasyon verilerek aşılabileceğini ifade ettikten sonra ortaöğretimdeki ‘ezbercilik’ anlayışına değinmiş ve öğrencilerin artık bu ezbercilikten kurtarılarak kabiliyetlerine uygun bir eğitim metodu belirlenmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir.²⁹⁰

Ezberci öğretim anlayışının yanlışlığına daha önce Atatürk de vurgu yapmıştır. Farklı dönemlerde yaptığı konuşmalarda Atatürk, toplumda yaygın bir bilgisizlik durumu olduğunu, büyük kesimin okuma yazma bilmediğini, çocukların üzerinde aile baskısı olduğunu, geleneksel eğitim öğretim metotlarıyla ezberci ve düşünmeyen bir insan tipi yetiştiğini ve tüm bu sorunların ancak uzun ömürlü, istikrarlı ve millî bir eğitim politikasıyla çözülebileceğini ifade etmiştir.²⁹¹

Harf inkılabına vurgu yapanlardan biri de Demokrat Parti'nin İstanbul milletvekili Aleksandros Hacopulos olmuştur. Kendisi de öğretmenlik ve okul müdürlüğü yapmış olan DP’li Aleksandros Hacopulos’un eğitim konusundaki bakış açısı dikkat çekicidir. 26 Şubat 1957 tarihli konuşmasında Hacopulos şunları söylemiştir:

Pek muhterem arkadaşlarım, hiç şüphe yok ki, Cumhuriyet devrinde yapılmış olan inkılâpların en büyüğü yazı ve harf inkılâbıdır. Bu inkılâbı, bu reformu yaptığımız zaman iki gaye gütmekte idik: Biri, kolayca yazı yazmak ve okumasını öğrenmek, İkincisi de, Garp ilmi ve Garp âlemine doğru cephemizi çevirmek. Fakat, maalesef gelmiş geçmiş bütün hükümetler maarife vermiş oldukları ehemmiyete rağmen buna tamamiyle muvaffak olamadılar. Sebebi tamamiyle malî külfetler ve imkânsızlıklardır.

²⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 47, Cilt 17, s. 854.

²⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 47, Cilt 17, ss. 856-867.

²⁹¹ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M. Ö. 1000 – M. S. 2009)*, ss. 335-342.

Hacopulos aynı zamanda memlekette bir okulsuzluk sıkıntısı olduğunu belirtmiştir.

Çocuklarımız gün aşırı yarım gün mektebe gitmektedir ve bu sırf binasızlık yüzünden olmaktadır. Şehirlerimizde öğretmen kadroları tamdır, teşekkür ederiz. Fakat binasızlık yüzünden çocuklarımıza tam ve mükemmel bir kültür vermek imkânını bulamıyoruz. Bütün dünyada ilk tahsil 7-8 seneye çıkarıldı. Biz beş senelik bir tahsili de hakkıyla veremezsek çocuklarımız bize haklarını helâl etmeyeceklerdir.²⁹²

Hacopulos'un üzerinde durduğu okulsuzluk meselesi hem CHP hem de DP döneminin önemli sorunlarından biri olmuştur. CHP'nin son beş yılı incelendiğinde ilk, orta ve lise düzeyindeki toplam okul sayısı 1945-1946 döneminde 14.589 iken, 1950-1951 döneminde 18.248'e çıkmıştır. Oransal olarak bakıldığında % 25,08'lik bir artış gerçekleşmiştir. DP ise okul sayısını 1955-1956 döneminde 19.835'e ve 1959-1960 döneminde 22.837'e çıkarmıştır. 1955-56 dönemi ile 1959-60 dönemi kıyaslandığında % 13'lük bir artış söz konusudur.²⁹³

Tablo 1: 1945-1960 Arası Okul Sayısı

Öğrenim Yılı	İlk Öğretim	Orta Öğretim	Lise	Toplam
1945-46	14.010	252	327	14.589
1950-51	17.428	406	414	18.248
1955-56	18.724	573	538	19.835
1959-60	21.429	715	693	22.837

Yıllardır ilk tedrisat kanununu beklediklerini söyleyen Hacopulos Başbakan Menderes'e bir çağrı yapmıştır.

²⁹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 47, Cilt 17, s. 869.

²⁹³ TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2006, ss. 62-68.

Sözlerimi bitirmeden evvel hepimizin yüreğinde bir dert olan ilk tedrisat dâvasına döneceğim. Çok rica ederim, bu devreyi bitirmeden evvel muhterem Hükümetimiz, Muhterem Başbakanımız, tuttuğunu koparan Başbakanımız, bu davayı ele alsınlar ve ilk tedrisat kanununu bu devrede çıkaralım. Emin olsunlar, açtığı parklardan daha çok gönüllere ferahlık veren, yapılan fabrikaların şekerinden daha tatlı şekeri, yapılan barajların vereceğinden daha fazla gururu memlekete vereceklerdir ve memleket kendilerini şükranla karşılayacaktır (Şiddetli alkışlar).²⁹⁴

Konuşmasında ansiklopedi hazırlanması ve okul kitaplarının kalitesinin artırılmasına da değinen Hacopulos, medeni memleketlerde ansiklopedi meselesinin çok hızlı bir şekilde ilerlediğini söylemiş, bunu örnekleriyle açıklamaya çalışmış; ayrıca okul kitaplarına klişe eklenerek bu kitapların daha ilgi çekici hale getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Arkadaşlar; bir de ansiklopedi dâvamız vardır. Bu ansiklopedi işine 1943 senesinde girdik, 1946 senesinde de neşretmeye başladık. Halen B harfini bitiremedik. Bu hesaplama bu ansiklopedi bir buçuk asırda ancak bitecektir. Arkadaşlar, ansiklopedi denince bir memleketin tarihî vakıalarını, ilmi tekâmülünü ve sair hususları, daha geniş mânasiyle ihtiyaç duyulacak bütün hususları bir arada derli toplu bulmak böyle bir ansiklopedi ile mümkün olacaktır. Bizim 500 senelik bir Üniversite tarihimiz vardır. Memleketimizde ne zaman derli toplu bir ansiklopedi göreceğiz? Bu gidişle, tekrar ediyorum, 1,5 asırda bitmiş olacaktır. Matbuatın ilk teşekkül ettiği zamanlarda İngiltere’de ansiklopedi 4 senede bitmiştir. Bugün Amerika’da her sene yenilenmektedir. Artık bu devirlerde 1,5 asır beklemek asla doğru değildir. (Soldan; bravo sesleri, alkışlar). Başka bir mevzu: Okul kitapları...İlkokul kitapları iyi basılmamakta, çok kötü ve fena şekildedir diye bu işe temas ettiğimiz zamanlar, klişe yoktur diyorlar. Arkadaşlar, günlük gazetelerimizde çıplak kadınlar için klişe bulunuyor da, okul kitapları için klişe bulunamıyor... Buna anlayış göstermek lâzımdır (Soldan; bravo sesleri).²⁹⁵

Hacopulos’tan sonra CHP’li Tunceli milletvekili Fethi Ülkü yeniden söz almış ve kadro sıkıntısının yalnızca ilk ve ortaöğretimde değil, üniversitelerde de bulunduğunu, hükümetin yeni üniversiteler açma düşüncesini takdirle karşıladıklarını; ancak bu üniversitelerin kadro problemini nasıl aşacaklarını merak ettiklerini sözlerine eklemiştir.²⁹⁶

3.3.3. Zakar Tarver’in ODTÜ Kanunu Hakkındaki Görüşleri

DP iktidara geldiğinde Türkiye’de üç üniversite bulunmaktaydı. Bunlar İstanbul, Ankara ve İstanbul Teknik Üniversiteleri’dir.²⁹⁷ 1950-1960 döneminde ise

²⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 47, Cilt 17, s. 870.

²⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 47, Cilt 17, s. 869.

²⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 47, Cilt 17, s. 871.

²⁹⁷ Akbaba, *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, s. 63.

6594 sayılı yasayla Karadeniz Teknik Üniversitesi, 6595 sayılı yasayla Ege Üniversitesi, 7307 sayılı yasayla Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve 6990 sayılı yasayla Atatürk Üniversitesi olmak üzere dört üniversite kurulmuştur.²⁹⁸

Öncelikle Doğu'da bir üniversite kurmayı hedefleyen DP iktidarı bununla Doğu bölgesinin gelişeceğini düşünmekteydi. Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi, Amerikan Nebraska Üniversitesi ile işbirliğine gidilerek kurulmuş ve 1958 yılında öğretime başlamıştır. Bundan önce İzmir'de Ege Üniversitesi 1955-1956 öğretim yılında Tıp ve Ziraat Fakülteleri ile öğretime başlamıştır.²⁹⁹ Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sosyal ve ekonomik kalkınmasına öncülük yapmak amacıyla da 1956 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi kurulmuştur.

Ortadoğu ülkelerinin nitelikli personel ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan Ortadoğu Teknik Üniversitesi ise 1956 yılında faaliyete geçmiştir. Bu üniversitenin kuruluş amacı; Orta Doğu'nun kaynaklarını geliştirmek, ekonomik sorunları çözümlenmek, Türk ulusuna ve diğer uluslara yarar sağlayacak bilimsel araştırmalar yapmaktır. Bunların yanı sıra, Türk öğrencilere bilimsel, teknik ve mesleki alanlarda, genelde İngiliz diliyle iyi bir eğitim verilmesi hedeflenmiştir.³⁰⁰

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kuruluş kanunu mecliste müzakere edilmiş ve kuruluş gayelerinden biri ilgili kanunda şu şekilde belirlenmiştir: "Türkiye ve Orta Doğu'nun kaynaklarının inkişafına ve iktisadi meselelerinin halline bilhassa ehemmiyet verilmek üzere, Türk milletine ve diğer milletlere fayda sağlayacak tatbiki araştırmalar yapmak." Nevşehir milletvekili DP'li Münib Hayri Ürgüblü özellikle Orta Doğu bölgesinin türlü ideolojik zihniyetlerle zedelendiği ve tehlikelerle baş başa kaldığı bir dönemde, bu üniversitenin ilmin yüce hakikatleriyle donatılmış gençler yetiştirerek mevcut tehlikelerle baş edeceğini söylemiştir.³⁰¹

DP İstanbul milletvekili Zakar Tarver 27 Mayıs 1959 tarihindeki konuşmasında, üniversiteleri birer ilim yuvası olarak görmek istediklerini, mümkün olduğunca hibe ve yardımları teşvik edecek şartları oluşturmak gerektiğini

---

²⁹⁸ Tangülü, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10/2, Bahar 2012, ss. 397-398.

²⁹⁹ Akbaba, *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, ss. 63-64.

³⁰⁰ Taşdöven, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı", ss. 88-89.

³⁰¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 73, Cilt 9, ss. 356-357.

belirtmiştir. Tarver'e göre bu ortamı oluşturmak için hem yurt içi hem de yurt dışından gelecek yardımların vergi ve gümrükten muaf tutulması şarttı.³⁰²

Maliye Bakanı Hasan Polatkan ise Tarver'in "üniversitelere yardım etmek lazımdır" sözüne kızmıştır. Polatkan, Tarver'in 1950'den bu yana eğitime verilen desteğe bakması gerektiğini, bu sebeple "bütün gücümüzle yardım edilmektedir" şeklinde bir ifade kullanmasının daha isabetli olacağını belirtmiştir. Polatkan'a göre 1950'deki tahsisat 197 milyon lira iken 1959'daki tutar 734 milyon liradır. Polatkan ayrıca bu üniversitenin faaliyetlerinin her türlü vergiden muaf kılınmak istendiğini, ancak bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir.³⁰³

3.3.4. Aleksandros Hacopulos'un Lise ve Üniversitelerle İlgili Görüşleri

DP programınının 36. maddesinde ortaokullar, genel liseler ve meslek liselerinden oluşan ortaöğretim kurumlarının, yükseköğretime geçişte basamak rolü oynadığından bahisle bu okulların program, talimatname, laboratuvar ve kütüphane bakımından ıslah edilerek güçlendirilmesinin gerektiği ifade edilmiştir.³⁰⁴ Sayısal bakımdan incelendiğinde, 1950-1951 döneminde ortaöğretimdeki toplam okul sayısı 406 iken, 1960-1961 döneminde 745 olarak gerçekleşmiştir.³⁰⁵ 1951 yılında ilk defa İmam Hatip Okulları açılmış ve 1956'da ortaöğretimlerin tamamına seçmeli din dersi konulmuş,³⁰⁶ yine çalışmak zorunda oldukları için eğitimlerine devam edemeyen vatandaşlar için 1959 yılında Akşam Ortaokulları kurulmuştur.³⁰⁷ Gelişmekte olan uluslararası ilişkiler de dikkate alınarak yabancı dille öğretim yapan ortaöğretim kurumları açılmış ve 1955-1956 öğretim yılından itibaren kolejler faaliyete geçmiştir.³⁰⁸

DP iktidarına kadar liseler yükseköğretime öğrenci hazırlama amacı gütmekte ve her lise mezunu bir yükseköğretim kurumu seçebilme imkânına sahipken DP dönemi ile birlikte hızlı okullaşma çabaları artmış, bunun neticesi olarak üniversite ve yüksekokulların kapasitelerini aşan lise öğrenci yığılmaları görülmüş ve kalite ikinci planda kalmış, nicelik önem kazanır olmuştur.³⁰⁹

³⁰² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 73, Cilt 9, s. 367.

³⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 73, Cilt 9, s. 368.

³⁰⁴ Karakök, "Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim", s. 93.

³⁰⁵ DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Ankara: TÜİK Matbaası, Aralık 2012, ss. 66-67.

³⁰⁶ Salih Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008, s. 230.

³⁰⁷ Karakök, "Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim", s. 94.

³⁰⁸ Akbaba, *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, s. 59.

³⁰⁹ Tangülü, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları", ss. 395-396.

İlköğretime oldukça önem veren DP lise ve üniversiteler konusunda mecliste bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Meclisteki müzakereler esnasında milletvekilleri yükseköğretim konusundaki tenkitlerini dile getirirken eğitimle alakalı diğer konulara da temas etmişlerdir. DP milletvekilleri genelde hükümetin eğitime gerekli payı ayırdığını ve özellikle okullaşmaya önem verdiğini vurgularken, CHP’li milletvekilleri hükümetin eğitim alanında plansız hareket ettiğini söylemişlerdir.

DP Bursa milletvekili Hilâl Ulman, hükümetin eğitime ayırdığı bütçenin bir milyar lirayı aşmasından dolayı duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Ulman’dan sonra CHP Meclis Grubu adına söz alan Sivas milletvekili Turhan Feyzioğlu eğitimdeki sıkıntıların temelini millî bir eğitim planı olmamasına bağlamıştır. Bazı alanlarda aşırı bir yığılma, bazı alanlarda da ihtiyacın çok gerisinde bir öğrenci mevcudu vardır. Öğrenci sayısı artmakta ancak öğretmen buhranı devam etmektedir. Okur-yazar oranında en geri milletler arasında olduğumuzu söyleyen Feyzioğlu, öğretmenlerin maddi sıkıntıdan ve partizanlık baskısından kurtarılması gerektiğini, aynı partizan baskının üniversite gençliği ve ilim adamları üzerinde de kurulmaya çalışıldığını ve bunu kabul edemeyeceklerini belirtmiştir.³¹⁰

DP Meclis Grubu adına konuşan Denizli milletvekili Mehmet Karasan da bütçeden eğitime ayrılan paya dikkati çekmiş ve bir önceki yıl bütçesinden % 50 fazla bir tahsisat yapıldığını ifade etmiş, Türkiye nüfusunun dünyanın birçok ülkesinden daha fazla artmasından dolayı okuma çağındaki çocuklarda bir yoğunluk olduğunu, buna rağmen DP döneminde yapılan hamlelerle ilkokula devam eden öğrenci sayısının hızla yükseldiğini söylemiştir.³¹¹

DP ve CHP’nin eğitim anlayışını kıyaslayan Kayseri milletvekili Servet Hacıpaşaoğlu’na göre artık köylünün yolu, köprüsü, kamyonu vardır ve mahsulü de para etmektedir. Hapis ve haciz tek parti döneminin acı hatıraları olarak geride kalmış ve CHP döneminde okuldan nefret eden köylünün DP dönemiyle birlikte okula olan iştihakı artmıştır.³¹² Gerçekten DP döneminde köylülerin okul yapma mecburiyeti kaldırılmış, din eğitimi yeniden verilmeye başlanmış, fırsat eşitliğinin eğitimin temel politikası olarak belirlenmesiyle daha fazla okul açılmasına gayret

³¹⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12, ss. 576-580.

³¹¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12, ss. 581-582.

³¹² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12, s. 583.

edilmiştir.³¹³ DP’li Diyarbakır milletvekili Halil Turgut’a göre ise memleketin neresine gidilirse gidilsin en büyük ihtiyaç okuldur.³¹⁴

DP’li Aleksandros Hacıpulos 25 Şubat 1960 tarihindeki konuşmasında, üniversitelerin hem ülkenin eğitim seviyesini yükseltmesi hem de kuruldukları bölgenin sosyal kalkınmasına katkı sağlaması açısından değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Cumhuriyet’le birlikte yüzümüzü tamamen Batı’ya döndüğümüzü; ancak coğrafi konumumuz da dikkate alındığında Türkiye’nin aslında Doğu ile Batı arasında bir köprü konumunda olduğunu hatırlatan Hacıpulos, böyle bir konumda olmanın bizim için her alanda faydaları bulunduğunu ve bu faydalardan kültürel alanda yararlanmak için üniversitelerin önemli bir fonksiyonu haiz olduğunu belirtmiştir. Üniversitelerin lise ile olan irtibatına da değinen Hacıpulos, üniversitelerin liseden mezun olan gençleri imkânsızlık yüzünden kaydedemediklerini, bu sebeple üniversitelerin gelecekteki kapasitelerine göre liselerde öğrenci yetiştirmek gerektiğini ve bunun için de liseleri bu ihtiyaçlara göre yeniden planlamanın lâzım olduğunu söylemiştir.

Hacıpulos’un konuşmasında son olarak değindiği husus siyaset-üniversite ilişkisidir. DP’li yıllar gerçekten üniversitelerin siyasetle yakından ilgilendiği yıllar olmuştur.

DP, iktidarının ilk yıllarında bilhassa komünizmle mücadele kapsamında öğretmenlerin parti işleri ile uğraşmalarını yasaklamıştır. Siyasetle uğraştığı ihbar edilen öğretmenler hakkında derhal takibata geçileceğini karara bağlayan hükümet, eğitimde millî ve manevi değerleri ön plana çıkararak antikomünist bir mücadeleye girişmiş ve CHP dönemindeki hümanizm anlayışını arka plana atmıştır.³¹⁵

1946 yılı parti programında üniversitelerin ilmî ve idari muhtariyete sahip olmasını isteyen DP,³¹⁶ üniversitelerin iktidara karşı olan olumsuz tutumları ve CHP ile birlikte hareket etmesi gibi faktörlerin de etkisiyle üniversitelerle sıkıntılar yaşamıştır.³¹⁷ Öyle ki “Üniversite Olayları Davası” Yassıada’da dava konusu olmuştur.³¹⁸ Üniversite profesörlerinin siyasete katılmalarını önlemek için 1953

³¹³ Akbaba, *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, s. 45.

³¹⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12, ss. 583-588.

³¹⁵ Taşdöven, “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı”, ss. 39-40.

³¹⁶ Zafer Tangülü, “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları”, ss. 392-393.

³¹⁷ Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, 2/4, Yaz 2009, ss. 131-132.

³¹⁸ Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı 1957-1960”, s. 143.

yılında Üniversite Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır. Ne var ki bu kanun değişikliği, üniversitelerin siyaset alanına atılmalarına engel olamamıştır.³¹⁹

Hacopulos'un bu konuya bakışı ise partisinin durduğu yerdir ve son derece nettir. Hacopulos üniversitelerde siyaset yapılmaması gerektiğine inanmaktadır ve bunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

Üniversitelerimiz siyasetle uğraşmalı mı, uğraşmamalı mı? Gayet kısa: Üniversiteler siyasetin ilmi ile elbet uğraşır ve fakat siyasetle asla uğraşamaz. Turhan Feyzioğlu arkadaşımız Üniversitede baskıdan bahsettiler. Biz Üniversitelerimizin ders odalarını eski Roma'da Forum, eski Yunanistan'da Agura ve bizim lisanımızda bunların karşılığı olan siyaset pazarına çevirmek istemiyoruz. Bu çok zararlıdır. Memleket için zararlıdır. Gençlerimiz için zararlıdır. Bizatihi Üniversitelerimiz için zararlıdır.”³²⁰

3.4. Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları ve CHP-DP Kıyaslaması

Sağlık insan hayatında mutluluğu getiren anahtarlardan biridir. Hayatın tamamına etki edecek kadar önemli bir etkiye sahip olan insan sağlığı ve bu alanda yapılacaklar, bir toplumun adeta kaderini çizmektedir. Dolayısıyla devletlerin de bir sağlık politikasının olması kaçınılmazdır. Sağlık politikası, sadece hastaların tedavisini sağlamamalı, bilakis günümüzde adına koruyucu hekimlik denilen metotla tedaviden ziyade hasta olmanın önüne geçmek için yollar arayan bir yöntemi de hayata geçirmelidir. Bu da kuşkusuz, dengeli beslenmeden başlayan, sağlığa zarar vermeyen bir çevrenin oluşturulması ve sağlığı destekleyen konut, çalışma ve dinlenme koşullarının sağlanmasını da içine alan kapsamlı bir sağlık planı oluşturulmasını gerektirmektedir.³²¹

Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'de uygulanan sağlık politikaları temel olarak üç değişim dönemi geçirmiştir. Refik Saydam dönemi (1923), Behçet Uz dönemi (1946) ve 1963 yılında Prof. Dr. Nusret Fişek'in öncülüğünde sağlık hizmetlerinde sosyalizasyon uygulamasının başlangıcı olan dönem.³²²

Refik Saydam 1923'ten 1937'ye kadar Sağlık Bakanlığı yapmış ve bakanlığı döneminde sağlık politikalarını dört ilke etrafında temellendirmiştir. Bunlar sırasıyla;

³¹⁹ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 112.

³²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12, ss. 595-596.

³²¹ Nusret Fişek, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Sağlık Politikaları", *Toplum ve Hekim*, 7/48, Aralık 1991, s. 2.

³²² Recep Akdağ, *Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu*, ty., http://ekutuphane.Tusak.gov.tr/kitaplar/turkiye_saglikta_donusum_programi_degerlendirme_raporu (6 Ağustos 2015), sy.

sağlık hizmetlerinin tek elden yönetilmesi, koruyucu hekimliğin merkezden, tedavi edici hekimliğin ise yerelden yürütülmesi, tıp fakültelerinin cazibesinin artırılması ve sıtma, frengi, trahom, verem, cüzzam gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele programlarının başlatılmasıdır. Bu temel politikalar 1946'ya kadar devam ettirilmiştir.

1946 yılına gelindiğinde Cumhuriyet döneminin ilk sağlık planı olarak da adlandıracağımız “Birinci On Yıllık Millî Sağlık Planı” Yüksek Sağlık Şurası'na onaylanmıştır. Yoğun bir çalışmayla hazırlanan bu plan, Sağlık Bakanı Behçet Uz tarafından 12 Aralık 1946'da açıklanmış olmasına rağmen Behçet Uz Sağlık Bakanlığında ayrılmak durumunda kaldığından kanunlaşamamıştır. Dr. Behçet Uz, Hasan Saka Hükümetinde de (10.8.1947/10.6.1948) Sağlık Bakanı olunca Millî Sağlık Planı yeniden gündeme gelmiş, TBMM'nin dört komisyonunda ve Bakanlar Kurulunda görüşülüp kabul edildiği halde, hükümet değişikliği nedeniyle kanunlaşamamıştır. Yeni Sağlık Bakanı olan Dr. Kemali Bayazıt tarafından plan geri çekilmiştir. Millî Sağlık Planı yasal metin haline gelmese de içerdiği düşüncelerin büyük bir kısmı ülkemizin sağlık yapılanmasında etkili olmuştur.³²³

DP iktidara geldiğinde sırtını dayadığı köylü kesiminin sorunlarını çözmeyi ana amaç olarak hedeflemişti. İçme suyu bulunmayan köylere çok uzak yerlerdeki su kaynakları getirilmiş, bu sayede binlerce köy temiz içme suyuna kavuşmuştur. Birçok bölgede sıtma hastalığına sebep olan sivrisinek yuvası bataklıklar kurutularak millî ziraata yüz binlerce hektar verimli toprak kazandırılmıştır. Bataklıkların kurutulması ve sağlık ekiplerinin de teşkiliyle sıtma hastalığının kökü kazınmıştır. Gezici sağlık ekipleri aynı zamanda verem, trahom, frengi gibi hastalıkları tedricen ortadan kaldırmıştır.³²⁴

DP döneminde sağlık politikasında önemli değişiklikler olmuştur. Yerel idarelere bağlı olan hastaneler Sağlık Bakanlığı'na devredilmiş, Genel Sağlık Sigortası kurulması için çalışmalar başlatılmış, ana ve çocuk sağlığı, tüberküloz savaşı gibi koruyucu hekimlik konularında büyük destek sağlanmış, Dünya Sağlık Teşkilatı ve UNICEF gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliğine ve bu kuruluşlardan yardım alınmasına önem verilmiştir.³²⁵ Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

³²³ Akdağ, *Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu*, ss. 19-20.

³²⁴ Anadol, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, s. 76.

³²⁵ Fişek, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Sağlık Politikaları”, s. 3.

(UNICEF) ve Dünya Sağlık Örgütü gibi milletlerarası teşekküllerden işbirliği ve yardım temin edilerek, Ankara’da 1953’te bir Ana ve Çocuk Sağlığı Tekâmül Merkezi tesis olunmuştur.³²⁶ Bunlara ilaveten Türkiye’de sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi için Sağlık Bakanlığı’na önerilerde bulunmak üzere yurtdışından uzmanlar getirilmiş ve raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlarda ilk iş olarak sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi gerektiği söylenmiş, ancak bu konuda yeterince ilerleme sağlanamamıştır.³²⁷

Birinci On Yıllık Millî Sağlık Planı’nın devamı niteliğinde olan ve 8 Aralık 1954 tarihinde Sağlık Bakanı Dr. Behçet Uz tarafından açıklanan “Millî Sağlık Programı ve Sağlık Bankası Hakkında Etütler” Türkiye’nin sağlık planlamasının ve organizasyonunun temel yapı taşlarından olmuştur.³²⁸

Sağlık hizmetleriyle alakalı olarak CHP’nin iktidar olduğu son beş yıl olan 1945-1950 yıllarındaki istatistiklere bakıldığında; 1945 yılında sağlık personeli sayısının 4.792 iken bu rakamın 1950 yılına gelindiğinde 9.044 olduğu görülmektedir. CHP son beş yıllık iktidarı döneminde yaklaşık % 90’lık bir artış sağlamıştır. DP iktidarının ilk beş yıllık döneminin sonu olan 1955 yılına gelindiğinde ise sağlık personeli sayısı 15.488’e çıkarılmış, 1960 yılında bu rakam 18.008 olmuştur. 1950 yılı ile 1960 yılı arasında sağlık personeli sayısındaki artış oranı yaklaşık % 100’dür.

Toplam hastane sayısına bakıldığında CHP’nin iktidar olduğu 1945 yılında 153 ve 1950’de 201 hastane bulunmaktadır. 1945’ten 1950’ye artış oranı % 31’dir. DP iktidarının ilk beş yılının sonunda hastane sayısı 417 olmuş, 1950’ye kıyasla artış oranı % 107 olarak gerçekleşmiştir. İktidarın son yılı olan 1960 yılında ise hastane sayısı 566’ya ulaşmıştır. 1950 ile karşılaştırıldığında hastane sayısındaki artış oranı % 182’dir.

Hasta yatak sayısında da DP döneminde büyük bir gelişme sağlanmıştır. 1950 yılında hastanelerdeki yatak sayısı 18.837 iken bu rakam 1960 yılında 45.807’ye ulaşmıştır.³²⁹

---

³²⁶ Akdağ, *Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu*, s. 21.

³²⁷ Fişek, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Sağlık Politikaları”, ay.

³²⁸ Akdağ, *Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu*, ay.

³²⁹ TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2006*, ss. 50-52.

Halkı yakından ilgilendiren konulardan biri de eczanelerdir. 1945 yılında 483 olan toplam eczane sayısı, 1950 yılında 597'ye yükselmiştir. CHP son beş yıllık iktidarı döneminde % 23,60'lık bir artış yakalarken, DP iktidarında 1955 yılına gelindiğinde eczane sayısı 939'a ulaşmış, 1950'ye göre artış oranı % 57,30 olarak gerçekleşmiştir. DP iktidarının son yılı olan 1960 yılı itibarıyla da Türkiye'de toplam 1.194 eczane bulunmaktadır.

Hekim başına düşen hasta sayısı da DP döneminde azalmıştır. 1950 yılında hekim başına düşen hasta sayısı 6.890 iken 1960 yılına gelindiğinde bu rakam 2.799'a gerilemiştir.³³⁰

DP döneminde bazı sivil toplum kuruluşları ve tıp mesleklerinin hukuki altyapılarını bugünlere taşıyan mevzuat da oluşturulmuştur:

- 6023 sayılı Türk Tabipleri Birliği Kanunu (1953)
- 6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Kanunu (1953)
- 6283 sayılı Hemşirelik Kanunu (1954)
- 6643 sayılı Türk Eczacıları Birliği Kanunu (1956).³³¹

1951 yılında Türkiye'deki diş hekimi sayısı 953 iken 1960 yılında 1.367 olmuştur. Bununla birlikte diş hekimi başına düşen hasta sayısı 1951 yılında 22.404 iken 1960 yılına gelindiğinde bu rakam 19.718'e düşmüştür.³³²

3.5. DP'li Azınlık Milletvekillerinin Sağlık Politikalarına Yönelik Görüşleri

3.5.1. Salamon Adato'nun Dişçi Kalfaları Hakkındaki Görüşü

Dişçi kalfalarına diş tedavisi konusunda yetki verilmesini amaçlayan ve diş hekimi sayısının oldukça az olmasından dolayı milyonlarca vatandaşı yakından ilgilendiren “Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Olan 1219 Sayılı Kanunun 32. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” mecliste ilginç tartışmalara sahne olmuştur.

DP Sivas milletvekili İlhan Dizdar 22 yıl önceki sıkıntının hâlâ mevcut olduğunu, dişçi okulundan mezun olan öğrenci sayısının yetersiz olması ve mezunların büyük şehirlerde yoğunlaşmış olmasından dolayı birçok şehir, kasaba ve

³³⁰ TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2006*, ss. 55-56.

³³¹ Akdağ, *Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu*, s. 22.

³³² TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2006*, s. 56.

köyün dış tabibinden yoksun olduğunu söylemiş ve 21 milyon nüfuslu Türkiye’de 20.000 kişiye bir dış tabibinin düştüğünü belirtmiştir. Tababet Kanunu tasarısının desteklenmesi gerektiğini ifade eden Dizdar, artık Türk köylüsünü temiz ve mikropsuz kerpetene kavuşturma zamanının geldiğini ifade etmiştir.³³³

Dizdar’ı destekleyen DP’li Çanakkale milletvekili Süreyya Endik köylerde eğitimsiz ebelerin ihtiyaçtan dolayı doğum yaptırdığını, aynı durumun dışçı kalfaları için de geçerli olabileceğini ve kendisinin bilhassa bir doktor olarak tasarıya destek olduğunu söylemiştir. DP’li bir diğer milletvekili Hüsni Türkand (Kocaeli) ise dış hekimliğinin 16 senelik ciddi bir eğitimi gerektirdiğini, bu sebeple dışçı kalfalarına böyle bir yetki verilmesinin adalet prensibine ve işin tekniğine aykırı olduğunu belirtmiş, ayrıca bu haktan istifade edecek kalfaların adedinin 150 olduğunu ve bunun halkın ihtiyacını zaten karşılamayacağını ifade ederek tasarıya muhalefet etmiştir.³³⁴

Kanun tasarısının ehemmiyetini en iyi Millî Eğitim Komisyonu adına konuşan DP Çankırı milletvekili Kâzım Arar ifade etmiştir:

Buna canlı bir misal olarak halen aramızda bulunan Sivas Milletvekili sayın Doktor Bahattin Taner arkadaşımın başından geçen bir vakayı anlatayım. Taner arkadaşım diyor ki: Bir kazada Hükümet Tabibi idim, dış çekmekle müştakil bir berberin elinden kelpeteni alarak icrayı sanattan nuenettim. Bir müddet sonra, dişim ağrıdı. Hâd safhaya gelen ağrı yüzünden çektirmeye mecburiyet hissettim. Bir hafta önce aldığım kelpeteni elimle götürdüm. Aynı berbere, çek şu dişimi, dedim.

Benzeri sıkıntıların Almanya’da da yaşandığını ve ikinci sınıf dişçilere müsaade edildiğini belirten Arar, Türkiye’de günlük ortalama dört-beş bin civarında dış çekildiğini ve bunun iki bin kadarını dış tabiplerinin, geri kalanını ise berberlerin çektiğini ifade ederek durumun vahametini ortaya koymuş ve tasarının desteklenmesi gerektiğini söylemiştir.³³⁵

CHP’li Sinop milletvekili Ali Şükrü Şavlı ise dışçı kalfalarına izin verilmesiyle dişçilik okulu okumanın öneminin kalmayacağını ve bu durumun ülke için fenaya doğru gidişin bir habercisi olduğunu belirterek tasarıya muhalefet etmiştir.³³⁶

³³³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 71, Cilt 7, ss. 17-18.

³³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 71, Cilt 7, ss. 18-20.

³³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 71, Cilt 7, ss. 20-22.

³³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 71, Cilt 7, s. 23.

Şavlı'dan sonra söz alan Adato 2 Mayıs 1951 tarihli konuşmasında, dışçılığı ilgilendiren bir konuda bir avukatın söz almasının garip karşılanabilecek bir durum olarak görülse de “zaruretler mahzur şeyleri mubah kılar” ilkesinden hareketle söz aldığını söylemiştir. Kendisinin de diğer arkadaşları gibi birçok köyü gezdiğini ve köyler bir tarafa bazı kasabalarda bile dışçı bulunmadığını esefle gördüğünü, dolayısıyla vatandaşları dış tedavileri konusunda doktor yetersizliğinden dolayı biçare bırakmak yerine imtihandan geçmiş dışçı kalfaları tarafından tedavi edilmelerine imkân sağlamak gerektiğini belirtmiştir.³³⁷

Adato'nun ardından DP İstanbul milletvekili Füzuran Tekil, İzmir milletvekili Behzat Bilgin ve Denizli milletvekili Fikret Başaran da tasarımı destekleyen konuşmalar yapmışlardır.³³⁸

3.5.2. Andre Vahram Bayar'ın Eczane Harici Yerlerde İlaç Satılması Hakkındaki Görüşü

Türkiye'de eczane, doktor ve hastane sayısının oldukça az ve vatandaşın bunlara erişiminin de zor olduğu bir dönemde, aspirin gibi başucu ilaçlarının bile eczane harici yerlerde satılmasının yasaklanması girişimine karşı mecliste ciddi tartışmalar çıkmıştır. Bunun yanı sıra aynı kanun taslağı çerçevesinde eczanelere yönelik iş yeri açma şartları, çalışma koşulları ve denetim işlerinin düzenlenmesi gibi konularda görüşülmüş ve karara bağlanmıştır.

DP Balıkesir milletvekili Müfit Erkuyumcu eczanelerin senede iki defadan fazla teftişe tabi tutulması gerektiğini söylemiştir. Diğer milletvekilleri tarafından bu görüş genelde desteklenmiştir.³³⁹

Kanunda eczane harici yerlerde ilaç satılmasının yasaklanması ibaresine karşı İstanbul milletvekili Andre Vahram Bayar 4 Aralık 1953 tarihli oturumda söz almış ve şunları söylemiştir:

Bu madde aynen kabul edildiği takdirde 256 ilçe ve 4 ilimizde eczanemiz bulunmadığını hattâ birçok yerlerde doktor bile bulunmadığını nazarı itibara alacak olursak köylü vatandaşlarımız, kendi memleketinde eczane hattâ bazen doktor da bulunmayan vatandaşlarımız, serbest olarak; baş ağrısını dindirmek için bir aspirin bulamayacak, burun kanamasını durdurmak için bir parça oksijenli su bulamayacak, elini kestiği takdirde, sürmek üzere, bir parça tendürdiyot bulamayacak. Doktor bile yok.

³³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 71, Cilt 7, s. 23.

³³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 71, Cilt 7, ss. 23-26.

³³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 13, Cilt 26, ss. 34-36.

Doktor bulunsa bu vatandaş doktora müracaat edecektir. Tek doktorun 27 vazifesi vardır. Belki evinde bulunmayacak. Bulunsa bile doktor, bana bir aspirin ver, denildiği takdirde doktor, bir ilim adamının meşru endişesiyle muayeneye lüzum görecektir. Bu hal de köylü vatandaşlar tarafından belki hoş görülmiyecek.

DP Balıkesir milletvekilleri Müfit Erkuyumcu ve Ali Fahri İşeri, Bayar'ın konuşmasını desteklemişlerdir. İşeri, eczane olan yerlerde vatandaşın bazen akşam vakti ağrıları olabildiğini ancak eczane kapalı olduğundan mahalle bakkalı veya köy dükkânından ağrı kesici temin ettiğini, bu sebeple aspirin, gripin gibi ilaçların eczane harici yerlerde de satılabilmesine imkân vermek gerektiğini ifade etmiştir.

Andre Vahram Bayar ayrıca reçete ile satılması şart olan ilaçların reçete ile, reçete ile satılması şart olmayan ilaçların ise Sağlık Bakanlığı'nca izin verilen yerlerde serbestçe satılmasını istemiştir.³⁴⁰ Bayar'ın teklifi kabul görmüş ve Eczacılık Kanunu'nun 43. maddesi olarak yerini almıştır. Bu maddeye göre müsaadesiz satılması yasak olan ilaçlar hariç olmak üzere, eczanesi olmayan yerlerde aspirin ve gripin gibi preparatların satılması serbest bırakılmıştır. Kanununun 15. maddesiyle serbest eczane bulunmayan yerlerde, sorumlu bir müdür bulundurmak şartıyla belediye ve özel idarelere eczane açma serbestisi getirilmiştir. Oldukça geniş kapsamlı olan kanunla eczane açma şartları, çalışma koşulları, eczacı ve eczanede bulunması gereken diğer tüm unsurlar belirlenmiştir. 6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun 18.12.1953 tarihinde kabul edilmiş ve bu tarihten bir hafta sonra Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁴¹

3.5.3. Zakar Tarver'in Genel Sağlık Politikası Hakkındaki Görüşleri

Kamu harcamaları içerisinde sağlık hizmetleri vatandaşa doğrudan yansımaları ve vatandaşın çeşitli şekillerde geri bildirimde bulunması açılarından karşılıklı etkileşimin yoğun olduğu, çok yönlü ve oldukça karmaşık bir hizmet sürecini ifade etmektedir. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin yükseltilmesinde etkili bir araç olma özelliğiyle sağlık hizmetleri ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu öneminden dolayı mecliste çok defa tartışma konusu olan sağlık alanındaki sıkıntılar milletvekilleri tarafından ciddi bir şekilde müzakere edilmiştir. Bilhassa bütçe görüşmeleri bu tartışmaların en yoğun yaşandığı dönemler olmuştur. 1959 yılı da sağlıktaki

³⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 13, Cilt 26, ss. 41-42.

³⁴¹ T.C. Resmi Gazete, 8591, 24 Aralık 1953.

problemlerin geniş bir şekilde ele alındığı dönemlerden biridir. Sağlık Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde 28 milletvekili görüşlerini dile getirmiştir.

CHP Meclis Grubu adına konuşan Maraş milletvekili Kemali Bayazıt Sağlık Bakanlığı'nın artık koruyucu hekimliği ciddi surette ele alması gerektiğini belirttikten sonra önceki yıllarda hastanelerin ihtiyaçlarının karşılanamadığını, hasta bakımı ve ilaç tedariki konularında büyük sıkıntılar yaşandığını ifade etmiştir. DP'nin geniş dış imkânlar elde etmesine rağmen sağlıkta beklenen hamleyi yapamadığını belirten Bayazıt, bütçeden sağlığa yeterli pay ayrılmadığını dile getirmiş ve DP'nin, memleketin ana davalarından biri olan sağlık meselesine gereken ehemmiyetle eğilmediğini söyleyerek tenkitlerini sona erdirmiştir.

Bayazıt'tan sonra söz alan DP Kütahya milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy ise sağlık hizmetlerinde ilerleme olduğunu, 1950'den bu yana sağlığa ayrılan bütçenin % 350, doktor sayısının da % 30 arttığını söylemiştir. İlaç tedariki eleştirisine katılmayan Gürsoy "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" ile yabancı menşeli ilaç firmalarının fabrika kurduklarını ve bu sayede ülkenin ihtiyaç duyduğu ilaçların % 83'ünün dâhilde üretildiğini vurgulamıştır.³⁴²

Kendisi bir radyolog doktor olan DP İstanbul milletvekili Zakar Tarver 25 Şubat 1959 tarihli konuşmasında, sağlık meselesinin üzerinde ehemmiyetle durulması gereken en önemli konulardan biri olduğunu belirtmiş ve yıllık bütçenin en az yüzde 10'unun sağlığa ayrılması gerektiğini söylemiştir. Sağlık konusunda Türkiye'nin en büyük probleminin arazi genişliğine rağmen nüfusunun azlığı olduğunu söyleyen Tarver, ilk hedefin nüfusu elli milyon seviyesine ulaştırmak olması gerektiğini belirtmiş, aynı zamanda ölüm oranlarının, bilhassa çocuk ölümlerinin oldukça yüksek olduğunu ve Sağlık Bakanlığı'nın bu hususa özel olarak eğilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Zakar Tarver'in sağlık konusunda değindiği en önemli konulardan biri, şahıslara bağlı olmayan, hükümetlerin kendi politikalarına göre değiştiremeyeceği, uzman doktorlar ve bilim adamları vasıtasıyla, memleketin sağlık sorunlarının ve bu konuda yapılması gereken zaruri işlerin tespit edildiği bir millî sağlık planı hazırlanmasıdır.

Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâletinin mutlak ve âcil olarak muhtacolduğu şey, sağlık dâvasında şahıslara bağlı olmıyan bir millî sağlık planıdır. Bu plan en salâhiyetli ilim ve ihtisas erbabının, memleket realite ve imkânları ile telif ederek zaruri millî ihtiyaçların muayyen bir zaman

³⁴² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 909-912.

*ölçüsü içinde, hangi işin daha önce yapılması gerektiğini tâyin ve tesbit eden ve hükümetlerin heva ve hevese kapılarak değiştirme salahiyetinde olamayacağı bir millî ahitname olmalıdır.*³⁴³

DP Meclis Grubu adına konuşan Denizli milletvekili Baha Akşit ise sağlık davasının görüldüğü kadar kolay bir mesele olmadığını ve oldukça külfetli bir iş olduğunu; ancak buna rağmen DP döneminde yatak adedi, sağlık merkezi sayısı ve sağlığa harcanan para açısından muazzam bir ilerleme kaydedildiğini rakamlarla açıklamıştır. 1949'da 6899 olan yatak adedi 1958'de 31.355'e, 1949'da 16 olan sağlık merkezleri 1958'de 241'e çıkmış, 1949'da sağlığa harcanan cari masraflar 52.259.908 iken 1959 yılı için ayrılan bütçe 249.289.685 lira olarak gerçekleşmiştir. Akşit muhalefeti insafa davet etmiştir.

*Yolu olmıyan bir memlekette bir hastayı en yakın sağlık merkezine veya hastaneye nasıl getireceksiniz. Sallarla ve hayvan sırtında hasta taşımanın, (bir güç doğuma koşmanın zorluğu aşikâr, içme suyunun bulaşıcı hastalıklarla mücadelede oynadığı rol meydanda. Yolu olmıyan kasaba ve köylere yol yapan, temiz içme suyundan mahrum olan yerlerimize tertemiz suları getiren bir iktidarın hizmetlerini inkâr etmek ve küçümsemek olmaz. Bu insafsızlık olur.*³⁴⁴

Son olarak söz alan Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar da hükümetin yaptığı icraatları il il tüm detaylarıyla açıklamıştır.³⁴⁵

³⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 913-915.

³⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 915-916.

³⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 916-920.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMA HAYATI VE EKONOMİ

4.1. DP ile Birlikte Devletçilikten Liberal Ekonomiye Geçiş

DP ve CHP siyaset alanında cumhuriyet ve laiklik konularında uzlaşmış, ikisi arasındaki esas farklılık ekonomi politikalarında ortaya çıkmıştır. DP tarafından liberalizmin genel ilkeleri benimsenmiş ve özel teşebbüse daha fazla önem verilmiş, verimsiz çalışan kamu kuruluşlarının özel sektöre devredileceği, zorunluluk olmadıkça piyasalara müdahale edilmeyeceği ve ekonomik kalkınmanın tarım sektörüne dayandırılacağı parti programında belirtilmiştir.

DP iktidarında CHP dönemindeki devletçilik politikası özel sektör lehine uygulanacak ve bu yolla ülkenin kalkınması sağlanacaktı.

Demokrat Parti'nin ekonomi alanındaki hedefleri arasında tarımda makineleşmenin artırılması, kredi koşullarının iyileştirilmesi, kooperatifleşme, örnek çiftliklerin kurulması, tarımsal ürünlerinin maliyetinin düşürülmesi, bitki ve hayvan ırklarının ıslahı gibi çiftçinin üretimini artıracak her türlü teşvik ve yardımın yapılması da vardır. Sanayi alanında da madencilik, şeker, çimento ve dokuma sektörleri başta olmak üzere, özellikle demir ve bakır üretimi artmış, şeker ve dokumanın halkın tüketiminde oynadığı rol Demokrat Parti'nin halk nezdindeki popülaritesini olumlu yönde etkilemiştir.

Temel ekonomik göstergelerden enflasyon ve büyüme oranları değerlendirildiğinde, DP'nin on yıllık iktidarı döneminde ortalama enflasyon oranı % 8,6 olmuş, Türkiye ekonomisi ortalama % 6,65 oranında büyümüştür.³⁴⁶

³⁴⁶ Abdullah Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67/2, 2012, ss.164-176.

4.2. DP'nin Çalışma Hayatı ve Ekonomiye İlişkin Muhalefetteki Politikası

4.2.1. Millî Korunma Kanunu'nun Değiştirilmesine Dair Meclisteki Tartışmalar

4.2.1.1. Millî Korunma Kanunu

İkinci Dünya Savaşı bir kısım halkı iyice yoksullaştırırken belli bir kesimi de oldukça zenginleştirmiştir. Dönemin vurguncuları olarak nitelendirilen toprak burjuvazisi zamanla CHP'nin icraatlarını beğenmemeye başlamıştır. Bu icraatlardan biri de 1940'ta uygulamaya sokulan "Millî Korunma Kanunu"dur. Bu kanunla tepkiler iyice artmıştır.³⁴⁷

Refik Saydam başbakanlığındaki 11. Dönem Hükümeti döneminde İktisat Vekili olan Hüseyin Hüsnü Çakır'ın emekleriyle hazırlanan "Millî İktisadi Müdafaa Kanunu Tasarısı" yeterli gelmeyince Recep Peker'in başkanlığında daha geniş bir komisyon kurulmuş ve 6 Ocak günü çalışmalarına başlayan bu komisyon Teşkilat-ı Esasiye Kanunu esaslarından ilham aldığını belirterek "Millî Korunma Kanunu" adıyla 72 maddelik bir tasarı hazırlamıştır.³⁴⁸ 18 Ocak 1940 tarihinde 3780 sayısıyla kabul edilen kanun 26 Ocak 1940'ta 4417 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁴⁹ Kanun bazı tadilatlarla uğrasa da 1960'a kadar yürürlükte kalmıştır.³⁵⁰

Kanunun ilk iki maddesi şu şekildedir:

Madde 1–Fevkalade hallerde Devletin bünyesini İktisat ve Millî müdafaa bakımından takviye maksadiyle İcra Vekilleri Heyetince, bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salahiyetler verilmiştir. Fevkalade haller şunlardır:

A– Umumi veya kısmi seferberlik,

B– Devletin bir harbe girmesi ihtimali,

C– Türkiye Cumhuriyetini de alakalandıran yabancı Devletler arasındaki harb hali.

Madde 2– İcra Vekilleri Heyeti, fevkalade hallerin zuhuruna binaen, bu kanunla kendisine tevdi edilen vazife ve salahiyetlerin ifa ve istimaline lüzum hasilolduğunu görünce derhal kanunun tatbikına başlayarak keyfiyeti ilan ve Türkiye Büyük Millet Meclisine arzeder.³⁵¹

³⁴⁷ Safiye Ate Durç, "Türk Muhalefet Geleneğinde Demokrat Parti", *Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mukaddime Dergisi*, 1, 2010, s. 76.

³⁴⁸ Aydemir, *İkinci Adam*, C II, s. 213.

³⁴⁹ T.C. Resmi Gazete, 4417, 26 Ocak 1940.

³⁵⁰ Aydemir, *İkinci Adam*, C II, ay.

³⁵¹ T.C. Resmi Gazete, 4417, 26 Ocak 1940.

İkinci Dünya Savaşı yılları, savaşa girmemesine rağmen Türkiye için iktisadi açıdan büyük zorlukların yaşandığı bir dönem oldu. Çalışan nüfusun önemli bir kısmının silahaltına alınması tarım ve sanayide üretimi düşürdüğü gibi, ithalat yapılamaması mal stokunu azaltmıştı. Halkın panik içinde tüm mallara olan talebi artırmasına karşılık tüccarın stok yapması fiyatları hızla yükseltti. Hükümet fiyat artışlarını önleyebilmek için sıkı bir fiyat denetim politikası uygulamaya karar verdi. Bu şartlarda hazırlanan Millî Korunma Kanunu'yla devlet, ekonominin her alanına müdahale edebilme yetkisine sahip olduğu gibi mal stoklayanlara ve hükümet tarafından belirlenen fiyatlara uymayanlara da ağır cezalar verebilecek şekilde güçlendirilmiştir.³⁵²

İkinci Dünya Savaşı'nın iyice tırmandığı 1941 yılında, alınan tüm tedbirlere rağmen kıtlık, fiyat artışları ve vurgunculuk önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Halkın en temel ihtiyaçları bile karşılanamaz duruma geldiğinden Millî Korunma Kanunu uygulamalarına ağırlık verilmiştir. Hükümet özellikle gıda ve benzinde sıkı uygulamalar ortaya koymuş, gıda ve temel tüketim maddelerinin iç ve dış ticaretinde kendini tam yetkili kılmıştır. Ayrıca devlet, esnaf ve müesseselerden ellerinde bulunan her türlü malın fiyat ve özelliklerini isteme yetkisine sahip olmuş; satış, üretim ve üretim şekilleriyle ilgili de doğrudan müdahale edebilme yetkisini haiz kılınmıştır. Bütün bunlar yanında çiftçiler, geçimlik ve tohumluk olarak ayırdığının haricinde kalan hububatı çok düşük fiyatlarla Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satmak zorunda bırakılmıştır. 1941 yılı boyunca etkisi hissedilen Millî Korunma Kanunu uygulamaları büyük sermayeyi koruyucu, küçük üreticiyi de mağdur edici yönde netice doğurmuştur.³⁵³ Kanunun getirdiği polisiye tedbirler bazı haksızlık ve kötü uygulamalara sebep olmuş, sadece yasa ve polis gücüyle enflasyon ve kıtlığı önlemeye çalışmak işi iyice çıkmaza sokmuştur.³⁵⁴

Millî Korunma Kanunu halkın bir kısmına iş mükellefiyeti yüklemiştir. Kanunun 9. maddesi, üretim kapasitesinin düşmemesi ve faaliyetin durmaması için sınıai kuruluşlara ve madenlere işçi ve kalifiye personel sağlanmasını emrediyordu. Bu amaçla vatandaşlara iş mükellefiyeti yüklenebilecekti. Kanun maden ocakları

---

³⁵² Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 2001, ss. 89-90.

³⁵³ İbrahim Mert Öztürk, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/54, 2013, ss. 142-143.

³⁵⁴ Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, s. 92.

yakınlarında çalışan köylüleri her yıl belirli bir süre için madenlerde çalışmaya zorlamak yetkisini de vermektedir. Bu uygulamalar köylü arasında büyük bir memnuniyetsizliğe sebep oldu ve özellikle 1945'ten sonra hükümet bu yüzden eleştirilere maruz kaldı. 10. maddeye göre ise işçiler ve teknik elemanlar makul bir sebep olmadan işyerini terk edemeyeceklerdi. Tüm bunlar yanında Millî Korunma Kanunu'yla özel teşebbüsün ticaret hürriyeti de geniş ölçüde kısıtlanmıştır.³⁵⁵

4.2.1.2. Salamon Adato'nun Yıllık Kira Zam Oranları ile İlgili Görüşleri

2. Dünya Savaşı yıllarında Tek Parti hükümeti tarafından uygulamaya konulan Millî Korunma Kanunu ile hükümete ekonomi ve vatandaşların hak ve özgürlükleri alanında geniş yetkiler verilmiştir. Kanunla hükümet üretimi düzenleme ve denetleme, çalışma yükümlülüğü getirme ve mallara değeri karşılığında el koyabilme hakkına sahip olmuştur. Hükümet bu kanunla fiyat denetimi getirmiş ve kira bedellerini dondurmıştır.³⁵⁶ Millî Korunma Kanunu'nda yapılması düşünülen değişiklikle, yıllık kira zam oranının konutlar için en fazla % 20, konut harici yerler için en fazla % 50 olabileceği teklif edilmiştir.³⁵⁷

Kira zam oranları hem de muhalefet milletvekilleri tarafından geniş bir şekilde tartışılmıştır. CHP Elazığ milletvekili Fahri Karakaya, Millî Korunma Kanunu'nun 30. maddesinin harp yıllarının bir ürünü olduğunu ve bina sahiplerinin tasarruf haklarını ihlal ettiğini söyledikten sonra tahvile para yatıranların kolay yoldan faiz geliri elde ettiklerini, araziye para yatıranların topraklarını istediği gibi kiraya verdiklerini ama parasını eve yatıran vatandaşın evini istediği gibi kiraya veremediğini belirtmiştir. Karakaya örnek bir olay göstermiştir: “Zavallı bir dul kadın, evinin bodrumunda oturuyor. Üst katını 1939'dan evvel ayda on liraya kiraya vermiş. Bu on lira değişmedi. Fakat hususi idarelerin bütçelerini yükseltmek için maalesef vergisi 3-4 misli artırıldı. O binanın 1939'daki on lira kira bedeli ise hiç değişmeden öyle devam edegelmiştir.” Bununla birlikte savaş zamanından önce merkezî bir yerde dükkân kiralayan bir tüccarın savaştan sonra on kat fazla kâr ediyor olmasına rağmen aynı kirayı ödediğini söyleyen Karakaya, bu kanunun 30. maddesinin artık kaldırılması gerektiğini söylemiştir.³⁵⁸

³⁵⁵ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, ss. 179-180.

³⁵⁶ Pakize Çoban Karabulut, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Milli Korunma Kanunu ve Ege Kırsalında Etkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, 22, Haziran 2015, s. 379.

³⁵⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 8, Cilt 1, s. 334.

³⁵⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 47, Cilt 4, s. 329.

20 Şubat 1947 tarihindeki oturumda söz alan Salamon Adato, öncelikle konunun ehemmiyetinden bahsetmiş ve alakadarların çok olmasından dolayı hükümetin işinin kolay olmadığını belirtmiştir. Bir tarafta gayrimenkul sahipleri, diğer taraftan emekli, dul ve yetim kimseler ile geliri sınırlı olan kiracılar... Bunların hepsini memnun etmenin zorluğunu La Fonten'in bir sözünden hareketle şöyle ifade etmiştir: "Bir kimse bütün âlemi pederiyle beraber tatmin edemez."

Yeni tasarının gayrimenkul sahiplerini himaye ettiğini, pahalılık zincirine bir yenisinin daha ekleneceğini söyleyen Adato, kira artırımını yapamayan mal sahipleri ile ilgili Karakaya'nın savunmasına karşılık şunları söylemiştir:

Bu hâdiseyi afaki bir şekilde tetkik edecek olursak, onların hakikaten bir fedakârlık yapmakta olduklarını kabul etmek mecburiyetindeyiz. Fakat diğer taraftan şunu da kabul etmek lâzımdır ki, mal sahipleri çok acınacak bir vaziyette de değildir. Çünkü 1939 senesinden beri gayrimenkul kıymetleri daimî bir şekilde tereffü etmiştir. 1939 senesinde 10 bin lira kıymetinde bulunmuş olan bir gayrimenkulün kıymeti bugün asgarî 3 misline 30.000 lira kıymetinde olduğunu kabul edebiliriz.

Benzeri önlemlerin Avusturya gibi ülkelerde de alındığını belirten Adato, yine Karakaya'ya cevapla, sadece bir evi bulunan dul, yetim veya emekliye % 20 zam hakkı tanımakla onun derdine derman olunamayacağını belirtmiş, dul ve yetime yardım yapmak maksadıyla durumu yerinde olan zenginleri de bu vesileyle faydalandırmanın doğru olmadığını ifade etmiştir. Bu kanunun kabul edilmesi durumunda dar gelirli kimselerin daha zor hayat şartlarıyla karşılaşacağını söyleyen Adato³⁵⁹, konut ve ticaretgâh arasında farklı oranlar belirlemenin doğru olmadığını; çünkü ticaretgâh sahibinin de kendine göre masrafları olduğunu, bu sebeple ticaretgâh sahipleri için de eğer bir oran uygulanacaksa % 50 yerine % 20 oranının uygulanmasının doğru olduğunu söylemiştir.³⁶⁰

Adato'dan sonra söz alan ve daha sonra DP iktidarında önce Çalışma Bakanı, daha sonra da Maliye Bakanı olarak görev alacak olan Eskişehir milletvekili Hasan Polatkan, kiracılar ile mülk sahipleri arasındaki huzursuzluk sebeplerinin başında mesken buhranının geldiğini ve ayrıca nüfusun artmasının da bu durumu tetiklediğini söylemiştir. İngiltere'den örnek getiren Polatkan, aynı tipte ve seri halinde 2,5 milyon evin devlet eliyle inşa edilmeye başlandığından bahsetmiştir. Sermayeyi inşaat işine yönlendirecek imkânları temin etmek gerektiğini söyleyen Polatkan,

³⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 47, Cilt 4, ss. 329-330.

³⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 47, Cilt 4, s. 339.

bunun yolunun da müteahhitlerin daha kolay ve ucuz inşaat malzemesi tedarik edebilmesi, nakliye imkânlarının geliştirilmesi ve inşaat yapacak kişilere kolay arsa bulma yollarının gösterilmesinden geçtiğini söylemiştir. Düşük kredili faiz vererek ve yapı kooperatiflerini teşvik edip inşaatla vergi muafiyetleri sağlayarak bu sorunun temelden çözülebileceğini belirtmiştir.³⁶¹

Gayrimenkul fiyatlarının alabildiğine yükseldiğini, konut sahibi vatandaşların bu kanun değişikliğiyle daha da zenginleşeceğini ve bunun da bir haksızlık olduğunu söyleyen Adato'yu eleştiren CHP Kırşehir milletvekili Sahir Kurutluoğlu, Millî Korunma Kanunu'ndaki değişiklik teklifini küçük mülk sahibi olan ve çoğunluğu teşkil eden vatandaşları düşünerek yaptıklarını, ayrıca mülk sahibi olan vatandaşların bakım masrafları da olduğundan böyle bir zammın gerekli olduğunu söylemiştir. Kurutluoğlu, Polatkan'ın inşaatı teşvik edici tedbirlerle ilgili söylediklerinin komisyonda görüşüldüğünü ve bu kanun kapsamında değerlendirilemeyeceğinden tasarı dışında bırakıldığını söylemiştir.³⁶²

Adato'yu destekler mahiyette konuşan CHP Manisa milletvekili Yunus Muammer Alakant, dükkân kiralari zam oranının % 50'ye çıkarılmasını hakkaniyete aykırı bulduğunu, bu sebeple Adato'ya katıldığını ve kendisinin de zam oranının % 20'de bırakılmasını daha uygun bulduğunu ifade etmiştir.³⁶³

Kanunla ilgili konuşma yapan diğer milletvekilleri Tunceli milletvekili Necmeddin Sahir Silan, Sinop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı (CHP), Bursa milletvekili Fayık Yılmazipek, Rize milletvekili Saim Ali Dilemre, Aziz Uras (Mardin), Kâmil Coşkunoglu (Manisa), Hulki Karagülle (Konya), İsmail Sabuncu (Giresun), Eşref Dizdar (Giresun), Necati Erdem (Muğla) olmuştur.³⁶⁴

5020 sayılı "Millî Korunma Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" 21 Şubat 1947 tarihinde kabul edilmiş ve 27 Şubat 1947 tarih ve 6543 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla değiştirilen 30. maddenin bir ve dördüncü bentlerine göre, kira bedellerine konutlarda % 20, konut harici yerlerde % 50'den fazla zam yapılamayacağı karara

³⁶¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 47, Cilt 4, ss. 331-332.

³⁶² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 47, Cilt 4, s. 333.

³⁶³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 47, Cilt 4, s. 339.

³⁶⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 47, Cilt 4, ss. 332-348.

bağlanmıştır. Kısmen konut kısmen de konuttan gayri bir şekilde kullanılmak üzere kiralanmış yerler ise, konut olmayan yerlere ait hükme tabi kılınmıştır.³⁶⁵

4.2.2. Salamon Adato'nun Yeni Adliye Binası Hakkındaki Düşünceleri

Adliye binaları ülkelerin adalet, siyaset, sosyal ve kültürel tarihlerine tanıklık ederler. Binanın iç mimarisi; bekleme, hakim ve duruşma salonları insana bakışı ve verilen değeri ortaya koyan unsurlardandır. Bu binaların müdavimleri olan avukatların çalışma hayatları açısından en çok aradıkları şey, arkadaşlarıyla beraber oturup mesleki ve güncel konularda sohbet edebilecekleri geniş ve ferah odaların olduğu bir adliye binasında çalışmaktır.³⁶⁶

İstanbul'daki Adliye Sarayı'nın (eski Darülfünun Binası) 3-4 Aralık 1933 gecesi yanmasından sonra yapılacak yeni bina için iki kez yarışma açılmıştır. 18 Nisan 1947 günü sonlanan ilk yarışmada uygulamaya değer yapıt elde edilememiş, bunun üzerine yarışma 1949'da yinelenmiştir.³⁶⁷

1949'daki yarışmayı kazanan proje, dönemin önde gelen iki Türk mimarından ikisinin, Prof. Dr. Sedad Hakkı Eldem ve Prof. Dr. Emin Halid Onat'ın imzasını taşıyordu. Ancak bu projenin yalnızca birinci bölümü, yani mahkemeler bloğu uygulandı. 1951'de inşaatına başlanan bu bina, 1955'de hizmete girdi. 1958'de yapılan kazılarda Bizans döneminden kalma önemli arkeolojik buluntular ortaya çıktı. Adliye Sarayı'nın uygulanan ilk bölümünün (A ve B blokları) inşa edilmesinden ve arada proje mimarlarından Emin Onat'ın 1961'de ölmesinden sonra, Sedad Hakkı Eldem, arkeolojik buluntuları da dikkate alarak, bunların üstünü kısmen örten ve Adliye Sarayı'nın uygulanmayan bölümünü yine de inşa edebilmeyi öngören yeni bir proje geliştirdi. Ancak bu proje de, Anıtlar Kurulu'nun olumlu kararına rağmen, uygulanma olanağı bulamadı. 4,000 m² alan üzerine yayılmış, ikisi yerin altında, altı kattan oluşan bina, İstanbul'da çeşitli ilçelerde çok sayıda adliyenin göreve başlamasından sonra, Sultanahmet Adliyesi olarak hizmet vermeye devam etti.³⁶⁸

³⁶⁵ T.C. Resmi Gazete, 6543, 27 Şubat 1947.

³⁶⁶ Sevil İnci ve Ahmet Erdem Akyüz, "Zamanda Yolculuk-Ankara Adliye Binaları", *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 2010, ss. 261-262.

³⁶⁷ "1938-1953 Yerel ve Nostaljik", <http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=25&DetailID=2&ExhibitionID=30>, (28.09.2015).

³⁶⁸ Baro, "Sultanahmet Adliyesi'nin Öyküsü", 91, 2011, s. 2.

Salamon Adato, Adalet Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde, kendisinin 25 senedir İstanbul barosuna mensup olduğunu, yeni bir adliye binasına acilen ihtiyaç olduğunu, bunun için bir ödenek ayrılmasının çok yerinde olacağını; ancak ödenek harcanırken en uygun surette harcama yapılması gerektiğini, mahkeme salonlarındaki fiziksel şartların kötü olduğunu ve bazı salonlarda kürsü bile bulunmadığını söylemiştir.³⁶⁹ Benzer bir durumu Adato'dan önce CHP Diyarbakır milletvekili Feyzi Kalfagil, Diyarbakır adliye binası için bahsetmiştir. Kalfagil'in sözleri o günlerin imkânsızlıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Mühim bir merkez ve tam teşkilatlı bir kadrosu olan Diyarbakır adliyesindeki bütün arkadaşlarımız bugün kiralanan yıkık dökük, çökmeye meyyal bir eve sığınmak zorunda kaldılar. Çoğunun adalet dağıttığı yer güneşten mahrum, karanlık ve bazılarınınsa oturduğu mahal, af buyurunuz, bu evin evvelce ahır diye kullanılan mahallidir. Ben yalnız şahsan iki kere, birer kere de Milletvekili arkadaşlarım Şeref Uluğ ve Osman Ocak'la birlikte Bakanla vaziyeti anlattık. Bakan evvelâ dış duvarları sağlam bulunan eski binayı tamir ve ikmal suretiyle tahsisat verileceğini vadetti. Sonra ise Bakanlar Kurulunda bu tahsisatın elinden alındığını ve 1947 yılında bir şey yapamayacağını bildirdi. Ben de 1947 yılında bu tahsisatın verilemeyeceğine göre Yenişehir'de planına göre ileride yapılacağı mutasavver istinaf teşkilâtını da içerisine alacak bir Adliye Sarayının yapılmasının daha muvafık olacağını ileri sürdüm. Buna da muvafiktir, diyerek keşfinin icrasına emir buyurdular. Son günlerde ise bu yapılacak yeni binaya kâfi tahsisat, alamadıklarını söylediler. Bir bakanın memleketin en mühim bir ihtiyacı olan bir husunun dahi yapılmasını belki içtihatları bakımından uygun bulmayacağı bir an olabilir ve bunun açıkça ifadesi pek tabii görülebilir. Fakat her konuşmamızda istediğimiz şekilde vaitte bulunan Sayın Bakanla artık üzerinden bir yıl geçen bu işin bekletilmeye ve oyalamaya tahammülü kalmadığını müsaadenizle bu Yüksek Kürsüden tekrar edeyim.³⁷⁰

Yine Muğla milletvekili Nuri Özsan da aynı konuya değinmiş; adliye binalarının, mahkemelerin yüceliğini yansıtmayacak kadar kötü olduğunu ve bu duruma bir çare bulmasını Bakanlıktan istemiştir.³⁷¹

Dönemin Adalet Bakanı ve Zonguldak milletvekili Şinasi Devrin ise eleştirileri adalet sarayı yapımından ziyade yeni ceza ve ıslah evleri yapımıyla ilgili inşaat programının devreye alındığını söyleyerek cevaplandırmıştır. Devrin ayrıca İsviçre, Fransa, İtalya ve New York mahkemelerinde uygulanan dosya usullerini

³⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 24, Cilt 1, ss. 452-453.

³⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 24, Cilt 1, s. 441.

³⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 24, Cilt 1, s. 450.

inceleyerek Türkiye'ye uygun bir dosya sistemi hazırladıklarını ve bunun tatbikine başladıklarını anlatmıştır.³⁷²

Adato'nun getirdiği eleştirilerden bir diğeri ise stajyer avukatlık ve hâkimlerin ihtisaslaşması meselesidir. 27 Aralık 1947 tarihli konuşmasında Adato, stajyer avukatların, avukatlarla birlikte mahkemelere çıkmalarına imkân verilmesi gerektiğini ve bu şekilde mesleğe intibaklarının da kolaylaşacağını belirtmiştir. Hâkimlerin bir mahkemeden diğeri bir mahkemeye nakilleri esnasında ihtisaslaşma meselesine dikkat edilmesi gerektiğini ifade eden Adato, uzun yıllar ceza mahkemelerinde çalışmış birinin bir anda ticaret mahkemesine verilebildiğini, buna benzer nakillerin birçok mahzurlarının olduğunu söylemiştir.³⁷³ Adato gibi stajyer avukatlıktan bahsedenlerden biri de CHP Konya milletvekili Mitat Şakir Altan'dır. Altan avukat stajyerlerinin staj sonunda fakültede gördükleri derslerden yeniden imtihana tabi tutulduklarını, bunun doğru bir yol olmadığını ve avukatlığa geçişin kolaylaştırılması gerektiğini söylemiştir.³⁷⁴

Adalet bütçesi tartışmaları genelde hâkimlerin kadro sıkıntıları ve maddi durumlarının iyileştirilmesi, nakiller, davaların daha hızlı neticelendirilmesi için yapılması gerekenler ve mevcut kanunlardaki tadil çalışmaları ekseninde geçmiştir.³⁷⁵

4.2.3. Şeker Zammı Tartışmaları ve Salamon Adato'nun Görüşleri

17 Ekim 1948'de 13 ilde yapılan ara seçimler sönük geçmiş; İstanbul Beşiktaş'ta bir gece önce yollanan sandıklara oy pusulalarının doldurulduğu, 38 oy atılan bir sandıktan 153 oy çıktığı, başka bazı yerlerde saat 15.00'e kadar tek bir oyun atılmadığı sandıkların bulunduğu ve İstanbul'da bazı semtlerde seçimlere katılım oranının yüzde dörtlerde kaldığı haberleri gazete manşetlerine yansımıştır.³⁷⁶ En düşük katılımın İstanbul'da gerçekleştiği seçimleri tek başına katılan CHP kazanmış, seçimin ertesi günü CHP Manisa milletvekili Muammer Alakant, partisinin demokrasinin icaplarına uygun hareket etmediğini gerekçe göstererek istifa

³⁷² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 24, Cilt 1, ss. 458-461.

³⁷³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 24, Cilt 1, s. 454.

³⁷⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 24, Cilt 1, s. 443.

³⁷⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 24, Cilt 1, ss. 440-464.

³⁷⁶ *Cumhuriyet*, "Ara Seçimler Dün Pek Sönük Geçti", (18 Ekim 1948), s. 1.

etmiş ve bazı Ege milletvekillerinin de istifa hazırlığında olduğu basında yer almıştır.³⁷⁷

Muhalefet ara seçimlerden sonra tenkitlerini hükümetin icraatlarına yöneltirken şeker fiyatlarına yapılan zam üzerinde durmaya başlamış ve gensoru önergesi mecliste kabul edilince müzakereler başlamıştır. Bu yirmi yıldan beri gerçekleşen ilk gensoru hadisesidir.³⁷⁸

İstanbul milletvekili Fuat Köprülü ve onbeş arkadaşının şeker fiyatına yapılan zam dolayısıyla Başbakan hakkında gensoru açılmasına dair önergesi 15 Kasım 1948'de görüşülmeye başlanmış ve uzun müzakereler gerçekleşmiştir.³⁷⁹ Müzakereler neticesinde CHP'nin Hasan Saka Hükümetine güvenini belirtmesiyle muhalefetin girişimi sonuçsuz kalmıştır. Ne var ki iki ay daha görevini sürdüren hükümet, kendi partisince yöneltilen eleştirilere daha fazla dayanamayarak 14 Ocak 1949'da istifasını sunmuştur.³⁸⁰

Gerçekten İkinci Dünya Savaşı yıllarında şehirlerin gıda, yiyecek ve yakacak sıkıntısına tam olarak çözüm getirilememiş, aşırı fiyat artışlarıyla ortaya çıkan enflasyon dar gelirlielerin omuzlarına yüklenmiştir.³⁸¹ Savaşın başında 1940 yılında İstanbul'da toz şekerin kilosu 0,34 kuruş iken 1943 yılında 3,24 liraya kadar yükselmiştir. Savaş bittikten sonra 1946 yılında 1,65 liraya kadar düşen şekerin kilosu 1948 yılında 1,28 liraya gerilemiştir. Ancak 1949 yılında şekerin fiyatı 1,74 liraya yükselmiş³⁸² ve bu zam konuyu meclise taşımıştır.

Araştırmacı Mehmet Arif Demirer'e göre CHP, vatandaşın gerekirse 60.000 ton az şeker yemesiyle şekerdeki arz-talep dengesinin sağlanabileceğine inanmaktaydı. Dolayısıyla % 60'lık bir zam CHP bakış açısına göre ölçülüydü.³⁸³ Demirer, hükümetin aslında şeker üretmediği için şeker tüketimini azaltmak istediğini söylemiştir.

Savaş sonrasında 60 bin ton şeker açığı vardı. Şekerin maliyeti 62 kuruş. Şeker fabrikaları tam kampanyaya başlasalar ayda 160 bin ton şeker

³⁷⁷ *Cumhuriyet*, "Bir Milletvekili Halk Partisinden Çekildi", (19 Ekim 1948), s. 1.

³⁷⁸ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 146.

³⁷⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 6, Cilt 13, ss. 111-161.

³⁸⁰ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, s. 146.

³⁸¹ Yenal Ünal, "1940-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Fiyat Artışları", *Tarih Okulu Dergisi*, 3, İlkbahar 2009, s. 75.

³⁸² Ünal, "1940-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Fiyat Artışları", s. 86.

³⁸³ Mehmet Arif Demirer, "Demokrat Parti'nin Yatırımları", Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 2006, s. 76.

*üreterek açığı karşılayacaklar. Ancak dönemin idaresi şok bir karar alıyor: "Şekere zam yapayım, şeker açığı büyümesin" diyor. Yani vatandaşı şeker tüketmesin! Vatandaş az yesin az tüketsin, devletin başına bela olmasın diye 1948'de şekere 5 kat zam yapılıyor.*³⁸⁴

DP iktidarında ise şeker üretimi, yeni açılan 11 fabrika ile 1956 yılına gelindiğinde 365.000 tonu bulmuştur.³⁸⁵

CHP Giresun milletvekili İsmail Sabuncu yakın bir zamanda gelir vergisi çıkacağından Kazanç Vergisi ile ilgili bu tasarımı gereksiz görmüş ve karşı çıkmıştır. Başka bir CHP'li, Kayseri milletvekili Fikri Apaydın da hükümetin iyice tetkik etmeden bu tasarımı meclise getirdiğini, tasarının hâkim karakterinin bütçe açığını kapatmak olduğunu söylemiş ve reddini talep etmiştir.³⁸⁶

13 Ocak 1949 tarihli konuşmasında Salamon Adato şeker fiyatına yapılan zamlardan sonra sunulan bu tasarı ile 280.000 mükellefin ağır bir vergi yüküyle karşılaşacağını söylemiştir. Bu tasarıdan sonra yeni vergilerin de yolda olduğu yönünde kendilerine bilgiler geldiğini ifade eden Adato, bu vergilerin aslında sadece bütçe açığını kapatmaya yönelik hamleler olduğunu belirtmiş ve bu sebeple tasarıya karşı çıkmıştır.³⁸⁷

DP'li Afyonkarahisar milletvekili Şahin Lâçin zamların art arda geldiğini, milletin harbe girmediği halde harbe giren milletler kadar ızdırap çektiğini, gelen tasarının vergi adaletsizliğini gidermekle bir ilgisinin bulunmadığını ve yalnız bütçe açığını kapatmak maksadıyla getirildiğini ifade etmiştir. Aynı ilin diğer DP'li milletvekili Hasan Dinçer hükümetin samimi olduğuna inanmadığını söylemiş, 15 yıldan beri alınan bir vergiden doğan adaletsizliğin neden şimdi Hasan Saka Hükümeti tarafından gündeme getirildiğini anlamadığını ve esas sebebin bütçe açığını kapatmak olduğunu belirtmiştir.³⁸⁸

CHP'li Elazığ milletvekili Fahri Karakaya da muhalefet etmiştir.³⁸⁹ DP Eskişehir milletvekili Emin Sazak ise tüccarın artık vergilerden bıktığını ve birçoğunun dükkânlarını kapatma noktasına geldiğini söylemiştir.³⁹⁰

³⁸⁴ "Darbeciler Rakamlarla Oynadı", http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/darbeciler-rakamlarla-oyyadi_510369, (15 Ekim 2015).

³⁸⁵ Atiye Emiroğlu, Nezahat Koçyiğit ve Senem Kesici, "Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 2012, s. 84.

³⁸⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 15, s. 77.

³⁸⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 15, s. 78.

³⁸⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 15, ss. 82-85.

³⁸⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 15, s. 87.

4.2.4. Salomon Adato'nun Esnaf Dernekleri Kanunu Hakkındaki Görüşleri

Mustafa Kemal Millî Mücadele döneminde büyük yararlılıklar gösteren ve iktisadi hayatın mühim bir unsuru olan esnaf ve sanatkâra birçok konuşmasında yer vermiştir. Mustafa Kemal'e göre esnaf ve sanatkâr toplumun önemli bir parçasıdır. Bu nedenle onların durumlarının iyileştirilmesi, geleceklerinin ve çıkarlarının korunması devletin görevidir. Mustafa Kemal Cumhuriyet kurulurken esnaf ve sanatkârın millî unsurlardan teşkil edilmesi gerektiğini düşünmüş, bunların örgütlenmesinde teşvik edici rol üstlenmiş ve esnaf dernekleri ve loncaların güçlü bir şekilde tesis edilmesini istemiştir.³⁹¹

Örgütsel açıdan en önemli gelişme 22 Nisan 1925 tarih ve 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Yasası ile sağlanmıştır. 655 sayılı yasa ve bu yasaya istinaden yürürlüğe konulan tüzük, odaların kuruluş ve işleyişlerini belirli ilkelere bağlamıştır. Yasanın getirdiği diğer önemli yenilik, odaların tüzel kişiliğe sahip mesleki kuruluşlar olduğunun kabul edilmesidir. Yasa, ticaret ve sanayi ile uğraşanların odalara girmesini zorunlu tutmuştur. Yasanın bir diğer önemli yanı da odaların çalışma alanlarını yerel olmaktan çıkartıp yöresel duruma getirmesidir.³⁹²

Bir yanda devrimleri korumak endişesi, diğer yanda dış saldırı beklentileri, yönetimi güçlü ve otoriter olmak zorunda bırakmıştır. CHP yönetimi kendisine karşı olan ya da iktidara seçenek olabilecek güçleri denetim altında tutmak istemiştir. Dernek hak ve özgürlüğü, rejimin amaçlarına ve siyasi görüşlerine uyumluluğu oranında kurulmalarına olanak sağlayan bir cemiyetler yasasıyla sınırlandırılmıştır.³⁹³

Esnafın 1930'lu yıllarda cemiyetlere zorunlu olarak üye yapılması ve cemiyetlerin küçük esnaftan bile yüksek aidat almaya yönelik düzenlemeleri eleştiri konusu olmuştur.³⁹⁴ Eleştirilerin yer aldığı İstanbul'da çıkarılan Mücadele isimli muhalif gazetede; işçi ve çiftçi haklarının müdafaa edildiği, esnaftan bahseden millî birliği bozacak yazılar yazıldığı ve bunlara karşı gerekli önlemlerin alınması

³⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 15, s. 88.

³⁹¹ Alper Yılmaz, "1930'lu Yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası, İktisadi Kriz ve Küçük Esnaf", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 11/21, 2012, ss. 63-66.

³⁹² "Türkiye'de İlk Odalar", <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=727>, (13.10.2015).

³⁹³ Musa Hikmet Yavuziyiğit, "Dernekler ve Demokrasi", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 50/1, 1995, s. 421.

³⁹⁴ Yılmaz, "1930'lu Yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası, İktisadi Kriz ve Küçük Esnaf", s. 75.

gerektiği, 8 Eylül 1931 tarihinde CHF Kâtibi Umumisi sıfatıyla Recep Bey (Peker) tarafından CHP'nin il başkanlıklarına iki ayrı genelge ile bildirilmiştir.³⁹⁵

Yine aynı yıllarda CHP'ye yöneltilen eleştiriler arasında, esnaf cemiyetlerinin başına CHP tarafından başkan, üye ve kâtip atandığı, ancak bu atanan şahısların atanmasında adam kayırmaların olduğu, bu kişilerin aldıkları maaşların yüksekliği nedeniyle cemiyetlerin kimseye yardım edecek mali imkânının kalmadığı ve bu nedenlerle bazı kimselerin Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yöneldiği gibi eleştiriler bulunmaktadır.

CHP esnafa kredi desteği konusunu da sürekli gündemde tutmakla beraber bu konuda gerekli desteği sağlayamamıştır. Esnafın ihtiyacı olan kredi kuruluşunun oluşturulması için 1933 yılında Halk Bankası yasası çıkarılmasına rağmen hazine iştiraklerinin temin edilememesinden dolayı 1938 yılının son aylarına kadar bu banka faaliyete geçememiştir. 5 Eylül 1938'de faaliyete geçebilen Halk Bankası, esnafın çektiği maddi sıkıntıları gidermek için gecikmiş bir kurum olarak ortaya çıkmıştır.

Kurulan cemiyetlerin kendi masraflarını dahi karşılayamayacak durumda olduğu, Ankara esnafı ile CHP arasındaki yazışmalar üzerinden yapılan çalışmayla ortaya çıkmıştır. Buna göre esnaf cemiyetleri esnaftan topladığı paraların çoğunu burada çalışan görevlilere maaş vb. olarak ödemektedir. Cemiyetlerin yaptığı sosyal yardımlar ise harcamalarının içinde % 10'luk bir payı içermektedir. Cemiyetler öyle zor durumdadırlar ki 1931 yılından itibaren CHP'nin ödediği yıllık 1000 lira ve sünnet düşünlerinden elde edilen 1500 lira olmasa bina giderleri, muhasebeci, kâtip ve odacıya ödenen tutarları karşılayamayacaktır.³⁹⁶

18.01.1943 tarihinde çıkarılan 4355 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu 1925 tarihinde çıkarılan 655 sayılı yasayı yürürlükten kaldırmıştır. 4355 sayılı yasa, odalardaki organ sayısını üçe çıkartmıştır.³⁹⁷ Bunlar meslek heyetleri, oda veya borsa meclisleri ve idare heyetleridir. Kanunun üçüncü maddesiyle esnafın, buldukları yerin esnaf odalarına kayıt olması mecburî hale getirilmiştir. Cezalar ise kanunun 33. maddesinde şu şekilde belirtilmektedir: “Bu kanun mucibince oda veya borsaya kaydolma mükellefiyetine tabi olanlar işlerine başladıkları tarihten itibaren on beş gün içinde

³⁹⁵ Serdar Öztürk, “Muhafif Bir Gazete: Mücadele”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk İletişim Dergisi*, 3/4, 2005, ss. 154-155.

³⁹⁶ Yılmaz, “1930'lu Yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası, İktisadi Kriz ve Küçük Esnaf”, ss. 78-86.

³⁹⁷ “Türkiye’de İlk Odalar”, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=727>, (13.10.2015).

bağlı oldukları oda veya borsaya kaydolunmazlar veya senelik aidatı üç ay içinde ödemezlerse vermeye mecbur oldukları kayıt ücretinin veya aidatın üç misli kendilerinden alınır.”³⁹⁸

1945'te çok partili düzene geçiş çabalarıyla birlikte, 1938 Cemiyetler Yasası'ndaki bazı kurallar yeni dönemle bağdaşmayacağından değiştirilmiştir. Cemiyetler Yasası'nın demokrasiye aykırı birtakım hükümleri 1946'daki değişikliklerle kaldırılmış ve bundan sonraki bir yıl içinde gerçekleşen örgütlenme 1938'e göre beş kat fazla olmuştur. 1946 Cemiyetler Yasası, 1938 tarihli yasanın "Sınıf Temeli ve Adına Dayalı Dernek Kurma Yasağı"nı kaldırmıştır.³⁹⁹

Ülkemizde dernekleşme seyri, tüm benzer gelişmekte olan ve sanayileşmesini tamamlayamamış ülkelerde olduğu gibi demokratikleşme seyriyle çok büyük bir benzerlik göstermektedir. Bu anlamda dernek sayılarına baktığımızda; 1938'de ülkemiz genelinde sadece 205 dernek varken, bu sayı 1950'de 2011'e, 1960'ta 18.958'e yükselmiştir.⁴⁰⁰

25.04.1949 tarih ve 5373 sayılı Esnaf Dernekleri ve Esnaf Dernekleri Birliği Yasası, esnaf niteliğindeki küçük tacir ve sanayicilerin odalardan çıkıp, dernek kurmalarını sağlamıştır.⁴⁰¹

Son tahlilde esnaf, sanatkâr ve küçük işletmeler; sosyal dengelerin ve sistemin güvencesi olarak, demokrasinin, serbest piyasa ekonomisinin ve hür teşebbüsün ana unsurlarıdır. Türkiye'de esnaf-sanatkâr ve küçük işletmeler ekonomik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Esnaf ve sanatkâra yönelik istatistikî veri sıkıntısı ve bilgi eksikliği bu kesimin öneminin gereğince ortaya konulabilmesine engel teşkil etmektedir.⁴⁰²

Söz konusu kanun yasalaşmadan önce mecliste ciddi şekilde tartışılmıştır. CHP Gaziantep milletvekili Cemil Alevli tasarı hakkında ilk konuşan kişi olarak, esnaf derneklerine üyeliğin serbest bırakılmasından dolayı çoğu esnafın aidat vermemek ve kontrol altına girmemek için derneklere üye olmayacağını ve bu sebeple bu kanunun işlemeyeceğini belirtmiştir. Alevli İstanbul, Ankara ve

³⁹⁸ T.C. Resmi Gazete, 5307, 18 Ocak 1943.

³⁹⁹ Yavuzyiğit, "Dernekler ve Demokrasi", ss. 421-422.

⁴⁰⁰ Yavuzyiğit, "Dernekler ve Demokrasi", s. 432.

⁴⁰¹ "Türkiye'de İlk Odalar", <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=727>, (13.10.2015).

⁴⁰² TESK, *Esnaf ve Sanatkâr Raporu*, 2008, <http://www.tesk.org.tr/tr/yayin/esnafraporu.pdf>, (12 Ekim 2015), s. 14.

Seyhan'dan gelen esnaf heyetleriyle görüştüğünü ve onların da aynı endişeyi paylaştığını; ancak bu kanun tasarısının “Cemiyetler Kanunu” esaslarına göre hazırlandığı için böyle bir kayıt mecburiyetinin getirilemediğini söylemiştir. Türkiye'nin şartlarına en uygun olan ve halen yürürlükte bulunan 4355 sayılı Esnaf Odaları Kanunu'nun tadili şeklinde bir düzenleme yapılmasının daha yerinde olacağını belirten Alevli, komşu ülkelerde de bizdeki Esnaf Odaları Kanunu'na benzer bir mevzuatın işlediğini ifade etmiştir.

CHP İstanbul milletvekili Sadi Bekter ise Esnaf Odaları Kanunu'nun artık ihtiyaçları karşılamadığını ve kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Gündemdeki tasarıya da karşı çıkan Bekter, bu tasarıyla herkesin ayrı ayrı dernekler kuracağını ve temsil sorunu çıkacağını belirterek bu kanuna da itiraz etmiş; ancak kendisi de net bir çözüm ortaya koyamamıştır.⁴⁰³

16 Mart 1949 tarihli oturumda söz alan Adato, esnaf dernekleri ile ilgili olarak önerilen kanun tasarısının demokratik zihniyete uygun olmadığını belirtmiş, aidatını ödemeyen bir tüccarın Ticaret Odası İdare Heyeti'nin vereceği bir karar üzerine cebren üç mislini ödemeye mecbur olduğunu, bunun “Tahsili Emval Kanunu”na dayanarak yapıldığını söylemiştir. Anonim şirket kurabilmek için öncelikle Ticaret Bakanlığı'ndan müsaade alınması gerektiğini, bu prosedürün yüz sene önce Fransız Ticaret Kanunu'nu kabul ettiğimiz tarihte onlardan alındığını; fakat bugün artık Fransa'da bile bu kaidenin geçerli olmadığını söyleyen Adato, İngiltere, Fransa ve Almanya'da günde yüzlerce adet limited şirket kurulabilirken bizde limited şirket kurulurken bile bu kanunun geçerli olduğunu ilave etmiştir. Ayrıca dernekler kanunuyla menfaatleri zıt olan unsurların bir araya getirilmeye çalışıldığını, kalfa ve çırakların patronlarıyla beraber aynı dernekte toplanmasının mantıkî bir sakatlık içerdiğini, kalfa ve çırakların üye sayısı patronlardan çok olsa bile dernekte patronların sözünün geçeceğini, bu sebeple bunların birliklerinin ayrı olması gerektiğini belirtmiştir. Adato son olarak tasarının, Cemiyetler Kanunu ve Medeni Kanun'un cemiyetlere taallük eden hükümlerine uygun bir hale getirilmesi gerektiğini söylemiş ve tartışılan tasarının komisyona iadesini istemiştir.⁴⁰⁴

Adato'dan sonra söz alanlardan CHP İstanbul milletvekili Ali Rıza Arı, doktorlar ve avukatlar etibba odasına ve barolara mecburi kayıt olurken, esnafın

⁴⁰³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 56, Cilt 17, ss. 38-41.

⁴⁰⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 56, Cilt 17, ss. 41-42.

hangi ayrıcalıktan dolayı bu mecburiyetten azade olduğunu anlamadığını belirtmiştir.⁴⁰⁵

Denizli milletvekili CHP’li Hulusi Oral ise Adato’yu eleştirmiştir. Şirket kurulurken bakanlıktan izin almanın antidemokratik olmadığını, gerekli şartların sağlanıp sağlanmadığının devlet tarafından kontrol edilmesi gerektiğini söyleyen Oral, kalfa ve çırakların patronlarıyla beraber aynı dernekte yer alması konusunda da Adato’yla hemfikir olmadığını, bizdeki usta çırak ilişkisinin bir aile samimiyeti şeklinde tezahür ettiğinden bunların bir arada olmasının bir sıkıntı doğurmayacağını ifade etmiştir. CHP’li Kırşehir milletvekili Sahir Kurutluoğlu da Adato’ya karşı çıkmış ve çırak-usta ilişkisinin, işçi-patron ilişkisine benzemediğini, karşılıklı sevgi, hürmet ve muhabbete dayandığını söylemiştir. Adato’yu eleştirenlerden biri de CHP Konya milletvekili Sadi Irmak olmuş, o da aynı konuya temas etmiş ve bir çırağın işi öğrendikçe çalıştığı müesseseye ortak olabildiğini, hatta o müesseseyi tamamen satın alabildiğini, bu sebeple usta, çırak ve kalfaların aynı birlik içinde bulunmalarının bir sakıncası olmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁶

5373 sayılı “Esnaf Dernekleri ve Esnaf Dernekleri Birlikleri Kanunu” 25 Nisan 1949 tarihinde kabul edilmiş ve 3 Mayıs 1949 tarih ve 7197 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun 15. maddesi esnaf derneklerinin birleşerek “esnaf birlikleri” kurmasına ve yine farklı meslekteki derneklerin birleşerek birlik oluşturmasına izin vermiştir. 32. maddeyle de daha önce teşekkül etmiş bulunan esnaf odaları ve bunlara bağlı teşekküller lağvedilmiştir.⁴⁰⁷

4.2.5. Salamon Adato’nun İhtiyarlık Sigortası Hakkındaki Görüşleri

İşçinin korunması, işsizlikle ilgili kurumlar, sigortalar ve sosyal güvenliğe yönelik düzenlemeler 1946 yılına kadar ihmal edilmiştir. Bu dönemde devlet, elindeki iktidarı bir özel sermayedar gibi sermaye biriktirmek için kullanıyordu. Hammaddeleri düşük fiyatla alıp, devlet mamullerini maliyetinin birkaç katına satıyordu. Güney bölgelerde köylerden işsiz insanları toplayan aracılar bunların emeklerini şehirlerde en yüksek fiyatı verene satıyordu. Satış fiyatı ile ırgatlara ödenen ücretler arasındaki fark aracılara kalıyordu. Bu kuşkusuz halkın çoğunluğuna

⁴⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 56, Cilt 17, s. 45.

⁴⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 56, Cilt 17, ss. 47-51.

⁴⁰⁷ T.C. Resmi Gazete, 7197, 3 Mayıs 1949.

ağır yükler yükleyip onlardan feragat bekleyen ve sadece küçük bir azınlığın yararına işleyen tek taraflı bir devletçilik anlayışıydı.⁴⁰⁸

Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren zamanla kentlerde büyüyen işçi sınıfı çalışma yaşamında hukuksal düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır. 1936'da 3008 sayılı İş Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun, bu tarihe kadarki en kapsamlı kanun olmakla birlikte grev ve lokavtı yasaklamıştır. 1946'ya kadar sendika kurma hakkına da sahip olamayan işçiler; kooperatifler, esnaf örgütleri, yardım sandık ve dernekleri aracılığıyla örgütlenmeye çalışmışlardır.⁴⁰⁹

1945'te Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasının hemen ardından İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu; İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu; İş ve İşçi Bulma Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun kabul edilmiş, İşçi Sigortaları Kurumu da 1946'da faaliyete geçmiştir. Bu gelişmeleri 1949'da çıkartılan Yaşlılık Sigortası izlemiştir.⁴¹⁰ Böylece 1946 yılından itibaren Türk sosyal güvenlik sistemi fiilen hayata geçirilmiş ve sosyal sigorta mantığı yerleşmeye başlamıştır. Yukarıda bahsi geçen düzenlemeler sonradan çeşitli değişikliklere uğrasa da günümüzde de varlığını sürdüren önemli sosyal sigorta kolları olarak tarihe geçmiştir.⁴¹¹

Bu arada II. Dünya Savaşı sonrası, dünyada siyasal alanda ortaya çıkan bloklaşma, Batıda Beveridge Raporu ile başlayan sosyal güvenlikteki yeni gelişmeler ve Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile ilişkileri de, sosyal güvenlik sisteminin kurumsallaşmasını hazırlayan dışsal faktörler olarak ortaya çıkmıştır.⁴¹²

Beveridge Raporu: İngiliz iktisatçı Lord Beveridge'in harp yıllarında hazırladığı ve barışta sosyal güvenliği teminat altına almayı sağlayacak tedbirleri gösteren bir rapordur. Beveridge Planı Büyük Britanya vatandaşları arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri; sosyal, sigorta ve aile yardımlarından faydalanmak suretiyle düzeltmek, mümkün olduğu

⁴⁰⁸ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, ss. 176-177.

⁴⁰⁹ Elif Hacısalihoğlu, "1945-1960 Döneminde Türkiye'de Çalışma Yaşamının Orhan Kemal Romanlarında Temsili", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), ss. 13-14.

⁴¹⁰ Hacısalihoğlu, "1945-1960 Döneminde Türkiye'de Çalışma Yaşamının Orhan Kemal Romanlarında Temsili", ss. 25-26.

⁴¹¹ Mustafa Mehmet Gökoğlu, "Çalışanların Gelecek Güvencesi: Türkiye'de Sosyal Sigorta Mantığının Oluşumu, 1921-1950", (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), ss. 60-61.

⁴¹² Şenay Gökbayrak, "Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü", *Çalışma ve Toplum*, 25, 2010, ss. 144-145.

*kadar geniş şekilde gelirin yeniden dağılımına imkan hazırlamak ve tam istihdam hedefine ulaşabilmek için izlenmesi gereken yolu çizmekte idi.*⁴¹³

Sosyal güvenlik sisteminin en önemli unsurlarından biri olan emeklilik, yasalara göre belirli bir süre çalıştıktan sonra bireyin iş ile ilgisinin kesilerek kendisine aylık bağlandığı zaman olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca emeklilik insan yaşamında yaşlılığa geçişi gösteren, toplumsal açıdan önemli bir dönüm noktasıdır. Bu açıdan bakıldığında emeklilik ile birlikte, çalışanlar devletin sosyal güvenliği altında daha önceki emeklerinin de bir karşılığı olarak korunmaktadırlar.⁴¹⁴

1949 yılında mecliste görüşülmekte olan İhtiyarlık Sigortası Kanun tasarısının tümü hakkında söz alan CHP Konya milletvekili Sadi Irmak sosyal sigorta müessesesinin dört sene önce 1945 yılında kurulmaya başladığını ve ilk hedeflerinin çalışan insanların emekli olduklarında emniyetli bir hayat sürmelerini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Sosyal sigorta müesseselerini daha önceden kurmuş olan ülkelerin bu sistemi üçlü sacayağı üzerine kurduklarını; bunların işçi, işveren ve devlet olduğunu söyleyen Irmak, hükümetten gerek işçiye gerek işverene fazla yük olmadan primlerin üçte birine iştirak etmesini istemiştir.⁴¹⁵

Tasarının lehinde konuşan CHP Niğde milletvekili Vehbi Sarıdal ise, konuyu daha eski yıllara kadar götürmüş ve sosyal hukukun temellerinin 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu ile atıldığını söylemiştir. İhtiyarlık Kanunu'nun eş ve çocuklarla beraber yaklaşık iki milyon aileyi ilgilendirdiğini belirten Sarıdal, kanunun 60 yaşını dolduran ve 25 yıl hizmet süresini tamamlayan her işçiye ihtiyarlık aylığı bağlanmasını sağladığını, bununla beraber işinden ayrılan işçinin primleri ödemesi durumunda sigortalı kalmaya devam edeceğini ve 60 yaşına varmadan 50 yaşında çalışamaz hale gelen işçilere de ihtiyarlık aylığının bağlanacağını ifade etmiştir.⁴¹⁶

Konuşmasına Sarıdal'ı eleştirerek başlayan Adato ise, ihtiyarlık sigortasının ölüm ve maluliyet sigortası kadar önemli olmadığını, yaşlı bir kişinin icabında eline bir sepet alıp mal satabileceğini veya kapıcılık gibi sabit bir işte çalışarak yaşamını idame ettirebileceğini dile getirmiştir. Asıl önemli olanın ölüm ve maluliyet sigortası olduğunu söyleyen Adato, hükümetin bu konuda hiçbir adım atmadığını belirtmiştir.

⁴¹³ <http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-540-BEVERIDGE>, (12.10.2015).

⁴¹⁴ Selahattin Erol, "Yaşlılık Sigortası ve Emeklilik Yaşı Tartışması", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1, 2011, s. 46.

⁴¹⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 98, Cilt 20, ss. 58-59.

⁴¹⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 98, Cilt 20, ss. 59-60.

1 Haziran 1949 tarihli oturumda konuşan Adato, 60 yaşla ilgili olarak Türkiye gerçeklerine dikkat çekmiştir.

Tasarıda yaş haddi olarak 60 sene kabul edilmiştir. Ve bu tasarımı hazırlamış olan komisyonun muhterem sözcüsü ile görüştüğüm vakit bana bu haddi diğer milletlerin kabul ettikleri sigorta hükümlerinden aldıklarını söylediler. İstirham ederim; eğer Amerika'dan alınmış ise Amerika'da işçinin standart hayatını da nazara almışlar mıdır? Amerikan işçisi otomobil ile fabrikaya gider, banyolu evi vardır, lâzım olan kaloriyi temin edecek miktarda gıda alabilir. Böyle bir işçinin 60 yaşına kadar çalışabileceğini kabul etmek pek tabii olur. Fakat maalesef bizim memleketimizde bulunan işçinin hayat standardını biliyoruz. Bir işçi için lâzım olan kalori miktarında gıda alamadığını da pekâlâ biliyoruz. Böyle bir işçinin 60 yaşına kadar çalışabileceğini kabul etmek yerinde olmasa gerektir.⁴¹⁷

Yaş konusunda Adato gibi düşünenlerden biri de CHP Çorum milletvekili Hasene Ilgaz olmuştur. Genel olarak tasarımı destekleyen Ilgaz, yaş haddinin 55'e düşürülmesini istemiştir.⁴¹⁸

Adato'nun tasarının aleyhinde olduğunu söylemesi üzerine oturum başkanı "Yani çıkmasın mı bu tasarı diyorsunuz?" diye sormuş ve Adato da "Tadilini istiyorum" diye karşılık vermiştir.⁴¹⁹

CHP'nin Maraş milletvekili Emin Soysal ise Adato'nun da üzerinde durduğu Maluliyet Kanununun bir an evvel meclise getirilmesini talep etmiş ve yaş haddi meselesinin daha detaylıca görüşülmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴²⁰

60 yaşın geç olduğunu söyleyenlerden biri de CHP Zonguldak milletvekili Sabri Koçer'dir. Koçer de Adato gibi Türkiye'deki işçilerle yabancı ülkelerdeki işçilerin aynı çalışma ve yaşam koşullarına sahip olmadığını, bu sebeple 55 yaşın daha uygun olduğunu ifade etmiştir. Eskişehir milletvekili Kemal Zeytinoglu yaş haddinin 55'e düşürülmesi gerektiğini söylemiş, Bursa milletvekili Faik Yılmazipek de 60 yaş fantezi bir düşünce olarak gördüğünü, kendisinin 22 yıllık sanayici olduğunu ve henüz 60 yaşında bir işçi görmediğini, bundan dolayı yaş haddinin 50'ye düşürülmesinin doğru olacağını belirtmiştir.⁴²¹

CHP İstanbul milletvekili Ali Rıza Arı ise diğer ülkelerden örnekler getirmiş; sigorta primlerinin Belçika ve Romanya'da işçi ve işveren tarafından, Amerika ve

⁴¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 98, Cilt 20, ss. 61-62.

⁴¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 98, Cilt 20, s. 63.

⁴¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 98, Cilt 20, s. 62.

⁴²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 98, Cilt 20, s. 64.

⁴²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 98, Cilt 20, ss. 67-70.

Almanya’da ise işçi, işveren ve devlet tarafından verildiğini söylemiştir. Kanunun eksik tarafları olmakla birlikte müspet yanlarının çok olduğunu söyleyen Arı, kanuna desteğini ifade ederek sözlerini tamamlamıştır.⁴²²

5417 sayılı “İhtiyarlık Sigortası Kanunu” 2 Haziran 1949 tarihinde kabul edilmiş ve 8 Haziran 1949 tarih ve 7227 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni kanunun 5. maddesine göre emekli aylığından faydalanmak için 60 yaşını doldurma ve 25 yıl çalışmış olma şartı getirilmiştir.⁴²³

4.2.6. Salamon Adato’nun Maliye Memuru ile Mükellef Arasındaki İlişkilere Yönelik Görüşleri

Dünya Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz etkileriyle yıpranmış olan CHP zamanla halktan iyice koparak tamamen devletçi bir kimliğe bürünmüştür. Tek parti döneminde devlete seçkinci, buyurgan ve bürokratik yönetim anlayışı egemen olmuştur. Demokrat Parti’nin kitlesel tabanını oluşturan Anadolu’nun küçük ve orta köylüsü, devlet tarafından yıllarca dışlanmış ve yok sayılmıştı. O yıllarda toplumun % 80’ini oluşturan köylü vatandaşlar CHP tarafından edilgen ve uysal bir kitle olarak görülmüştü.⁴²⁴ DP bu noktada kendini CHP’nin bir antitezi gibi sunmuş, halka yeni bir umut olmuş ve 1946’da başlayan hamle 1950’de kendisini iktidara getirmiştir. Gücünü dışlanmış olan halk kitlelerden alan DP, iktidara geldikten sonra da aynen önce olduğu gibi halktan kopmamış, hep halkla beraber olmuştur.

Türk politik hayatına “millî irade” kavramını getiren DP, kendini köylüye, küçük esnafa ve ticaret burjuvazisine dayayarak halkı aktif siyasete bir şekilde katmış ve bu yönüyle de kendinden sonraki siyasi hareketler üzerinde derin bir etki bırakmıştır.⁴²⁵

“Tek” olduğu yılların alışkanlığından sıyrılmayan CHP ise devletin kurumlarının kendi elinde olduğu düşüncesiyle hareket ediyor ve bürokrasinin tüm alanlarındaki hâkimiyetini sürdürmek istiyordu.⁴²⁶ Memurların herhangi bir partiden yana taraf olmaması çok partili demokrasinin temel ilkelerinden olmasına rağmen,

⁴²² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 98, Cilt 20, s. 62.

⁴²³ T.C. Resmi Gazete, 7227, 8 Haziran 1949.

⁴²⁴ Suat Oktar ve Arzu Varlı, “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28/1, 2010, ss. 6-7.

⁴²⁵ Süleyman İnan, “Yakın Dönem Türk Politik Tarihi”, Ankara: Anı Yayıncılık, 2008, s. 138.

⁴²⁶ Sakal, *Çok Partili Döneme Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı*, ss. 54-55.

Tek Parti döneminde memur ve amirlerin “Ata”nın partisine girmesi emredilmiştir. Buna alışan amir ve memur da çok parti devrinde hâlâ yetkilerini Tek Partiden yana kullanma eğilimini sürdürmüştür.⁴²⁷

1946-1950 arası muhalefet döneminde DP, devlet hizmetlerinde bir kadro yoğunlaşması olduğunu düşünüyordu. 1946 yılında 222.166 olan memur sayısının 1950 yılında 257.718’e çıkmasını eleştiren parti yetkilileri, kamu harcamalarında da gösterişe kaçıldığını, lüks ve israfa varan bina, tesis ve yatırımlara girişildiğini dile getirmişlerdir. Bürokrasiye sıcak bakmayan DP, iktidara geldiğinde memur maaşlarındaki artışları sınırlı tutmuştur.⁴²⁸

Yüzyıllardır halktan zihniyet bakımından kopmuş ve bu eğilimi 1923’ten 1945’e kadar tek partili sistem tarafından iyice güçlendirilmiş olan bürokrasi, kendi başına bağımsız bir sınıf teşkil ediyor ve kendisini devletin yegâne temsilcisi sayıyordu. Ne var ki değişen dünyayla birlikte bu anlayış yavaş yavaş yerini bir devlet memurunun asıl görevinin, vatandaşın günlük işlerinin görülmesinde ona yardım etmek olduğu görüşüne bıraktı. Memurlar artık iş sahiplerine daha nazik davranıyor ve vatandaştan gelebilecek eleştirilere karşı duyarlılık gösteriyorlardı. Devlet memuriyeti artık eskisinden daha az imrenilen bir mevki olmuş, eskiden ayrı vagonlarda seyahat eden, özel bazı vesileler dışında halkın arasında görülmeyen, halktan tecrit edilmiş şekilde yaşayan hükümet adamları ve yüksek devlet memurları artık vatandaşla doğrudan doğruya temas etmeye başlamış ve önceleri herkesin içinde kendilerine soru yöneltmesine kızarken artık soruları cevaplandırmaya başlamışlardır. Bunlara ilave olarak memurlar artık, görevleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı en yüksek mülkî amirin izni alınmadan mahkemeye verilebiliyordu.⁴²⁹

Vatandaşın devlet ile olan ilişkilerinde yaşadığı sorunlar zaman zaman mecliste tartışma konusu olmuştur. Meclis kürsüsünde vatandaşların günlük hayatta karşılaştığı sorunları en çok dile getiren milletvekillerinden biri de Salamon Adato’dur. Adato, vatandaşların devletle karşı karşıya kaldığı sorunlarda halktan yana tavır almıştır.

---

⁴²⁷ Sakal, *Çok Partili Döneme Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı*, s. 49.

⁴²⁸ Nevin Coşar, “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60/1, 2005, ss. 38-44.

⁴²⁹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, ss. 418-419.

1949 yılı Maliye Bakanlığı bütçe görüşmeleri esnasında hayat pahalılığı, satın alma gücünün düşüklüğü, vergi yükünün ağırlığı gündeme gelmiş ve son olarak devlet-vatandaş ilişkileri tartışılmıştır. CHP Gaziantep milletvekili Cemil Alevli geçim şartlarının zorlaştığını, herkesin bu durumdan şikâyetçi olduğunu şu örnekle anlatmıştır:

Benden, son defa bâzı vatandaşlar para kıymetinin düşüp düşmediğini sordular. Ben nasıl cevap vereceğimi düşünürken onlar ilâve ettiler: Geçen sene bir kilo sade yağ beş lira iken bu sene yedi lira, geçen sene bir kilo pamuk 170 kuruş iken bu sene 240 kuruş, geçen sene bir altın 35 lira iken bu sene 44 liraya çıktı dediler. Bu bariz hakikatler karşısında para kıymetinin günbegün tedrici ve kati bir surette düşmekte olduğunu kabul etmek zarureti vardır.

Alevli, Türk lirasına değer kazandırmak için tedavüldeki para ve para karşılığı olan altınların miktarı üzerindeki tasarruf yetkisinin hükümetten alınarak meclise verilmesi gerektiğini söylemiştir.

Alevli'den sonra söz alan DP Eskişehir milletvekili Abidin Potuoğlu ise tasarruf meselesi üzerinde durmuş, bu konuda Maliye Bakanlığı'nın gerekli tedbirleri almadığını vurgulamış ve tasarruf ihtiyacının bütünüyle hissedildiği bir sırada Maliye Bakanlığı bütçesinde tasarruf fikrinin yer bulmamasının oldukça üzücü olduğunu belirtmiştir.⁴³⁰

Vergilerin kazanca nispetle fazla olduğunu ve vergi ıslahatının şart olduğunu söyleyen Potuoğlu'ndan sonra söz alan Adato da vergilerle ilgili hiç değinilmeyen farklı bir noktaya temas etmiş ve maliye memuru ile mükellefler arasındaki ilişkiden bahsetmiştir. 2 Temmuz 1949 tarihli konuşmasında Adato, maliye memuru ile mükellef arasındaki ilişkinin iki hasım arasındaki ilişkiye benzediğini ve genelde memurun, mükellefi kötü niyetle hareket eden bir vatandaş gibi telakki ettiğini, mükellefin de memuru korkunç bir memur gibi gördüğünü, bunun da vatandaşla memur arasındaki ilişkilere olumsuz yansıdığını söylemiştir. Adato'ya göre bu sıkıntının giderilmesi için memurun, mükellefi masraflara iştirak eden bir vatandaş gibi görmesi gerekmektedir.

Vatandaşın çok kolay bir şekilde borçlu haline getirilip hacizli duruma düşürülebildiğini belirten Adato, aynı vatandaşın temyiz mahkemelerine başvurarak haklı duruma geçtiğinde ise Hazinesinin çok ağır davrandığını, vatandaşın kaybolan

⁴³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 51, Cilt 16, ss. 582-585.

itibarını ve parasını iade etmekte yetersiz kaldığını eklemiştir. Böyle durumlarda Hazine'nin bir an evvel vatandaşa borcunu ödemesi gerektiğini ifade eden Adato, devletin ancak bu şekilde otoritesini sağlayabileceğini, zira cezalarla otoriteyi temin etmenin mümkün olmadığını söylemiştir.⁴³¹

Adato'nun sözlerine cevap veren Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal ise, mükellefin vergi karşısındaki tutumunun ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini söylemiştir. Buna göre Almanlar vergiyi hiç düşünmeden ve gönüllü olarak, İngilizler hevesle, Fransızlar ise şikâyet ederek vermektedir. Maliye memuru ile mükellef arasında iyi münasebetler kurulması konusunda Adato'yla tamamen hemfikir olduğunu söyleyen Maliye Bakanı, Adato'nun diğer eleştirileriyle ilgili olarak kamu alacaklarının tahsili hakkında modern bir kanun hazırladıklarını ve bunu meclise sunduklarını, yakında meclis gündemine gelecek olan bu tasarıyla ilgili milletvekillerinden destek istediklerini söylemiştir.⁴³²

4.2.7. Salamon Adato'nun Grev Hakkı ve Hastalık Sigortası ile İlgili Görüşleri

Türkiye'de işçi sınıfının oluşumu Cumhuriyet sonrasında sanayi kuruluşlarının yaygınlaşmasıyla hız kazanmıştır. İşçi sınıfının çoğu kırsal kesim kökenli olduğu için geçici işçi statüsünde çalışmış ve tarım kökenli olan diğer işçi kesimi de baba ocağı köylerinden kopmak istememiştir. Dolayısıyla 1960'lara kadar sadece emeğinin geliriyle geçinen işçi sınıfı oluşmamıştır.⁴³³

Tek parti iktidarı toplumun belirli zümrelerden oluştuğunu, bu zümreler arasında bir çatışma çıkmaması gerektiğini dile getirmiş ve sınıfsız bir bütünleşmiş toplum fikrini savunmuştur.⁴³⁴

Tek partili dönemde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması, çalışma koşulları ve ücretlerin iyileştirmesi gibi amaçlarla özellikle İstanbul'da çok sayıda grev yapılmıştır. Hızlı sanayileşmenin zorunlu olarak görüldüğü bu dönemde sermaye birikiminin sağlanması fikri, işçi sorunlarının önüne geçmiş, özellikle kamu kesimi dışında çalışan işçiler sosyal güvenceden yoksun kalmışlardır. Bununla birlikte mecliste görüşülen sosyal koruma tedbirleri işçinin konut, sağlık ve iş kazası

⁴³¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 51, Cilt 16, ss. 586-587.

⁴³² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 51, Cilt 16, s. 589.

⁴³³ Adnan Mahiroğulları, "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2/1, 2001, s. 168.

⁴³⁴ Zefure Uçar, "Türkiye'de Sınıfsal Dönüşümlerin Işığında Sendikal Hakların Gelişim Dinamikleri", *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 78.*

sorunlarının çözülmesini öngörmüş, işçinin kendisinin ve ailesinin geçiminin güvence altına alınmasını gündeme getirmiştir.⁴³⁵

1925-1933 yılları arasında genelde ücret artışı talebiyle ilgili olan 35 grev gerçekleşmiş ve bunlardan bazıları tutuklama ve yargılamalarla neticelenmiştir. CHP hükümetleri işçi hareketlerine çok sıcak yaklaşmamış ve Batıda yoğunlaşan işçi hareketlerine karşı fazlasıyla duyarlı davranmıştır. Tek parti, işçi hareketlerine ancak millî özellik taşıması ve siyasete girmemesi halinde izin verilebileceği havasını oluşturmuştur. Bu dönemde sanayileşme ve şehirleşmenin tam olarak gerçekleşmemesi ve işçilerin örgütlenmesini besleyecek demokratik ortamın oluşmamış olmasından dolayı işçi sınıfı etkinlik kazanamamıştır.⁴³⁶

İşçi sayısına bakıldığında ise sanayinin gelişimiyle sanayi işçilerinin sayısının da sürekli arttığı görülmektedir. Türkiye’de 1923 yılındaki sanayi işçilerinin sayısı 30.000’i geçmezken, 1937’de 265.341, 1943’te 275.000⁴³⁷ ve 1948 yılında ise yalnızca büyük işyerlerinde çalışan işçi sayısı 301.299 olmuştur. Küçük işyerlerinde ve tarımda çalışanların sayısı ise bunun iki katıydı. Aileleri de hesaba katılırsa işçi sınıfı en az 1.500.000 kişiyi buluyordu.

Tek parti döneminde sınıf mücadeleleri ve grev gibi hareketler şiddetle cezalandırılmış, işçilerin sorunları hakkındaki siyasi yayınlara izin verilmemiştir. 1936’da hazırlanan 3008 sayılı İş Kanunu, savaş öncesi İtalyan kanunlarına göre hazırlandığından işçi sorunlarını totaliter bir şekilde düzenlemiştir. Denilebilir ki Cumhuriyet’in kurulmasından 1945’e kadar işçi sınıfı sadece üretimin bir unsuru olarak görülmüş ve işçi meselelerinin insani boyutu ihmal edilmiştir. Zaten Recep Peker’e göre sınıf mücadelesine ve istismara yer vermeyen, uzlaşmaya dayanan bir toplum yaratmak gerekliydi.⁴³⁸

Sosyal sigortaların kuruluş tarihi olarak kabul edilen 1946 tarihine gelindiğinde, Türkiye’de devlet öncülüğünde yürütülen sanayileşme çabaları sonucu işçi sayısının belirli bir seviyeye ulaştığı, sendikalaşma önündeki engellerin hukuki olarak kaldırıldığı ve çok partili sisteme geçiş ile beraber siyasal rekabetin hız

⁴³⁵ Gökoğlu, “Çalışanların Gelecek Güvencesi: Türkiye’de Sosyal Sigorta Mantiğının Oluşumu, 1921-1950”, s. 53.

⁴³⁶ Uçar, “Türkiye’de Sınıfsal Dönüşümlerin Işığında Sendikal Hakların Gelişim Dinamikleri”, s. 86.

⁴³⁷ Uçar, “Türkiye’de Sınıfsal Dönüşümlerin Işığında Sendikal Hakların Gelişim Dinamikleri”, s. 82.

⁴³⁸ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, ss. 198-199.

kazandığı görülmektedir.⁴³⁹ Gerçekten II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan hakları, özgürlükler ve demokrasi sorunları daha çok gündeme gelmiş ve insan hakları alanındaki gelişmeler sendikal haklara da yansımıştır. Hem ILO hem BM'nin ilgili sözleşmelerinde sendika hakkının temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesiyle konu Türkiye'nin de gündemine gelmiştir. Dış koşulların dayatması ile Türkiye'nin kurulan yeni dünya düzeninde yerini alabilmesi için tek partili otoriter yönetimin terk edilerek demokrasinin yerleşmesi gerekiyordu. 1945 Ekim'inde Türkiye'nin BM'ye üye olması ve demokratik ülke olma yolundaki gelişmeler, Türkiye'yi sosyal adaletin gereklerine uygun düzenlemeler yapmaya itti ve böylece teşkilatlanma ve mevzuatta birtakım değişiklikler yapılmaya başlandı.⁴⁴⁰

Türkiye'de sendikacılık, 1938 tarihinde çıkarılan 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'ndaki "Sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz." ifadesinin metinden çıkarıldığı 4919 sayılı 5 Haziran 1946 değişikliği ile yasallık kazanmıştır.⁴⁴¹ CHP hükümeti ayrıca devletlerarası taahhütlerini yerine getirmek için 20 Şubat 1947'de 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nu çıkarttı. Demokratlar, grev hakkını tanımayan Sendikalar Kanunu'nu birçok sınırlayıcı hükümden dolayı eleştirdiler. Onlara göre bu kanun dünyadaki sosyal düşünce akımlarına güya ayak uydurmak amacını güden gösterişten ibaret bir düzenlemeydi. Demokratlar grev hakkı bulunmayan bir sendikayı kendi gayesini inkâr eden bir yapı olarak görüyorlardı.⁴⁴²

DP'nin sosyal devlet konusundaki bakış açısı genel olarak incelendiğinde işçilere yönelik pozitif bir tutum takındığı görülmektedir. DP'nin 1946 tarihli parti programının 7. maddesi şöyle demektedir:

*Umumî hayata her bakımından muvazenede ve ahenkli bir gelişmenin sağlanması için, yalnız siyasi partiler kurulmasını, yani sadece siyasi sahada teşkilâtlanmış olmayı kâfi görmüyoruz; milletimizin iktisadî ve içtimaî sahalarda da suratle teşkilâtlanması ve daha şuurlu bir birlik tecellisi için işçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslekler mensuplarının, memur ve muallimlerin, yükseköğretim talebesinin meslekî, içtimaî ve iktisadî maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz.*⁴⁴³

⁴³⁹ Gökbayrak, "Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü", s. 144.

⁴⁴⁰ Uçar, "Türkiye'de Sınıfsal Dönüşümlerin Işığında Sendikal Hakların Gelişim Dinamikleri" s. 86-87

⁴⁴¹ Mahiroğulları, "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar", s. 162.

⁴⁴² Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 392.

⁴⁴³ "Demokrat Parti Programı 1946", <http://docplayer.biz.tr/11287788-Demokrat-parti-programi.html>, (16.10.2015).

Görüldüğü üzere 1946 parti programında işçilerin sendika kurması açık bir şekilde desteklenmiştir.

1950 yılına gelindiğinde parti programında yine demokratik yaklaşımlar öne çıkmış, bu arada işçilere grev hakkı verilmesinden de bahsedilmiştir. Ancak grev hakkı, her türlü siyasal etki ve amaçlar dışında kalmaya bağlanmıştır. Tespiti güç bir koşula bağlanmış olan bu madde tam bir yükümlülük içermiyor, yalnızca bir düşünce beyanını ifade ediyordu. Zaten DP iktidarda kaldığı 10 yıl boyunca grev hakkını vermek konusunda net bir tavır takınmamıştır.⁴⁴⁴

Muhalefetteyken grev savunucusu olan DP iktidarda bulunduğu süre içerisinde işçilerin sınıf temeli üzerine örgütlenerek politikaya katılmasına cephe almış, bazı sendika federasyonlarını işçilerin hayat standardını düşüren enflasyonist hükümet politikalarına karşı çıktığı için kapatmıştır. Cumhuriyet Halk Partililer ise muhalefete geçince grev hakkı konusunda cömertçe vaatlerde bulunmuştur. Tüm bu tartışmalar neticesinde grev hakkı DP iktidarı döneminde de verilmemiş, bu hak ancak 1963 yılında işçilere tanınmıştır.⁴⁴⁵

Çalışma hayatı ve greve ilişkin konular henüz DP'nin iktidara gelmediği 1950 yılının ilk günlerinde meclisin de gündemine gelmiştir. CHP İstanbul milletvekili Ali Rıza Arı bazı maddelerini değiştirdikleri İş Kanunu tasarısıyla işçiler lehine birtakım düzenlemeler yapıldığını ifade etmiştir. Arı, bazı medenî memleketlerde daha evvel kabul edilmiş olan ve gıpta edilecek nitelikteki düzenlemelerin bu değişikliklerle getirildiğini ve aileleriyle beraber yaklaşık iki milyon kişinin bu kanundan faydalanacağını belirtmiştir.⁴⁴⁶

Arı'dan sonra söz alan Salamon Adato, çalışma şartlarının hayatın her alanında büyük bir öneme sahip olduğunu ve medenî memleketlerde çalışma hayatına ait şartları tanzim eden kanunların birçok kere tadilâta uğradığını söylemiştir. Milletler arası toplumda işçinin hiçbir zaman patronun tazyiki altında çalışmasının caiz olmadığı esasının kabul edildiğini belirten Adato, sözü grev konusuna getirmiş, DP'nin programında grev hakkının yer aldığını ve Avrupa'nın birçok ülkesinde 1860'larda tanınan bu hakkın artık ülkemizde de tanınması gerektiğini vurgulamıştır. İngiltere'nin 1871, Belçika'nın 1866, Hollanda'nın 1872

⁴⁴⁴ Osman Cenk Kanca, "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/19, 2012, s. 51.

⁴⁴⁵ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, ss. 394-395.

⁴⁴⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 23, s. 214.

ve Fransa'nın 1864 yılında grev hakkını kabul ettiğini örnek olarak gösteren Adato, Türkiye'de bu hakkın kabul edilmemesini gerektirecek hiçbir iktisadi ve toplumsal bir sebebin bulunmadığını ifade etmiştir.

Adato konuşmasında diğer işçi hakları üzerinde de durmuştur. İşçiler için hastalık sigortasının çok önemli olduğu ve bu hakkın işçilere verilmesinin elzem olduğunu söyledikten sonra Adato, çalışma saatleri ve hafta tatili konusuna değinmiştir. Kamuda bile bazı yerlerde işçilerin 8 saatten fazla çalıştırıldığını ve buna müsaade edilmesinin yanlış olduğunu, bunlara ilave olarak işçilerin hafta tatilinden istifade ettirilmemesinin tam bir insafsızlık olduğunu söyleyen Adato, işçilere hafta tatilini vermeyen özel sektöre ait kuruluşlar bulunduğu gibi, kimi devlet kurumlarının da işçiye hafta tatilini vermediğini belirtmiştir. Adato, işçiye hafta tatili hakkını vermenin yanı sıra bu hafta tatilinin ücretinin verilmesinin de içtimai bir zaruret olduğunu söyleyerek konuşmasını tamamlamıştır.⁴⁴⁷ Adato'nun bahsettiği ücretli hafta tatilinin işçiye verilmesi ile ilgili kanun, DP iktidarında "İşçilere Hafta Tatili ve Genel Tatil Günlerinde Ücret Ödenmesi Hakkında Kanun" adıyla 09.08.1951 tarihinde mecliste kabul edilmiş ve 15.08.1951 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Kanuna göre işçiye hafta tatili ve genel tatil günü ücretini ödemeyen işverenler, ödemedikleri bu ücretler yekûnunun iki katı ceza ödeyeceklerdi.⁴⁴⁸

İş Kanunu müzakereleri esnasında Çalışma Bakanı ve Sivas milletvekili Reşat Şemsettin Sirer de söz almış, grevi gericilik olarak gördüğünü, milliyetçilikten kozmopolitliğe dönmeyeceklerini ve işçilerin de grevi istemediğini söylemiştir. Bakan'a cevap gecikmemiştir. DP İstanbul milletvekili Fuad Hulûsi Demirelli bakanın sözlerini yadırgadığını şu sözleriyle ifade etmiştir. "Yirminci asrın ikinci yarısına girdik, 1950 senesi içindeyiz. Hâlâ muhterem bakan grev hakkını ileri bir hak, esaslı bir hak olarak tanımak istemiyor ve bunu âdeta bir irtica olarak vasıflandırıyor. Buna hayret etmemek mümkün değildir arkadaşlar."⁴⁴⁹

DP Zonguldak milletvekili Yusuf Muammer Alakant, işçiye grev hakkı verilmesiyle ilgili olarak Adato'yu desteklediğini ve Bakan Sirer'in ilmî gerçeklerden yola çıkmadığını, DP'yi mürteci bir parti olmakla itham ederek haddini aştığını dile getirmiştir. Grev hakkını kabul etmeyen memleketlerin komünist Rusya

⁴⁴⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 23, ss. 214-215. Konuşmanın tam metni için bkz: Ek 4.

⁴⁴⁸ T.C. Resmi Gazete, 7885, 15 Ağustos 1951.

⁴⁴⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 23, ss. 219-221.

ve benzeri ülkeler olduğunu hatırlatan Alakant, DP'nin grev teşvikçisi olmadığını, ancak bu hakkın işçiye verilmesine taraftar olduğunu söylemiştir.⁴⁵⁰ Asgari ücret konusuna da değinen Alakant tasarıya göre asgari ücretin mahalli komisyonlar tarafından tespit edileceğini, ancak bunun yanlış olduğunu ve Türkiye'yi artık bir bütün olarak ele almak gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵¹

5518 sayılı "İş Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" 25 Ocak 1950 tarihinde kabul edilmiş ve 31 Ocak 1950 tarih ve 7420 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanununun 13. maddesine göre sendikaya üye olması veya bazı şikâyet mercilerine başvurmasından dolayı işinden çıkarılan işçiye normalinin üç misli tazminat ödenmesi kararlaştırılmıştır. Kanununun değiştirilen 32. ve 34. maddeleriyle, asgarî ücretin tespiti yetkisi Çalışma Bakanlığı temsilcileriyle işçi ve işveren temsilcilerinden müteşekkil mahallî komisyonlara verilmiş, bu komisyon tarafından tespit edilecek asgarî ücretlere itiraz yolları açık tutulmuştur. Kanunda ayrıca işçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili pek çok düzenleme yapılmıştır.⁴⁵²

4.3. DP'nin Çalışma Hayatı ve Ekonomiye İlişkin İktidardaki Politikası

4.3.1. İlk Özelleştirme: Kibritin Tekelden Çıkarılmasına Dair Meclisteki Tartışmalar

4.3.1.1. CHP ile DP'nin Tekele Bakışı ve Tekel Özelinde DP'nin Genel Ekonomi Anlayışı

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hükümetin karşılaştığı en önemli sorun ülkenin iktisadî geriliği idi. Bu sebeple iktisat politikası yeniden ele alınmış ve dönemin en karakteristik vasfı 'özel sektörü himaye gayreti ile tekellilik' olmuştur.⁴⁵³

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde karma ekonomik sistem benimsenmiş olsa da 1930'lu yıllardan itibaren dünyanın içinde bulunduğu iktisadi kriz ve Türkiye'deki özel sermaye birikiminin yetersizliği devletin ekonomiye müdahalesini gerektirmiştir.⁴⁵⁴ 1932-1939 döneminde devletçilik politikası neticesi

⁴⁵⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 23, s. 224.

⁴⁵¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 23, ss. 215-216.

⁴⁵² T.C. Resmi Gazete, 7420, 31 Ocak 1950.

⁴⁵³ Ünal, "1940-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Fiyat Artışları", s. 70.

⁴⁵⁴ Öztürk, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", s. 137.

kurulan kamu iktisadi (sanayi) kuruluşlarının sayısı 32'den 111'e ulaşmıştır.⁴⁵⁵ Türkiye Şeker İşletmeleri A.Ş. (1935)⁴⁵⁶, Sümerbank (1933)⁴⁵⁷ ve Etibank (1935)⁴⁵⁸ gibi devlet teşebbüsleri de yine bu dönemde kurulmuştur. 1933 ve 1938'deki Birinci ve İkinci Sanayi Planları ile sanayi sektörü ön plana çıkarılmış ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan bu dönemde liberal politikalar yerini devletçi anlayışa terk etmiştir. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla nüfusu doyurmak öncelikli hale gelmiş ve savaşın bitimine kadar devletler daha sert ve müdahaleci yöntemlere başvurmuşlardır.⁴⁵⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ülkenin dışa bağımlı hale gelmesini önleyecek tedbirler alınmaya başlanmış, bu çerçevede yabancıların elinde olan birçok tekeli kendi bünyesine alarak ekonominin önemli noktalarını yabancı şirketlerden kurtarmak devletin amaçları arasında yer almıştır.⁴⁶⁰ Bununla birlikte alkollü içkiler, sigara, şeker, tuz ve deniz nakliyesinin devlet tekeline alınması halkta hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Mustafa Kemal'in memleket içinde yaptığı uzun seyahatlerde halk, işsizlik ve özellikle özel teşebbüse hürriyet tanınması gibi konularda şikâyetle bulunmaktaydı.⁴⁶¹

Kibrit ve çakmak tekeli de Cumhuriyetten önce yabancıların elinde olan tekellerdendi. Cumhuriyet'in ilanından sonra 30 Nisan 1924 tarih ve 490 sayılı Muvazene-i Umumiye Kanunu'yla kibrit imal, ithal ve satışı devlet tekeline alınmış, kanuna dayanarak 1925'ten itibaren tüccarın elindeki kibritlere karşılığı ödenerek el konulmuştu.

Kibritten başka barut, revolver ve av fişekleri, ispirto ve ispirtolu içkiler, İstanbul, İzmir, Mersin ve Trabzon limanları da devlet tekeline alınmıştır.⁴⁶²

İnhisar (tekeli) sistemine genel olarak bakıldığında millî bir burjuva yaratma eğiliminin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte tekeli hakkını elinde bulunduran

⁴⁵⁵ Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, s. 89.

⁴⁵⁶ <http://www.turkseker.gov.tr/KurulusMevzuati.aspx>, (06.10.2015).

⁴⁵⁷ <http://www.sumerholding.gov.tr/tarihce.html>, (06.10.2015).

⁴⁵⁸ <http://www.etimaden.gov.tr/tarihce-19s.html>, (06.10.2015).

⁴⁵⁹ Sefer Şener, "Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3/1, 2005, s. 141.

⁴⁶⁰ Sinan Demirbilek, "Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12/24, 2012, s. 206.

⁴⁶¹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, ss. 150-154.

⁴⁶² Demirbilek, "Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)", ss. 210-213.

şirketler ve bürokratlar kendi alanlarında tek olduğu için fiyatları yüksek tutarak büyük kârlar elde etmiştir. Ekonominin hedeflediği atılımları gerçekleştirmek için gerekli olan kaynağın sağlanmasında inhisarlar önemli bir rol oynamıştır. İnhisarların idari yapısı nasıl olursa olsun hem Osmanlı Devleti'nde hem Cumhuriyet döneminde hazineye önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Cumhuriyet döneminde Tekel tarafından hazineye aktarılan gelirler, toplam devlet gelirleri içinde % 15'lik paya sahip olmuştur. Ne var ki İnhisarlar İdaresi üreticiyi korurken aynı şeyi tüketici için söylemek mümkün değildir. Rekabetin olmaması inhisar ürünlerinde pahalılığı beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra sigara ve alkol başta olmak üzere birtakım ürünlerin yeterli kalitede olmaması halk nezdinde yıllarca şikâyet konusu olmuştur.⁴⁶³

1946 yılında çok partili siyasi hayata geçilmesi ve DP'nin kurulmasıyla beraber CHP'nin iktisat politikalarında da önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. 7 Eylül 1946'da ilk kez devalüasyon yapılmış, 1948'den itibaren Marshall yardımları alınmaya başlanmış ve özel kesimin gayretleriyle 1948 yılında İkinci Türkiye İktisat Kongresi gerçekleştirilmiştir.⁴⁶⁴

DP dönemi; müdahaleci ekonomik yapıdan özel teşebbüse önem veren açık ekonomiye geçiş çabalarının yoğunlaştığı dönem olmuştur. DP, devletin ekonomik hayata müdahalesini yoğun olarak eleştirmiş, ekonomik kalkınmanın özel sektör eliyle gerçekleşebileceğini savunmuştur. Daha iktidarın ilk yıllarında ithalata getirilen kısıtlamalar kaldırılmış, kredi faizleri düşürülerek özel sektörün daha fazla kredi kullanımı teşvik edilmiştir. Bu dönemde yabancı sermaye girişini teşvik etmek amacıyla ilk kez yasal mevzuat oluşturulmuş, KİT'lerin özel sektöre devri öngörülmüştür.⁴⁶⁵ Bu bağlamda 1952 yılında kibriti tekelden çıkaran DP, 1955 yılında çıkardığı 6551 sayılı kanunla barut, patlayıcı maddeler, silah ve av malzemesini de tekelden çıkarmıştır.⁴⁶⁶

4.3.1.2. Salamon Adato'nun Kibritin Tekelden Çıkarılması Hakkındaki Görüşü

CHP Trabzon milletvekili Cahid Zamangil, kibritin tekelden çıkarılmasını, DP Hükümetinin devlet fabrikalarını özel teşebbüse devretme yolundaki politikasının

⁴⁶³ Demirbilek, "Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)", ss. 227-229.

⁴⁶⁴ Şener, "Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları", ss. 141-142.

⁴⁶⁵ Güngör Özcan, "Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, 2014, s. 272.

⁴⁶⁶ T.C. Resmi Gazete, 9009, 15 Mayıs 1955.

ilk fiilî örneği olarak göstermektedir. Zamangil, fabrikanın yılda 60.000 sandık kibrit imal etmekte olduğunu ve bunun tüm Türkiye'nin ihtiyacını karşıladığını, dolayısıyla fabrikayı satın alacak olanların Türkiye'nin tüm kibrit ihtiyacını karşılayan bir müesseseyi ellerine geçireceklerini vurgulamıştır. Tasarıya göre tekelin devletin elinden çıkarak şahısların eline geçeceğini ve bunun da fiilî tekel anlamına geldiğini (kanuni tekelden fiilî tekele geçiş) söyleyen Zamangil, DP'nin aslında bir kibrit kralı ortaya çıkaracak kanun teklif ettiğini belirtmiştir. Fabrikayı ticari faaliyet alanında iyice teşkilatlandırmadan ithalatı serbest bırakmanın işletmeyi zarara sokacağını da hatırlatan Zamangil tasarının iadesini istemiştir.

Zamangil'e cevap Gümrük ve Tekel Bakanı Balıkesir milletvekili Sıtkı Yırcalı'dan gelmiştir. Çıkaracakları kanunla fiilî bir tekel oluşturmayacaklarını söyleyen Yırcalı, fabrikaların maliyetlerinin yüksek olduğunu, DP'nin hedefinin, programında da vaat ettiği gibi kanuni tekelleri temizleyerek mümkün olduğu kadar özel teşebbüsü genişletmek olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁷

9 Ocak 1952 tarihli oturumda söz alan İstanbul milletvekili Salamon Adato ise, DP'nin bu kanun tasarısıyla birlikte artık liberalizme doğru bir yol tutmak istediğini ancak devletçiliği en koyu şekliyle tatbik etmiş olan CHP'nin daha en baştan bunu kabullenemediğini ifade etmiştir. Kibrit işinin tekelden çıkarılması gerektiğini söyleyen Adato, fabrikanın devlet tarafından işletilmeye devam ettikçe maliyet fiyatının yüksek olacağını, özel teşebbüsün önünü açmak gerektiğini, rekabetin vatandaşa olumlu yansıtacağını ve ancak bu şekilde daha kaliteli, estetik ve ucuz kibrit satılabileceğini belirtmiştir. Kibrit işinde prezentasyon meselesine değinen Adato, prezentasyonun psikolojik bakımdan çok önemli olduğunu ve bazı ülkelerdeki zarif kibritlerin insanları kibrit koleksiyonu yapmaya bile ittiğini söylemiştir.⁴⁶⁸

DP Gümüşhane milletvekili Ahmet Kemal Varınca ise kibritin, köylünün en önemli ihtiyaç maddesi olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Kibrite gelince, siz pazardan dönen köylüye sorunuz, heybende ne var, deyiniz; gaz, tuz, kibrit, der. Ne almıştır? Gaz, tuz, kibrit almıştır. Pazara gelir bunları alır. Sonra, biliyor musunuz, bir kibritle üç dört ocak yakarlar. Bir kibritle bir ocağı yakar, bir odun alır, o ocaktan yakar diğerine götürür. Kibrit sarf etmemek için. İşte bu köylü o zaman hiç kibrit bulamıyacaktır. Binaenaleyh biz biraz yanlış düşünüyoruz.

⁴⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 24, Cilt 12, ss. 52-56.

⁴⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 24, Cilt 12, s. 60.

Varınca kibriti tekelden çıkarırken daha planlı hareket etmek gerektiğini, aksi takdirde devlet maliyesinin ve büyük vatandaş kitlesinin zarar göreceğini belirtmiştir.⁴⁶⁹

Varınca'dan sonra yeniden söz alan Zamangil, Salamon Adato'yu sert bir dille eleştirmiştir. CHP'yi koyu devletçilikle suçlayan Adato'nun yetkisi dışında bir ifade kullanarak kendilerine yönelik bir tarzide bulunduğunu iddia eden Zamangil, her ne kadar DP'nin liberal bir görüntü vermek istese de aslında onların da devletçi bir parti olduğunu söylemiş ve Adato'nun kendisini Türkiye Sınai Kredi Bankası'nın kuruluşunda çalışan biri olarak neden hatırlamadığını sormuştur.⁴⁷⁰

Eleştirilere Gümrük ve Tekel Bakanı ve Balıkesir milletvekili Sıtkı Yırcalı cevap vermiştir. Yaptıkları araştırmalarda kibrit tüketiminin yarısının sigara tüketicileri olduğunu, bu sebeple poşet kibrit sanayisinin daha çabuk gelişeceğini umduklarını söylemiş, özel teşebbüsün inkişafıyla fiilî bir monopolün kendiliğinden ortadan kalkacağını ve devletin bu işten zarar etmeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁷¹

DP milletvekili Daim Sualp ise tasarımı tüketicinin ve hazinenin zararına gördüğü için reddettiğini bildirmiştir. Bursa milletvekili DP'li Selim Ragıp Emeç ise kibritin tekelden çıkarılmasını DP'nin bayram günlerinden biri olarak gördüğünü, bu kanunla tekellerin tasfiye edilmesi yolunda çok büyük bir adım atıldığını ifade etmiş ve kendi partisine mensup milletvekillerinden bu tasarımı engelleyici tekliflerin gelmesini doğru bulmadığını belirtmiştir. Zamangil'in tepkisinin de tamamen bir CHP kompleksi olduğunu ilave eden Emeç, konuşmasını ilginç bir örnekle sonlandırmıştır:

Size basit bir örnek arz edeyim: Tesadüfen cebimde bir seyahatten kalma bir kibrit göstereceğim, bunun, bugün kullandığımız bir kibritle mukayesesini siz yapacaksınız. (Kibritleri göstererek) İşte bir bunun zarafetine bakınız, bir de tekel mamulü şu kibritin, af buyurun, kubatlığına. İnsafınıza müracaat ederim. Bu sebeple ben de Sayın bakanın safındayım (Soldan alkışlar).⁴⁷²

5865 sayılı “Kibritin Tekelden Çıkarılmasına ve İstihlâk Vergisine Tabi Tutulmasına Dair Kanun” 30 Ocak 1952 tarihinde kabul edilmiş ve 5 Şubat 1952 tarih ve 8026 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun ilk

⁴⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 24, Cilt 12, s. 61.

⁴⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 24, Cilt 12, ss. 63-64.

⁴⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 24, Cilt 12, ss. 64-65.

⁴⁷² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 24, Cilt 12, ss. 66-67.

maddesiyle 1929 tarihinde devlet tekeline alınmış olan kibritin imal, ithal ve satışı serbest bırakılmıştır.⁴⁷³

4.3.2. Salomon Adato'nun Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu Hakkındaki Görüşleri

Gerek ülke ekonomisi için olan önemi gerek turizm sektöründeki işletmelerin sorunları açısından bakıldığında turizmin her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de teşvik edilmesi ve korunmasına önem verilmiştir.⁴⁷⁴ Ülkenin vergi gelirlerini artırması, döviz geliri sağlaması, istihdam alanı oluşturması, doğal ve tarihsel varlıkların değerlendirilmesine katkıda bulunması ve kültür alışverişini geliştirmesi yönünden bakıldığında turizm sektörünün önemi ortaya çıkmaktadır.⁴⁷⁵

Turizmle ilgili 1923 yılında başlatılan çalışmalar 1950'li yıllara kadar son derece sınırlı kalmıştır. Bu dönemde, dünyada siyasal alanda yaşanan belirsizlikler ve ülkelerin içinde bulunduğu savaş ortamı turizm faaliyetlerinin dünya genelinde kısıtlı olmasına yol açmış ve bu gelişmeler Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin içte ve dışta çözmesi gereken ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlar, ülkemizde turizmle ilgili çalışmaların istenilen düzeyde yapılamamasına sebebiyet vermiştir.⁴⁷⁶ Bununla birlikte, 1949 yılında kurulan Turizm Danışma Kurulu'nun çalışmaları, turizmin öneminin gittikçe daha iyi kavranmasına ve ülkenin tarihi ve turistik potansiyelinin tespitine öncü olmuştur.⁴⁷⁷

Teşvik sistemi açısından incelendiğinde 30 Mart 1950 yılında çıkarılan "5647 Sayılı Turizm Müesseseleri Teşvik Kanunu", turizmin geliştirilmesi amacıyla hazırlanan ilk yasal düzenlemedir. Bu yasayla hangi işletmelerin teşvik sisteminden yararlanacakları, teşvikten yararlanma koşulları ve işletmelerin denetlenmesine ilişkin esaslar belirlenmiştir.⁴⁷⁸

1950-1960 dönemi ise turizm alanındaki çalışmaların hız kazandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, bir yandan çıkarılan yasalar ile belirli bir turizm politikası oluşturulmaya çalışılırken, diğer taraftan da bu politikaların uygulanmasına imkân

⁴⁷³ T.C. Resmi Gazete, 8026, 5 Şubat 1952.

⁴⁷⁴ Boran Toker, "Türkiye'de Turizm Sektörü Teşviklerinin Değerlendirilmesi", *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14/2, 2007, s. 82.

⁴⁷⁵ Toker, "Türkiye'de Turizm Sektörü Teşviklerinin Değerlendirilmesi", ay.

⁴⁷⁶ Nagihan Oktayer, Nazan Susam ve Murat Çak, *Türkiye'de Turizm Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2007, s. 43.

⁴⁷⁷ M. Oğuzhan Önen, *Türkiye'nin Turizm Sektöründeki Gelişmeler, Dünya Turizmindeki Yeri ve Türkiye Kalkınma Bankası'nın Rolü*, Ankara: TKB Matbaası, 2000, s. 16.

⁴⁷⁸ Toker, "Türkiye'de Turizm Sektörü Teşviklerinin Değerlendirilmesi", ay.

sağlayacak kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. Yine bu dönemde; Türkiye'de yol, liman, hava meydanları gibi altyapı yatırımlarında sağlanan önemli artış, ulaştırma ve haberleşme sistemlerinin iyileştirilmesi, başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerin imar faaliyetlerine başlanması, arkeolojik kazılara her geçen gün daha fazla önem verilmesi, tarihi eserlerin restorasyonu ve benzeri faaliyetler, turizm sektörünün uzun vadede gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. 1950-1960 döneminde ülkeye gelen turist miktarı da önemli oranda artmıştır. 1950 yılında Türkiye'ye giriş yapan turist sayısı 29.000 iken bu rakam 1960 yılına gelindiğinde 124.000'e ulaşarak yaklaşık dört katına çıkmıştır. Ancak turist girişlerinde yaşanan bu artışa rağmen turizme ilişkin gelir-gider dengesinde anlamlı bir gelişme yaşanmadığı gibi,⁴⁷⁹ yabancı yatırımlar da tüm teşviklere rağmen ülkenin kalkınmasına yeterli katkıyı sağlayacak boyutlara ulaşamamıştır.⁴⁸⁰

1950-1960 dönemi içinde iki önemli yasa hayata geçirilmiştir. 1951 yılında çıkarılan 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu, yerli sermayeye açık olan alanlarda kullanılmak ve turizm, sanayi, enerji, maden, bayındırlık ve ulaştırma alanlarına yatırım yapmak üzere gelen yabancı sermayeye, imtiyaz teşkil etmeyecek şekilde belirli hak ve kolaylıklar sağlamıştır.⁴⁸¹ Cumhurbaşkanı Celal Bayar New York'ta yaptığı bir konuşmada Amerikalıların Türkiye'ye daha çok yatırım yapmasını isterken, İnönü önderliğindeki CHP ise yabancı sermayeyi teşvik eden kanunları eleştirmiştir.⁴⁸²

Bu düzenlemeden sonra, sadece turizm alandaki yatırımları teşvik amacına yönelik olarak ikinci bir teşvik kanunu çıkarılmıştır ki, bu da 1953 yılında çıkarılan "6086 Sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu"dur. Bu kanunla getirilen en önemli yeniliklerden biri, turizm yatırımlarına on yıl süreyle vergi muafiyeti sağlanmasıdır.⁴⁸³ Kanunun başlıca amacı ise turistik tesislerin yatırım maliyetinin düşürülmesine yarayan kredi ve mali yardım sisteminin oluşturulmasıdır. Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğü'nün önerisi doğrultusunda Turizm Danışma Kurulu'nca belirlenmiş ve Bakanlar Kurulu'nca onaylanmış niteliklere sahip otel,

⁴⁷⁹ Oktayer, Susam ve Çak, *Türkiye'de Turizm Ekonomisi*, s. 43-44.

⁴⁸⁰ İnan, "Yakın Dönem Türk Politik Tarihi", s. 129.

⁴⁸¹ Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", ss.178-179.

⁴⁸² Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, ss. 119-121.

⁴⁸³ Toker, "Türkiye'de Turizm Sektörü Teşviklerinin Değerlendirilmesi", ay.

pansiyon, gazino ve lokantalar ve diğ er turizm işletmeleri bu kanun çerçevesinde teşvik tedbirlerinden yararlanmışlardır.⁴⁸⁴

CHP Malatya milletvekili Nuri Ocakcıoğ lu Türkiye'yi dışarıdan yabancı garson getirecek kadar zayıf görmememiz gerektiğini, ülkeyi tanıtmının sadece turist getirmekten ibaret olmadığını söylemiştir. Turistik otellerde % 15 nispetinde yabancı garson çalıştırılmasına itiraz eden Ocakcıoğ lu, bu oranın daha aşağıya indirilmesini teklif etmiştir.⁴⁸⁵

DP Antalya milletvekili Burhanettin Onat ise ne sayı ne de nitelik olarak ihtiyaca cevap verecek ölçüde garson, otel müdürü, barmen, aşçı vs. bulunmadığını, bu mesleklerin ayrı bir ihtisas alanı olduğunu ve yüksekokullarda bu alanlarda aynı tıp ve hukuk gibi eğitimlerin verildiğini söylemiştir. Onat, Türkiye'de demirci, kalaycı ve marangoz çıraklarından garson yapıldığını, memlekete gelerek avuç dolusu para döken turistlerin istedikleri gibi bir servis bulamadığından bahsetmiştir. İtalya'da lokantacılık ve gazinoculuk işlerinde İsviçrelilerin istihdam edildiğini, Amerika'da da benzeri işlerin Almanların elinde olduğunu belirten Onat, onların Türklerden daha mı az milliyetperver olduklarını sormuştur. 1953 yılında bir garson okulu açılacağı müjdesini de veren Onat, söz konusu tasarı eğer onaylanmazsa turizm endüstrisinin yerinde sayacağını ifade etmiştir.

Tasarı hakkında konuşanlardan DP Erzurum milletvekili Emrullah Nutku memlekette henüz doğmamış yeni bir endüstriyi kurmak üzere olduklarını, haliyle eleman sıkıntısı yaşandığını belirtmiş ve tasarıya destek istemiştir. Nutku, dışarıdan yabancı mütehasıslar getirerek aynı zamanda bir öğretim müessesesi kurmuş olacaklarını ve bu suretle adam yetiştireceklerini dile getirmiştir.

Turizm sektöründe yabancı dil meselesinin önemine değ inenlerden biri de DP Sivas milletvekili Sedat Zeki Örs olmuştur. Yabancıların, Türk garsonların yabancı dil bilmemesinden dolayı onlarla anlaşamadıklarını ve bu durumdan sıklıkla şikâyetçi olduklarını söyleyen Örs, tasarının bu anlamda desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸⁶

27 Nisan 1953 tarihli oturumda Örs'ten sonra söz alan Adato, Türkiye'de turizm sektörünün sorunları hakkında konuşmuş, bir vesile ile gitmiş olduğu

⁴⁸⁴ Önen, *Türkiye'nin Turizm Sektöründeki Gelişmeler*, s. 17.

⁴⁸⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Birleşim 73, Cilt 21, ss.524.

⁴⁸⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Birleşim 73, Cilt 21, ss. 525-531.

Fransa'nın Nice şehrinde, otellerin çok yoğun olmasının beklenmediği bir dönemde bile otellerde yer bulamadığını ve bundan dolayı kendi ülkesi için hayıflandığını söylemiştir.⁴⁸⁷ Gerçekten 1950'lerde çift yönlü hareket eden dünya turizm pazarının kalbi % 66'lık pay ile Avrupa'da atarken ikinci sırada % 30 ile Amerika gelmekteydi.⁴⁸⁸

Adato, Avrupa'nın çoğu yerinde turistten geçilmediğini, ama ülkemizin onlarca doğal zenginliğine ve tarihine rağmen maalesef yeterince turist çekemediğini belirtmiştir. İstanbul'a gemiyle döndüğü bir seyahatinde gemide ünlü İngiliz romancısı Semmerst Mogham'a rastladığını ve Mogham'ın kendisine gemide gördüğü iltifat ve temizlikten sitayişle bahsettiğini anlatan Adato, Mogham'ın içki istemek üzere büfeye gittiğini, ancak yabancı dil bilen bir garson olmadığından derdini anlatamadığını söylemiştir. Adato'ya göre böylesine dört başı mamur bir hizmete yabancı dil bilmemek hiç yakışmamıştır.

Bununla beraber servis meselesinde de bazı sıkıntılar olduğunu söyleyen Adato konuyu oldukça detaylandırmıştır.

Sonra Servis meselesi; iyi servis görmeye alışmış insanlar servisi takdir ederler. Bir yerde Maître'd'hôtel sofrada bir şişe şarap açmıştır. Bir şarap açıldığı zaman şişenin ilk kısmı en şayanı hürmet olan zata verilmez. Çünkü o kısım buşonla temastadır. İlk kısımdan bir parça başka yere dökülür sonra en şayanı hürmet olan zatın bardağına konularak ikram edilir. Maître'd'hotel şişeyi açtı, sofradaki en hürmete şayan olan hanımın bardağına koydu. İşte bu olmadı. Derhal bu garson hakkında sofradakiler notunu vermişlerdir.

Garsonluğun sofraya çatal ve kaşık getirmekten ibaret olmayan oldukça ciddi bir meslek olduğunu söyleyen Adato, memleketimizin turizmin nimetlerinden daha fazla yararlanması için bu konularda düzenlemeler yapmanın elzem olduğunu dile getirmiş ve tasarının desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁸⁹

Yabancı dilin önemine değinenlerden biri de Burhanettin Onat'tır. Yurtdışına gittiğimizde Türkçe bilen bir garsonla karşılaştığımızda nasıl seviniyorsak aynı durumun ülkemize gelen yabancılar için de geçerli olduğunu ve maalesef garsonlarımızın yabancı dil bilmediğini ifade etmiştir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 73, Cilt 21, s. 531.

⁴⁸⁸ Mustafa Serdar Sezer, "Türkiye Turizm Sektöründe Müze Turizminin Payının Değerlendirilmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 16.

⁴⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 73, Cilt 21, ss. 531-532.

⁴⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 73, Cilt 21, s. 526.

Tasarıyla alakalı sert eleştiri getirenlerden DP İstanbul milletvekili Senihi Yürüten, dışarıdan mütehassıs sıfatıyla yabancıların Türkiye'ye getirilmesine karşı çıkmıştır. Bu kişilerin bulaşık yıkamak ve redingot giydirmek gibi işlerden başka bir şey öğretmeyeceğini söyleyen Yürüten, bizden nasıl yurtdışına gidenler Türkçe bilen kişilerle karşılaşmıyorsa onların da Türkiye'ye geldiklerinde aynı durumla karşılaşmalarının normal olduğunu belirtmiştir. Mütehassıs sıfatıyla yabancılar gelmediğinde hiçbir kaybımız olmayacağını ve konunun abartıldığını ifade ederek sözlerine devam eden Yürüten⁴⁹¹, bizde yabancılarla karşı bir meyil olduğunu ve bu kadar Avrupalılaşıma zihniyetiyle hareket edilmesini anlayamadığını ifade etmiştir.⁴⁹²

Senihi Yürüten'i destekler mahiyette konuşanlardan DP Kastamonu milletvekili Fahri Keçecioğlu Ankara'nın beş gazinosunda da Türk sanatkârların çalıştırılmadığını ve büyük şehirlerin şimdiden yabancı artistler ve çalgıcılarla dolduğunu, yerli sanatkârların ise kahvelerde ömür tükettiklerini söylemiştir.⁴⁹³

Tasarı hakkında konuşanlardan DP İstanbul milletvekili Nazlı Tıbar, "Memleketimizde şimdiye kadar turizm diye bir şey var mıydı, yok mu idi? Ben kendime soruyorum, yoktu diye cevap veriyorum! Turizm denen bir şey memleketimize lâzım mıdır, değil midir? Yine ben kendime soruyorum, lâzımdır diyorum! Turizm bir memleketi kalkındırır mı, kalkındırmaz mı? Kalkındırır!" diyerek tasarıyı savunmuş, Avrupa'da kaldığı küçük bir oteldeki konforu Türkiye'nin birinci sınıf otellerinden biri olan Park Otel'de bile bulamadığını ifade etmiştir.⁴⁹⁴

6086 sayılı "Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu" 13 Mayıs 1953 tarihinde kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1953 tarih ve 8414 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴⁹⁵

6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu çerçevesinde turizm amaçlı taşınmaz mallara; vergi, resim ve harç muafiyeti getirilmiş, çalıştırılacak yabancı personelin haklarına ilişkin hükümler olmak üzere bazı teşvik tedbirleri de kanunda yer almıştır. Taşınmaz mallar ile vergi, resim ve harçlardan muafiyete ilişkin hükümler TBMM'de ciddi tartışmalara yol açmış, bu tartışmalar sonucu turizm

⁴⁹¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Birleşim 73, Cilt 21, ss. 534-536.

⁴⁹² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Birleşim 75, Cilt 21, s. 587

⁴⁹³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Birleşim 75, Cilt 21, s. 590.

⁴⁹⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Birleşim 73, Cilt 21, s. 541.

⁴⁹⁵ T.C. Resmi Gazete, 8414, 13 Mayıs 1953.

yatırımlarının on yıl süreyle vergiden muaf tutulmasına karar verilmiştir. Çalıştırılacak yabancı personele ilişkin hükümler ise şu şekilde özetlenebilir:⁴⁹⁶

1. *Turizm müesseseleri çalışmaya başladıkları tarihten itibaren istihdam ettikleri toplam personelin %15'ini aşmamak koşuluyla ve üç yıl süreyle yabancı uyruklu personel çalıştırabilirler.*

2. *Çalışma süresi Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğü'nün önerisine göre Bakanlar Kurulu kararı ile uzatılabilir.*

3. *Sanatçı grubunda yer alanlar Türkiye'de Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkındaki 2007 sayılı Kanun hükümlerinden muaftır.*

4.3.3. Demokrat Parti'nin Yatırım Hamlelerinin Ardından Enflasyonlu Yıllar ve Meclisteki Tartışmalar

4.3.3.1. Tarımdaki Gelişmeler

DP iktidara geldiğinde nüfusun % 75'i köylerden oluşuyordu. Yeni iktidar icraata tarımdan başladı. Hayvan ve zirai mahsul vergisi kaldırıldı, buğday ve diğer toprak mahsullerinin fiyatları yükseltildi.⁴⁹⁷ Bilhassa hububatta oldukça yüksek oranda destekleme yapıldı. 1950 yılında buğday fiyatları Amerika'da 23 kuruş iken, Türkiye'de devlet 30 kuruşa köylüden buğday satın almıştır.⁴⁹⁸ Köylerin yalnızca sağlık işleriyle uğraşmadı, tarımın gelişmesini sağlayan her türlü tedbir alındı. Bankalar zirai kredi imkânlarını genişletti ve ödemede kolaylıklar sağladı. Toprağı olmayan veya az olan köylüye devlet arazisinden parasız yüz binlerce hektar toprak dağıtıldı. Traktör ve diğer ziraat makinelerinin ithalatı kolaylaştırıldı. Bundan önce eski usullerle çalışan köylüler daha şevkle çalışmaya başladılar. Bu şekilde uzun süredir bakımsız kalmış topraklar işlendi. Dört sene boyunca iyi giden havaların da yardımıyla bol derecede mahsul alındı ve Türkiye zirai ürünlerini ihraç etmeye başladı.⁴⁹⁹

Gerçekten de millî gelirin yarısından fazlasını tarımdan sağlayan bir ülke için ana gelişim stratejisinin tarıma dayanması olağandı. DP'nin on yılı kırsal kesim için "altın yıllar" sayılabilirdi. İşlenmemiş toprakların tarıma açılmasına imkân veren traktörler⁵⁰⁰ sayesinde, 1949'da 13,3 milyon hektar olan ekili toprak oranı 1953

⁴⁹⁶ Önen, *Türkiye'nin Turizm Sektöründeki Gelişmeler, Dünya Turizmindeki Yeri ve Türkiye Kalkınma Bankası'nın Rolü*, s. 17.

⁴⁹⁷ Anadolu, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, ss. 75-76.

⁴⁹⁸ Oktar ve Varlı, "Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", s. 14.

⁴⁹⁹ Anadolu, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, ss. 76-77.

⁵⁰⁰ İnan, "Yakın Dönem Türk Politik Tarihi", ss. 129-130.

yılında 18,8 milyon hektara, 1960 yılında ise 23,3 milyon hektara yükselmiştir. Artış oranı % 75'tir. Yine 1949 ile 1960 kıyaslandığında üretim % 194 artmıştır.⁵⁰¹

Özellikle 1950-53 dönemi çok elverişli iklim koşulları ve ayrıca Kore Savaşı'nın tarım fiyat konjonktürünü olumlu yönde etkilemesi ile tarımsal ürün ihracatı aynı dönem içinde % 50 artmıştır. 1950'li yıllar bağımsız köylülüğün de güçlenmeye başladığı yıllardır. Hükümetin köylüye kolay ve düşük maliyetli kredi sağlaması, küçük üreticileri tefeciler karşısında nispeten daha güçlü bir konuma getirmiştir.⁵⁰²

1954'te ortaya çıkmaya başlayan ekonomik durgunluk karşısında hükümet sıkı tedbirlerle güveni yeniden tesis etmeye çalıştı. 1956'da fiyatlara narh uygulaması getiren Millî Korunma Kanunu meclisten geçti.⁵⁰³ Bu kanunla malların dağıtımı ve fiyatların kontrolünde hükümete geniş yetkiler verilmiştir.⁵⁰⁴ Bu dönemde Türkiye, karşılıksız alınan traktör ve diğer tarım aletlerinin onarım ve yedek parça işleri için Amerika'ya bağımlı hale geldi. 1958'in ikinci yarısında sağlanan dış kredi de istikrarı getirmedi ve hükümetin ekonomi üzerindeki denetimi iyice zayıfladı.⁵⁰⁵

4.3.3.2. Sanayi ve Yatırımlar

Menderes kuşkusuz ülkenin sadece ziraatla kalkınamayacağını bilmektedir ve bu sebeple yatırımlar yapılarak bir sanayi hamlesine başlanılması gerektiğini düşünmektedir. Menderes 21 Ağustos 1958 tarihindeki bir konuşmasında bu konu hakkındaki görüşünü şu şekilde aktarmaktadır: “Bu memleketin envestisman [yatırım] yapmadan acaba, nasıl kurtulacağını zannediyorlar? Fabrikalar yapma, sulama tesislerini yapma. Hiçbir şey yapma. Yüklen yalnız milletin istihlâkine [tüketim], onu en aşağı istihlâk seviyesinde tut, ondan sonra da ben muvazaneyi tesis ettim de...”⁵⁰⁶

DP döneminde hükümet tarafından yapılan yatırımların başlıcalarını saymak gerekirse; Et Balık Kurumu (1952), TPAO (1954), DMO (1954), Türk Traktör (1954), Çukurova Elektrik A.Ş. (1954), Demir Çelik İşletmeleri (1955), SEKA (1955), Atom Enerjisi Komisyonu (1956), THY (1956), DHMİ (1956), Yapağı ve

⁵⁰¹ Demirer, “Demokrat Parti'nin Yatırımları”, s. 42.

⁵⁰² Oktar ve Varlı, “Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası”, ay.

⁵⁰³ İnan, “Yakın Dönem Türk Politik Tarihi”, s. 131.

⁵⁰⁴ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 150.

⁵⁰⁵ İnan, “Yakın Dönem Türk Politik Tarihi”, ay.

⁵⁰⁶ Demirer, “Demokrat Parti'nin Yatırımları”, ss. 51-52.

Tiftik A.Ş. (1956), Türkiye Kömür İşletmeleri (1957), Yem Sanayi Türk A.Ş. (1957), İPRAŞ (1960) ve ERDEMİR (1960) zikredilebilir.⁵⁰⁷

Bu dönemde ihraç sanayi, şeker, çimento ve dokuma sektöründe önemli gelişmeler kaydedilmiş, özellikle demir ve bakır cevheri üretimi önemli oranda artırılmıştır. Şeker üretimi için 11 fabrika, çimento üretimi için 10 fabrika açılmış, dokuma sektöründeki tezgâh sayısı 1950’de 5.519 iken 1960’ta 15.820 olmuştur.

Sanayinin gelişmesiyle beraber enerji sektörü de gelişmiştir. Yurdun pek çok yerinde devreye geçen termik santraller vasıtasıyla 1950 yılında 789.624 kw/saat olan enerji üretimi 1960 yılında 2.815.071 kw/saate yükselmiştir. Endüstriyel üretim artmış, 1956’da Türkiye’deki çimento, şeker ve pamuklu tekstil üretimi iç talebi tamamen karşılayacak düzeye gelmiştir.⁵⁰⁸

4.3.3.3. Enflasyon ve Eleştiriler

1954’te Kore Savaşı’nın ortadan kalkmasıyla tarım ürünlerine olan talep düşmüş, fiyatlar aşağıya inmiştir. Bu da ekonomiye olumsuz yansımış, iktisadi liberalizm politikasından taviz verilerek ithalatı kısıtlayıcı tedbirler devreye sokulmuştur. Osmanlı’dan kalma Duyun-ı Umumiye borçlarının bitmesi 25 Mayıs 1954’te gerçekleşse de ödemeler dengesindeki bozukluk enflasyonu artırmıştır.⁵⁰⁹ 1950 yılında % 60 oranında libere edilen [serbest bırakılan] ithalat, kısa zaman sonra % 65 seviyelerine çıkmıştır. 1953 yılında döviz darboğazı ortaya çıkmış ve bunun neticesinde ithal yasakları, kotalar ve yüksek gümrük tarifeleri uygulanmaya başlamıştır. 1950-1952 arasında ithalat % 100 artmış, buna karşılık ihracat % 37 oranında artabilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde yoğun bir ödemeler dengesi açığı yaşanmıştır. Hükümetin elindeki döviz rezervleri iki yıl içinde bitince ithalatın liberasyonundan Eylül 1953’te vazgeçilmiştir.⁵¹⁰ Buna bir de Menderes’in Amerika gezisinden 300 milyon dolarlık borç yerine 30 milyon dolarlık bir hibe ile dönmesi eklenmiş ve yeni oluşmakta olan Türk piyasası iyice ürkmüştür.⁵¹¹

Enflasyon konusu ve ekonomideki gidiş DP içinde de eleştirilere konu olmuş, bazı milletvekilleri hükümetin ekonomi politikasını eleştiren bir rapor

⁵⁰⁷ Demirer, “Demokrat Parti’nin Yatırımları”, s. 79.

⁵⁰⁸ Emiroğlu, Koçyiğit ve Kesici, “Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar”, ss. 84-85.

⁵⁰⁹ Yaşar Baytal, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10/40, 2007, s. 556.

⁵¹⁰ Kanca, “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, s. 56.

⁵¹¹ Baytal, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, ay.

hazırlamışlardır. Raporda başlıca eleştiri konuları pahalılık, plansızlık ve karaborsacılık olmuştur.⁵¹²

Sabit rakamlarla kişi başına düşen gelir artmışsa da bu yalnız halkın bir kısmı için geçerliydi. Çoğunluk enflasyonun pençesine düşmüştü. Şehirlerde yaşayan memur ve işçilerin ekonomik göstergeleri 1957'den sonra iyice kötüleşti. Enflasyonist etkiden kent kesimi daha çok etkileniyordu.⁵¹³

Pahalılık konusundaki eleştirilere DP'li Trabzon milletvekili Emrullah Nutku farklı bir şekilde cevap vermiştir. "...Sizlerin lüğatinizde pahalılığın ismi hayat seviyesinin yükselmesidir."⁵¹⁴ CHP Adana milletvekili ve parti Genel Sekreteri olan Kasım Gülek ise hayat pahalılığı konusunda hükümeti eleştirmiş ve enflasyonu yenmek için milletçe birleşmek gerektiğini söylemiştir: "26 milyon Türk'ün hayat pahalılığı ile boğuşması davası da bizim için en az Kıbrıs kadar önemlidir. Onu da millî birlik halinde halle hazırız."⁵¹⁵

4.3.3.4. Ekonomide Kötüye Gidiş

1950 seçimleri Türkiye için siyaset ve ekonomi alanlarında adeta bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönüm noktası aynı zamanda toplam harcamaların iyice arttığı iktisat politikalarının ağırlık kazanacağı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Tek parti döneminin demirden kanunu olan "Denk Bütçe" ve "Denk Ödemeler Dengesi" ilkeleri terk edilmiş, genişlemeci maliye ve para politikalarının uygulamaya konulduğu yeni bir döneme girilmiştir.⁵¹⁶

1930-1946 arası dönem devletçi ekonomik anlayış olarak görülürken 1950'den sonraki dönem ise liberal ekonomik anlayış olarak nitelendirilmektedir. Ne var ki DP'nin büsbütün bir liberal siyaset izlemediği ve bazen devletçilik ve müdahaleciliğe uygun bir ekonomi politikası takip ettiği görülmektedir.⁵¹⁷

DP'nin iktisat felsefesi ekonomide serbestleşme ve özel teşebbüse ağırlık vermeye dönük olsa da özel kesimin ekonomideki payının artırılmasında ciddi başarı

⁵¹² Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)", ay.

⁵¹³ Sait Dinç, "Atatürk Sonrası Türkiye'de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, 2008, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_sonrasi_ic_ve_dis_gelistmeler_bakis.pdf, (21.10.2015), s. 18.

⁵¹⁴ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 159.

⁵¹⁵ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 180.

⁵¹⁶ Hüseyin Akyıldız, Ömer Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/1, 2004, s. 51.

⁵¹⁷ Kanca, "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", s. 53.

elde edilememiştir. Bilhassa 1950'lerin sonuna doğru enflasyon, dış ödeme sorunları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan devalüasyon önemli gündem maddesi olmuştur. Tarımda ilk senelerdeki başarının yakalanamaması, dış ticaret açıkları, KİT'lerin zararları gibi faktörler istikrar paketini gündeme getirmiştir. 4 Ağustos 1958 tarihinde adına "Stabilizasyon Paketi" denilen program çerçevesinde Türk lirasının değeri Amerikan doları karşısında 2,2 kat düşürülürken dış ticaret kontrolleri gevşetilmiş, KİT ürünlerine zam yapılmış ve 600 milyon dolarlık dış borç ertelenmiştir.⁵¹⁸

4.3.3.5. Mıgırdıç Şellefyan'ın Enflasyon ve Ekonomiye Bakışı

1954 yılından itibaren dış ticarete ve tarım sektöründe meydana gelen tıkanmalar sonucunda tarıma ve dış ticarete dayalı sanayileşme politikası terk edilerek, yerine sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar tercih edilmiştir. Ancak ithal ikameci sanayileşmenin uygulandığı bu dönemde de dış ticaret açıkları kapatılamamış ve enflasyon oranı düşürülemediği.⁵¹⁹

Hayat pahalılığı, satın alma gücünün düşüklüğü ve enflasyon DP iktidarının ikinci döneminde en çok eleştirildiği konuların başında gelmektedir. DP'nin iktidara geldiğinden beri ekonomide tamiri güç yaralar açtığını belirten CHP Adana milletvekili Hamza Eroğlu, muhalefetin bütün tenkitlerine rağmen hükümetin geçici tedbirlerle oyalandığını, arz ve talep arasındaki dengesizliğin sürekli arttığını ve 1954'ten beri enflasyonun varlığını sürdürdüğünü ifade etmiştir. Fiyat artışlarını körükleyen ve madde kıtlığına sebep olan amilin Millî Korunma Kanunu olduğunu söyleyen Eroğlu, piyasada güven ve istikrarın sağlanması, serbest piyasa ve rekabet rejiminin tesisi için bu kanunun bir an evvel kaldırılması gerektiğini belirterek konuşmasını tamamlamıştır.⁵²⁰ DP bu kanundaki düzenlemeleri piyasaları daha iyi denetleyebilmek, stokçuları ve karaborsacıları cezalandırmak için çıkarmıştır.⁵²¹

DP'li Nevşehir milletvekili Necmeddin Önder ise durgun olan ekonominin kendi iktidarları döneminde dinamik hale geldiğini ve muhalefetin bunu görmezden gelerek ekonomik meseleleri günlük siyasetin malzemesi yaptığını ifade etmiştir.

⁵¹⁸ Kanca, "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", ss. 58-60.

⁵¹⁹ Kanca, "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", ss. 60-61.

⁵²⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 891-892.

⁵²¹ Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)", s. 557.

Yatırımlara aleyhtar değiliz derler. Fakat bütün güçleriyle bunlara taarruz edip kadri kıymetini düşürmek ve perişan etmek isterler. İstihali artırmak lâzımdır derler...Fakat buna vâsıl olmak için yapılan gayretleri küçümser ve kötülerler...Hulâsa memleketimizin iktisaden geri kalmış bir memleket olduğu kabul edildiği halde bu geriliği bertaraf edecek tedbirleri tenkit eder ve yapılanları topyekûn ret ve inkâr ederler.⁵²²

CHP adına konuşanlardan Ankara milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata da Demokratlar döneminde Türk parasının değerinin düştüğünü, enflasyonun arttığını ve dış ticaret açığının büyüdüğünü rakamlarla açıklamaya çalışmıştır.⁵²³

Bekata'ya Mıgırdıç Şellefyan cevap vermiştir. 1946'dan beri tüm Avrupa devletlerinin enflasyonun tesiri altında kaldığını söyleyen Şellefyan, Alman İktisat Bakanı Ludvig Erhard'a atıf yaparak, yalnız zirai üretimle yoksulluktan kurtulmanın mümkün olmadığını, az gelişmiş memleketlerde önce satın alma gücünü artırmak gerektiğini ve bunun ancak sanayileşme ile mümkün olacağını belirtmiştir. Şellefyan 25 Şubat 1959 tarihli konuşmasında DP dönemindeki ekonomik ilerlemeyi şu sözlerle ifade etmiştir:

Bugün bir köylü uzak bir yerden tayyareye biner ve Hükümete hayırdualar eder. İkinci defa binince bu sefer «Hay Allah kahretsin, bunun kaloriferi yok» demeye başlar. Bununla demek istiyorum ki, yeni yeni imkânlar verildikçe insanlar bunlara alışır ve hayat seviyesi yükselen insanların ihtiyaçları artar, bununla paralel olarak şikâyetleri de artar.⁵²⁴

Ticaret Vekili Hayrettin Erkmen, sanayi ülkelerinde yatırım yapıldıkça enflasyonist etkilerin her zaman görüldüğünü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren çok zor günlerden geçerek bugünlere geldiğini, CHP'nin anti ekonomik bir zihniyete sahip olduğunu, ancak DP ile beraber artık birçok malın ithal edilmeksizin ülke içinde imal edildiğini belirtmiştir.⁵²⁵ Erkmen'den sonra yeniden söz alan Şellefyan, dünyanın artık serbest piyasa ekonomisine doğru gittiğini, hem kendi sanayimizi korumak hem de ihracatı serbest piyasaya uygun hale getirmek zorunda olduğumuzu ifade etmiştir. Tariş ve Fiskobirliğin etkin hale getirilmesiyle eskiden iptidai metotlarla yürütülmeye çalışılan satış işlemlerinin artık daha etkili hale getirildiğini söyleyen Şellefyan, birliğin mührü olan malların uluslararası

⁵²² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 891-893.

⁵²³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 896-897.

⁵²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, s. 901.

⁵²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 903-906.

piyasada değerli hale geldiğini belirtmiştir.⁵²⁶ Şellefyan muhalefeti de işbirliğine çağırmıştır.

Modern bir Devlete sahibolmak pahalı bir iştir. Milletçe çalışılması lâzımdır. Bu sebeple muhalefetin bizimle iş birliği yapması lâzımdır. Nihayet bunlar Türkiyemize mal olacak faaliyetlerdir. Bu faaliyetlere hepimizin iştiraki şarttır. Çin totaliter bir memlekettir, bugün orada adam başına istihsal edilen hububat 750 kilogram, bizde ise 500 kilogramdır. Biz hür camiaya mensub olduğumuza göre bizim daha ileri hamleler yapmamız gerekir. İşte bu sebeple iktidarla muhalefetin iş birliği yapması suretiyle başarmıyacağımız iş yoktur (Sağdan, bravo sesleri, soldan, sürekli alkışlar).⁵²⁷

4.3.4. Mığırđıç Şellefyan'ın Devlet Borçları Hakkındaki Görüşleri

DP'nin iktidara gelişıyle hızlı bir toplumsal dönüşüm yaşayan Türkiye'de iç ve dış borç anlayışı da devletçilik döneminden çok farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu dönemde bütçe açıklarının finansmanı için iç borçlanma, kalkınmaya yardımcı olacak altyapı yatırımlarının finansmanında ise dış krediler kullanılmıştır.⁵²⁸ DP, enflasyon ve hayat pahalılığı konusunda uğradığı eleştirilerin bir benzerini borçlanma politikasında yaşamıştır. Borçlanma konusunda çekingen bir tavır içinde olan CHP, hükümete bu konuda ağır eleştiriler yöneltmiştir.

Develüasyondan yaklaşık 6 ay sonra mecliste ekonominin genel gidişatı tartışılmıştır. DP Nevşehir milletvekili Necmeddin Önder para ve kredi darlığının geçici olduğunu, hükümetin dengeli bir fiyat düzeni oluşturmak için bazı tedbirler aldığını söylemiştir. CHP'nin Sivas milletvekili Yalçın Kocabay ise fabrikaların hammadde ve sermayesizlik yüzünden kapanmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu hatırlatmış, CHP Kırşehir milletvekili Fazıl Yalçın da Kocabay'ı destekleyerek enflasyonu hafifletici önlemler alınmadan ve fiyat istikrarı sağlanmadan deflasyonist politikaya geçildiği için fiyatların yükseldiğini ifade etmiştir.⁵²⁹ Yalçın'ın ifade ettiği deflasyonist politikaya 4 Ağustos 1958 tarihindeki Stabilizasyon Kararları ile geçilmişti. Buna göre Türk lirası devalüe edilerek 1 Amerikan Doları 2,80 TL'den 9 TL'ye çıkarılmıştır.⁵³⁰

CHP Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş daha ağır bir eleştiri getirmiştir. Çelikbaş'a göre Türkiye'nin istikrar programını ecnebler bilmekte ve

⁵²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, s. 906.

⁵²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 903-907.

⁵²⁸ Özcan, "Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası", s. 271.

⁵²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 741-744.

⁵³⁰ Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, s. 183.

düzenlemektedirler. Ancak Türk milletinin vekilleri o programı görememekte, okuyamamakta ve bilememektedirler.⁵³¹

DP'nin eleştirilen borçlanma politikasıyla ilgili tafsilatlı bir konuşma yapan Mıgırdıç Şellefyan Türkiye'nin borcunun normal sınırlarda olduğunu rakamlarla anlatmıştır.

Borçlanma; (Dahilî borçlanma, haricî borçlanma) yekûnu aşağı yukarı 20 milyar lira civarındadır. «Bu borçlanmalar gizli kaldı, haberimiz yok» diyorlar. Bu borçlanmaların gizli kalmış bir tarafı yoktur, işte ben söylüyorum: 20 milyar lira civarındadır. Türkiye'mizin millî geliri 27 milyar lira kadardır. Amerika'nın millî geliri 400 milyar dolardır, borcu da 350 milyardır. Yine Amerika'nın senelik bütçesi 89, 87 nihayet 90 milyar dolardır. Demek oluyor ki, Amerika da kendi bütçesinin beş misli kadar borçludur. Hâlbuki Türkiye'nin bütçesine göre, borcu üç mislidir. Koskoca Amerika, dünyaya yardım eden Amerika iflâs etmemiş de Türkiye mi iflâs edecek? Bu asla varit değildir. (Soldan: Bravo sesleri, alkışlar) Amerika geçen sene bütçesini 12 milyar açıkla, 92 milyarla kapattı. Amerikan yazarları iflâstan katiyen bahsetmediler. Bu durum karşısında bir iflâstan bahsetmek ancak, devam edegelmekte olan muhalefetin taktiğinden başka bir şey ifade etmez...

Borçlanmanın ancak becerikli ve namuslu insanların işi olduğunu söyleyen Şellefyan, yeni devletin Osmanlı'dan iyi bir iktisadi politika devralmadığını ve ancak 1950'de yararlı bir iktisadi politikaya geçilebildiğini belirtmiştir.⁵³²

DP borçlanmayı, yatırım faaliyetlerinin icap ettirdiği finansman ihtiyaçlarını gidermek üzere başvurulmuş bir enstrüman olarak açıklamıştı. Borçlanmanın unsurlarından biri de kredi kullanmaktı ve Menderes İngiltere ve Fransa'nın kredi sayesinde bugünlere geldiğini söylüyordu. Ona göre kredi bir ülkeyi süratle geliştirecek ve kalkındırarak en önemli araçtı.⁵³³

Şellefyan 25 Şubat 1959 tarihli konuşmasında DP'nin iktisat politikasını şu sözlerle özetlemiştir:

Bunun esasları şunlardır: Evvelâ kendi kendine yeter vaziyete gelmek. Muasır medeniyetin haiz olduğu imkânlarla bizim de kavuşmamız... Bunun için de zirai ve iktisadi kalkınma... Bunlar Demokrat Partinin ve ilerde kim gelirse gelsin, Türkiye'nin iktisadi politikasının esaslarını teşkil edecektir. Ve bundan dolayıdır ki, maliyemiz, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin maliyesi, Demokrat Partinin maliyesi, artık klâsik olarak, ancak paralar toplansın, öşür toplansın, devlet borçları ödensin, şeklinde bir maliye değil; tamamen yeni modern ilimle mücehhez ve bu şekilde iktisadi meseleleri, malî meselelerle intacettiren bir demokratik Maliye

⁵³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, s. 746.

⁵³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, ss. 753-754.

⁵³³ Coşar, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", s. 50.

*Vekâleti olmuştur. Bundan dolayı da kendilerini tebrik ederim (Soldan, bravo, sesleri).*⁵³⁴

4.3.5. Hristaki Yoannidis'in Ticaret Vekâleti 1960 Yılı Bütçesi Hakkındaki Konuşması

DP iktidara gelmeden önce ve iktidara geldikten sonra her zaman özel teşebbüse vurgu yapmış, liberal ekonomi anlayışını önemsemiş; ancak bunun yanında köylü kesimine hak ettiği değeri vermiş ve alt gelir grubundaki vatandaşları da hayat pahalılığına ezdirmemeyi önemsemiştir. Bu politikasında bir yere kadar başarılı olan DP, iktidarının ikinci döneminde Kore Savaşı'nın bitmesiyle birlikte uluslararası pazarda tarım ürünlerindeki lehine olan konjonktürü kaybetmiştir. Türkiye'de bazı dönemlerde görülmekte olan kuraklık yıllarının da gelmesiyle tarım alanındaki sıkıntılar iyice artmıştır. Bunlara ilaveten Amerika'dan umduğu ekonomik yardımları alamaması, plansız ekonomi anlayışının getirdiği bazı yapısal sorunların baş göstermeye başlaması ve iç siyasal sıkıntılar piyasaları tedirgin etmeye yetmiştir. Bütün bu faktörler DP'nin ekonomi politikalarının mecliste sert bir şekilde sorgulanmasına neden olmuştur. CHP Meclis Grubu adına konuşan Ankara milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata hükümetin iktisat politikasını ağır bir şekilde eleştirmiştir. Bekata'ya göre hakiki bir kalkınmanın temeli dış ticaretin inkişafına bağlı olduğu halde DP bu alanda hiçbir gelişme kaydedememiş, enflasyon vatandaşın belini bükmüş; buna karşılık gelirler ve ücretler yerinde saymış, memur, dar ve sabit gelirli vatandaşın hayat seviyesi iyice düşmüş ve bütün bunların neticesi olarak Türkiye dünya milletleri içinde hayat pahalılığında ikinci sırayı almıştır.⁵³⁵ Eleştirilere cevap veren Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen ise, iktisaden geri kalmış bir memleket olan Türkiye'nin yatırımlara yöneldiğini, ancak bunun meyveleri hemen alınmadığından bazı enflasyonist durumların ortaya çıktığını ifade etmiş ve CHP'yi artık klasik ekonomik anlayışını terk etmeye davet etmiştir.⁵³⁶

Fiyat artışlarını ve karaborsayı önlemek için getirilmiş olan Millî Korunma Kanunu'nun başarısızlıkla neticelendiğini söyleyen CHP'nin diğer bir Ankara milletvekili Ahmet Üstün, artık bu kanunun yürürlükten kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. CHP'li Hasan Tez (Ankara) ise milyonlarca lira kredi alanların arkası takip edilmezken 500 liralık krediyi ödeyemeyen esnafa protestolar çekildiğini

⁵³⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7, s. 754.

⁵³⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 48, Cilt 12, ss.720-721.

⁵³⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 48, Cilt 12, ss. 727-729.

aktarmış, ayrıca esnaf kredilerinin çok yetersiz olduğunu ve yediyüzbin esnafın kredi beklediğini vurgulamıştır.⁵³⁷

Tez'den sonra söz alan DP'li Hristaki Yoannidis ise 26 Şubat 1960 tarihli oturumda tüccar sınıfının Türkiye için sahip olduğu önemden bahsetmiştir. “Bir milletin gelir kaynaklarını teşkil eden toprak üstü ve toprak altı kaynakları ne kadar bol olursa olsun onları iç ve dış piyasalara arz edebilecek tüccar yok ise, bu hazineler ölü bir sermaye olarak kalmaya mahkûmdurlar.” Yoannidis devamla “DP Hükümeti her sahada olduğu gibi bu sahanın da ehemmiyetini idrak ederek yapmış olduğu muhtelif siyasi anlaşmalara muvazi olarak ticari ve kredi anlaşmaları da bütün modern dünya ile akdetmiş bulunmaktadır.” diyerek partisinin uluslararası piyasalara en üst düzeyde uyum sağlamaya çalıştığını ifade etmiştir.⁵³⁸

DP iktidara geldikten sonra dış ticaretin serbestleştirilmesi yönünde düzenlemeler yapmış, kota sistemini gevşetmiştir. Dış ticaretin serbestleştirilmesi ile ilk yıllarda ihracatta kayda değer artışlar görülse bile daha sonraki dönemde konjonktürün de etkisiyle dış ticaret açıkları büyümüştür.⁵³⁹

Ticaret Bakanlığı'nın spekülatif hareketlere izin vermeyeceğini söyleyen Yoannidis, ayrıca dünyanın hiçbir yerinde büyük ticari krediler verilmediğini, kendilerinin de bu yolu izleyeceklerini belirtmiştir. Hükümet olarak sadece kendi gayretlerinin yeterli olmadığını, ticaret erbabının destekleriyle ülke ekonomisinin daha iyi noktalara geleceğini ifade eden Yoannidis, on yıllık iktidarları döneminde gelir vergisi tahsilatının her yıl arttığını ve Millî Korunma Kanunu'nun artık hiçbir faydası olmadığını, esnafı zor duruma sokan bu kanunun meriyetten kaldırılması gerektiğini de sözlerine eklemiştir.⁵⁴⁰ Gerçekten de Millî Korunma Kanunu uygulamaları, özel mülkiyet aleyhine düzenlemeler içermesi ve devletin yetki alanını fazlasıyla genişletmesi gibi özelliklerinden dolayı DP'nin liberal politikasına ters bir uygulama olmuştur.⁵⁴¹

Yoannidis'in bahsettiği vergi konusunda ise DP genelde vatandaşlarla verimli bir işbirliği kurmak istedi. Vergilerin mali yönü kadar sosyal yönü olduğunu da düşünen DP hükümetleri, yeni vergiler koymak yerine vergi sistemini ıslah etme

⁵³⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 48, Cilt 12, ss. 722-724.

⁵³⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 48, Cilt 12, s. 725.

⁵³⁹ Özcan, “Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası”, s. 272.

⁵⁴⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 48, Cilt 12, s.725.

⁵⁴¹ Özcan, “Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası”, ay.

yolunu benimsedi. Vergi politikasının modern esaslara ve memleket şartlarına uygun olması gerektiğini ifade eden DP'liler, iş hacminin genişlemesini engelleyen vergileri hafifletmeyi veya kaldırmayı düşünmüş ve vergilerin ülkede sermaye birikimini zedelememesine özen göstermişlerdir. Bu dönemde yapılan bazı vergi uygulamalarına örnek vermek gerekirse; Şeker ve Glikoz İstihlak Vergisi'nin azaltılması, Un ve Unlu Maddelerdeki Muamele Vergisi'nin kaldırılması, Yol Vergisi'nin kaldırılması, Esnaf Vergisi Kanunu'nun kaldırılması, inşaatta kullanılan kerestelerin Muamele Vergisi'nden istisnası, Hayvanlar Vergisi'nin kaldırılması ve bunun gibi daha başka uygulamalar...⁵⁴² Göreli olarak kârlarda, ücretler ve maaşlara göre daha yüksek bir artış meydana gelmiş fakat hükümet sermaye gelirlerine hoşgörü ile yaklaşmıştır. Ekonomi bu şekilde büyürken artan gelirler vergilendirilmemiştir. Kişi başına düşen millî gelir yükseldiği ve iktisadi yapı vergilendirilmeye daha elverişli bir nitelik kazandığı halde vergi gayretinde 1950'lerin sonlarına kadar önemli bir artış meydana gelmemiştir.⁵⁴³ Cumhuriyet döneminin bugüne kadarki en yüksek nüfus artış oranı 1950-1960 arasında gerçekleşmiştir. Bu önemli nüfus artışına rağmen fert başına düşen millî gelirin sabit fiyatlarla olan seviyesinin düşürülmemesi, hatta artırılmış olması bu dönem iktisat politikasının başarılı bir yönü olup dinamik kalkınma anlayışının sonucudur.⁵⁴⁴

4.3.6. Mıgırdıç Şellefyan'ın Otomobillerden Fon Alınması Hakkındaki Görüşleri

DP dönemi (1950-1960) altyapı ve ulaştırma yatırımlarının toplam tutarı 1.750 milyon TL'dir. Bunun içinde limanlar, havalimanları, TCDD yatırımları, Denizcilik Bankası yatırımları, THY yatırımları, DHMİ yatırımları ve PTT yatırımları bulunmaktadır. Bundan hariç olarak sırf karayolları için yapılan toplam harcama tutarı ise 943 milyon TL'dir.⁵⁴⁵

1948'de 9.093 kilometre olan karayolları 1961'de 23.826 kilometreye yükselmiştir. Aynı dönemdeki araç sayılarına bakıldığında; ticarî araçların sayısı 14.100'den 68.400'e, özel araçların sayısı 8.000'lerden 45.800'e çıkmıştır.⁵⁴⁶ Hızlı karayolları aynı zamanda küçük yerlerde yaşayanların ortak ve merkezdeki Pazar

⁵⁴² Coşar, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", ss. 45-46.

⁵⁴³ Coşar, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", ss. 48-49.

⁵⁴⁴ Anadol, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, s. 81.

⁵⁴⁵ Demirer, "Demokrat Parti'nin Yatırımları", ss. 99-100.

⁵⁴⁶ Dinç, "Atatürk Sonrası Türkiye'de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış", s. 17.

ekonomisine bağlanmalarına yardımcı olmuştur.⁵⁴⁷ Ürünlerin pazara ulaşımını kolaylaştıran karayolları sayesinde köylüler zenginleşmiştir.⁵⁴⁸ Tek parti döneminde demiryolu alanına ağırlık verilip karayolları ihmal edilirken, DP döneminde de karayolu ve köprü yatırımına öncelik verilmiştir.⁵⁴⁹

Meclisteki tartışmalar esnasında çoğu zaman CHP ile DP dönemi icraatları karşılaştırılmış ve milletvekilleri kendi dönemlerini methederken karşı partiyi eleştirmişlerdir. CHP Meclis Grubu adına konuşan Ankara milletvekili Halil Sezai Erkut önceki CHP dönemi icraatlarından bahsetmiştir. Demiryollarını, maden ocaklarını, yabancı şirketleri millileştirdiklerini, her yere fabrika kurduklarını ve İkinci Dünya Savaşı'nı kazasız atlattıklarını söyleyen Erkut, DP'nin vaat etmesine rağmen hayvanlar vergisini kaldırmadığını, mahkeme ve tapu harçlarına zam yaptığını belirtmiştir. Erkut, memurların muhalif gazete okuyabilmelerinin kahramanlık sayıldığını ve başka memleketlerde memurlara sendika kurma hakkı verilirken, bizim memurlarımıza Danıştay'a başvurma hakkı dahi verilmediğini ifade etmiştir.

DP Urfa milletvekili Esat Mahmut Karakurt milyarlarca lira sarf edilerek büyük ve geniş yollar yapıldığını, ancak bir motorlu vasıtanın memlekete gelebilmesi için vatandaşın 20.000 lira fon ödediğini, bu da yetmiyormuş gibi 7.000 lira ayrıca bir vergi ödemek zorunda kaldığını, dolayısıyla bu vergi ve fonların hangi amaçla alındığını öğrenmek istediğini belirtmiştir.

Karakurt'a cevap DP İstanbul milletvekili İbrahim Sevel'den geldi. Sevel, dün yolsuzluktan memleketin bir tarafından diğer tarafına gidilemezken bugün yapılan yollar sayesinde gidilmeyen yerin kalmadığını ifade etmiş ve eklemiştir: "Yollar yapılsın, zamanı gelir otomobil de araba da girer, bir yerine on tane gelir." Nafia Vekili Tevfik İleri (Samsun) Sevel'i rakamlarla desteklemiştir. 1949 yılında nakil vasıtalarıyla taşınan yolcu adedinin bir milyar 163 milyon olduğunu söyleyen İleri, 1959 yılı itibarıyla bu rakamın sekiz milyar 78 milyona ulaştığını ifade etmiştir.⁵⁵⁰

Türkiye'nin kalkınma ve sanayileşme sürecinin başlarında olduğunu belirten DP İstanbul milletvekili Mıgırdıç Şellefyan, ulaşım noktasında yollardan ne kadar

⁵⁴⁷ Emiroğlu, Koçyiğit ve Kesici, "Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar", s. 84.

⁵⁴⁸ İnan, "Yakın Dönem Türk Politik Tarihi", s. 130.

⁵⁴⁹ Emiroğlu, Koçyiğit ve Kesici, "Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar", ay.

⁵⁵⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12, ss. 518-522.

çok kamyon ve otobüs geçerse bunun önemli bir gelişme göstergesi olduğunu, bu sebeple otomobillerden alınması düşünülen fonlarla ilgili olarak gösterilen tepkilerin yersiz olduğunu, otomobil özel bir ihtiyaç olduğundan Hazine'nin kamyon ve otobüslerden değil otomobillerden fon alacağını dile getirmiştir. Buna örnek olarak da Almanya'yı göstermiştir.

1946-1947 senelerinde Almanya yollarında dolaşanlar pek çok kamyonlara rastlamışlardır. Otomobil sonra gelir. Türkiye iktisadi durumu itibariyle evveli kamyon ve otobüse muhtaçtır. Bu fonu Hazine onun için otomobilden alacaktır. Bu fonu veremiycek durumda olanlar otomobile binmesin, otobüsle seyahat etsin, trenle seyahat etsin, tayyare ile seyahat etsin efendiler.

CHP'lilerin gözlerine birer kara gözlük takarak gerçekleri görmek istemediklerini, buna rağmen Demokratların yaptıkları yollardan geçtiklerini ve her vatandaş gibi onların da yapılanlardan gurur duyduklarını ifade eden Şellefyan 25 Şubat 1960 tarihli konuşmasını şu şekilde sonlandırmıştır:

Meclis dışında hepsinde birer kara gözlük! Ama biz eminiz ki, buradan çıkınca evlerine bizim yaptığımız yollardan giderler, evlerinde otururlar, bizim yaptığımız fabrikanın şekerinden şekerleme yerler ve her Türk gibi onlar da bu yapılanlardan iftihar duyarlar. Sadece bu teselli bile kâfi iken nedense üzücü bir ruh haleti içinde çırpınırlar.⁵⁵¹

Karayolları kalkındırma programını uygulamaya koyalı uzun yıllar geçtiğini söyleyen eski DP'li, Hürriyet Partisi Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş tarihlerin çarpıtıldığını ifade etmiştir. Buna karşılık DP İzmir milletvekili Behzat Bilgin, Çelikbaş'ın Barker raporuna dayandırarak DP'nin bugüne kadar yapmış olduğu işleri Halk Partisi'ne bağlama yolunu seçtiğini söylemiş ve 10.000 km.lik yolu DP'nin 48.000 km.lere taşıdığını belirtmiştir.⁵⁵²

Oturum Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın çarpıcı cümlesiyle son bulmuştur: "Bu münakaşanın hülâsası şudur, Halk Partisi yol yapmayı efkâr etmiş, Demokrat Parti de inşa etmiş (Soldan alkışlar)."⁵⁵³

⁵⁵¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12, s. 527. Konuşmanın tam metni için bkz: Ek 5.

⁵⁵² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12, s. 531.

⁵⁵³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12, s. 533.

SONUÇ

Türkiye birçok medeniyetle temasta bulunmuş, farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış, kimi zaman medeniyetlere kendinden bazı özellikler katmış, kimi zaman da onlardan bazı özellikler almış bir kültürler mozağini andırmaktadır. Türkiye toplumu, hafızasında yatan bu derinlikle hep kendini geliştirmeye, değiştirmeye ve dönüştürmeye açık olmuş, kimseyi dışlamamış, dışlamadığı gibi dışlananları bağrına basmıştır. Buna en bariz örnek, gittiği her yerden sürülen ve dışlanan Musevi toplumunu kendi topraklarına kabul etmesidir.

Farklı kültürleri harmanlama noktasında böyle geniş bir hoşgörü anlayışına sahip olan Anadolu, yüzyıllar içerisinde yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen bazı olaylardan bağımsız kalamazdı. Bu çerçevede Türk yönetim tarzını ve bununla beraber Osmanlı toplumunu derinden etkileyen olaylardan biri de Fransız İhtilali olmuştur. İhtilal 18. yüzyılda gerçekleşti ve hemen arkasından 19. yüzyılda ulus devletler ortaya çıkmaya başladı. Bir milliyetler topluluğu olan Osmanlı İmparatorluğu da bundan etkilendi ve bünyesinde birçok isyan ve kargaşaya maruz kaldı. Bunun üzerine yöneticiler devleti ayakta tutmak için pek çok alanda ıslahat yapmaya karar verdiler ve en zor alanlardan biri yasalar önünde Müslüman-Gayrimüslim farklılığının kaldırılarak din olgusunun arka plana atılması oldu. Bunu siyasette, hukukta ve daha birçok alanda eşitlik takip etti. Buna karşılık devlet Gayrimüslimlere eşitlik ilkesini göstererek onları askere almak istedi fakat başarılı olamadı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayrimüslimler lehine değişiklikler yaptığı bir alan da siyasetteki temsiliyet alanı oldu. Tanzimat Fermanı ile başlayan süreç Meşrutiyet meclislerinde Gayrimüslimlerin oldukça yoğun bir şekilde temsil edilmesiyle devam etti. Ancak temsiliyetin artması ayrılıkçı akımları engellemediği gibi taleplerin daha da artmasına neden oldu ve Gabriyel Noradunkyan örneğinde olduğu gibi daha önce devlette bakanlık bile yapmış bazı Gayrimüslimler daha sonra devletin yıkılmasıyla Türkiye aleyhine birçok faaliyete

girişip bağımsız bir Ermenistan devleti kurulmasını istediler. Cumhuriyet tüm bu tecrübeler üzerine kuruldu ve kurucu irade ulus devlet anlayışı üzerine inşa etti devleti. Ancak ne var ki bu sefer de tek tip bir insan tipi oluşturulmaya çalışılıyor ve kültür zenginliği yok oluyordu. Demokrasiye tam geçilememiş olmasının sıkıntıları vardı muhakkak ama 1946'ya gelindiğinde artık sistemin böyle gitmeyeceği, değişen dünyayla beraber Türkiye'nin de kendisini yenilemesi gerektiği iyice ortaya çıktı ve çok partili hayata geçildi.

Tezin konusunu oluşturan 1946-1960 yılları arasındaki azınlık milletvekilleri, tek parti döneminde görülemeyen çeşitliliği ve muhalefeti gösterecek, daha sonra bu muhalefet iktidar olacak ve iktidarda da Türkiye'nin önünü açma, olaylara farklı zaviyeden bakma, ekonomi ve demokrasi konularında önemli noktalara temas edecekti. Amacımız milletvekillerinin bu bakış açısını yakalayabilmek ve bunu bir nebze olsun yansıtabilmektir. Bu amaçla milletvekillerinin bütün konuşmaları taranmış, kimi konuşmaların konu bütünlüğünü kavramaya yetecek kadar açıklayıcı olmaması, kimisinin de sadece o günkü gündemle alakalı olması ve güncelliğini çoktan yitirmiş birtakım meseleleri içermesinden dolayı, içlerinden eleme yapılarak ilgi çekici, günümüze ışık tutacak ve yeterince açık olanları seçilmiştir.

Meseleye tarihi perspektiften bakmak için girizgâh kısmında önce Osmanlı'da azınlıkların durumu ele alınmış, bu kapsamda Tanzimat, Islahat ve son olarak Meşrutiyet süreçleri değerlendirilmiştir. Daha sonra Cumhuriyet dönemi, milli mücadeleden itibaren ele alınarak Lozan Anlaşması'nda azınlıkların durumu, tek parti dönemi ve azınlıkların önünü açan gelişmelere sahne olacak çok partili hayata geçiş süreci değerlendirilmiştir.

Tarihi çerçeveyi bu şekilde oturtuktan sonra ilk bölümde milletvekillerinin biyografileri anlatılmıştır. Böylece milletvekillerinin konuşmalarının yer alacağı sonraki bölümlere bir giriş yapılmaya çalışılmıştır. Biyografilerin oldukça ayrıntılı olması konuşmaların anlaşılmasını ve değerlendirilmesini de kolaylaştıracaktır. Milletvekillerinin üçü tüccar, ikisi doktor, biri öğretmen, biri sigorta experi ve biri de banka memurudur. Buradan bir çıkarım yapılacak olursa çoğunun serbest meslek sahibi olduğu görülmektedir. Yine bir diğer dikkat çeken husus, Andre Vahram Bayar ve Aleksandros Hacopulos hariç tüm milletvekillerinin birden fazla yabancı dil bilmesidir. Hatta Yusuf Salman ve Isak Altabev gibi bazı milletvekilleri beş yabancı dil bilmektedir. Bunlara ek olarak tüm milletvekillerinin oldukça iyi

okullardan mezun oldukları görülmektedir. Robert Koleji, Galatasaray Lisesi, İstanbul Tıp Fakültesi ve Paris'teki Pastör Enstitüsü bunlardan bazılarıdır.

Biyografilerden sonra konuşmaların yer aldığı bölümlere geçilmiş ancak önce konularına göre sınıflandırma yapılmış, bu aynı zamanda söz konusu milletvekillerinin daha çok hangi alanlarda konuşma yaptıklarını da ortaya çıkarmıştır. Genelde siyaset ve ekonomi ön plana çıksa da milletvekillerinin meslekleri itibarıyla eğitim ve sağlık alanlarında da dikkate değer konulara temas ettikleri görülmüştür.

Siyasete dair konuşmaların değerlendirildiği ikinci bölümde azınlık milletvekilleri Salamon Adato, Zakar Tarver ve Aleksandros Hacopulos'un konuşmalarına değinilmiştir. Bu konuşmaların daha çok Demokrat Parti'nin muhalefet döneminde gerçekleşmiş olması dolayısıyla o zamanki tek azınlık milletvekili olan Adato'nun söylevleri çoğunluktadır. Adato, 1946 yılı milletvekilliği seçimlerine hile karıştırıldığını şahitlerinden duyduklarıyla anlatmaya çalışmıştır. 1948 yılındaki konuşmasında da CHP'li idarecilere güvenmediğini ve seçimlerin hakimlerin gözetiminde yapılması önerisinde bulunmuştur. DP'nin iktidara geldiği 1950 yılında af yasası ile ilgili konuşan Adato kimsenin temas etmediği iki konuya dikkat çekmiştir. Adato, af yasasındaki devletçi mantığa karşı çıkmıştır. Devlete karşı işlenmiş bir kuruluşluk suçu affetmeyen tasarının, vatandaşa karşı işlenmiş milyon liralık suçları affettiğini belirten Adato, buna karşı çıkmış ve vatandaşın milyonunun devletin kuruluşundan değersiz görülemeyeceğini ifade etmiştir. Bu bölümde değerlendirilen önemli konulardan biri de 6-7 Eylül 1955 Olayları'dır. 6-7 Eylül Olayları Türkiye'deki azınlıklar için bir kırılma noktası niteliğini taşımaktadır. Daha önce yaşanan Trakya Olayları, Varlık Vergisi gibi bazı olaylar da şüphesiz azınlıklar açısından önem arz etmekle beraber, hiçbiri 1955'teki olaylar kadar sarsıcı olmamıştır. Bu açıdan bakıldığında Hacopulos ve Tarver'in olaylarla ilgili yorumları hayli dikkat çekicidir. Hacopulos, 80 yaşındaki anne ve babasının evlerindeki yataklarından atıldığını ve onlara saldıranların "korkmayın sizi öldürmeyeceğiz, evinizi tahrip edeceğiz" dediğini aktarmıştır. Bu sözleri bir milletvekilinin söylemesi olayın vehametini göstermesi açısından kuşkusuz çok önemlidir. Olayla ilgili konuşan Zakar Tarver ise bir Türk kadar devletine bağlı olmasına rağmen böyle bir saldırıya neden uğradıklarını anlayamadığını belirtmiştir. Ona göre bu saldırının sebebi hâlâ bazı dimağlarda yatmakta olan Müslüman-Gayrimüslim ayrılığıdır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde eğitim ve sağlık konusu ele alınmıştır. Hacopulos bir öğretmen olması hasebiyle eğitim alanındaki bazı önemli konulara temas etmiştir. Bunlar Harf İnkılabı, okulsuzluk, ilk tedrisat kanununun çıkarılması ve öğretmenlerin özlük hakları gibi konular olmuştur. Hacopulos öğretmenlerin maaşlarının iyileştirilmesi ve kadro sorunlarının giderilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hacopulos'un konuşmalarında dikkat çeken hususlardan biri de eğitimdeki planlama meselesidir. Ona göre işler plansız yapılmakta, liselerde üniversitelerin kapasitelerine göre öğrenci yetiştirilmemektedir. Hacopulos, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir köprü konumunda olmasına rağmen kültürel olarak bundan faydalanamadığını belirtmiştir. Bölümün sonunda Zakar Tarver'in ODTÜ kanunundaki teşvik edici konuşmasına değinilmiştir. Kuşkusuz bir radyolog doktor olan Tarver'in eğitim hakkında kürsüye çıkarak destekleyici konuşma yapması, azınlıkların eğitime olan bakış açısını yansıtmaktadır. Konuşmaların daha doğru değerlendirilebilmesi açısından, tek parti dönemi ile Demokrat Parti dönemi arasında eğitim konusundaki bazı icraat farklılıklarına ve istatistiksel bilgilere temas etmek mecburiyetinde kalınmıştır.

Üçüncü bölümde ele alınan diğer konu sağlıktır. Sağlık meselesi vatandaşın günlük hayatta en çok karşılaştığı pratik konulardan biri olması hasebiyle önem arz etmektedir. Bu bölümdeki konuşmalar oldukça az olmasına rağmen, milletvekillerinin halkın sorunlarına bakış açısını göstermesi açısından yeterince aydınlatıcıdır. Bölümün daha iyi anlaşılabilmesi için tek parti ile Demokrat Parti'nin sağlık alanında yaptıkları karşılaştırılmıştır. Bir sağlıkçı olmamasına rağmen Salamon Adato'nun dişçi kalfalarına sertifika verilerek vatandaşın diş konusundaki derdine derman olunması gerektiğini söylemesi oldukça önemlidir. O tarihlerde yeteri kadar diş hekimi bulunmamaktadır ve vatandaşlar berberlere giderek diş çektirmektedir. Adato vatandaşın bu sıkıntısına temas etmiş ve "zaruretler mahzur şeyleri mubah kılar" ilkesinden hareket ettiğini ifade etmiştir. Andre Vahram Bayar da eczane harici yerlerde ilaç satılmasının yasaklanmasına karşı çıkmıştır. Bayar'a göre eğer böyle bir kanun çıkarsa doktor, hastane ve eczanenin bulunmadığı çoğu köyde insanlar ilaçsız kalacaktır. Nitekim Bayar'ın da girişimleriyle reçete ile satılması şart olan ilaçlar hariç tüm ilaçların, eczane harici yerlerde satılması serbest bırakılmıştır. Böylece aspirin ve gripin gibi ilaçlara vatandaşın erişimi kolaylaşmıştır. Diğer bir doktor milletvekili Zakar Tarver de yaptığı konuşmalarda çocuk ölümlerine

dikkati çekmiş ve Sağlık Bakanlığı'nın bu konuya özel olarak eğilmesini istemiştir. Sağlık Bakanlığı'na en az % 10'luk bir bütçenin ayrılması gerektiğini söyleyen Tarver'e göre sağıktaki en hayati mesele şahıslara ve hükümetlere bağı olmayan, sadece uzmanlar vasıtasıyla memleketin sağık sorunlarının ve çözümlerin tespit edildiğı millî bir sağık planı hazırlanmasıdır.

Çalışmanın son kısmı olan ekonomi ve çalışma hayatı ile ilgili kısım ise belki de milletvekillerinin Türkiye'deki meselelere ne kadar liberal bakabildiklerini göstermesi açısından en çarpıcı örneklerin sunulduğu bölümdür. Bu bölümde ilk olarak Demokrat Parti'nin muhalefetteki ekonomi politikası, sonra da iktidardaki ekonomi politikası değerlendirilmiştir. Muhalefet döneminde tek azınlık milletvekili olması dolayısıyla Adato ön plana çıkmış, iktidar döneminde ise Hristaki Yoannidis ile Mığırdıç Şellefyan'ın genel ekonomi görüşüyle ilgili düşüncelerine temas edilmiştir. Adato kira zammı ve şekere yapılan zamma karşı çıkmıştır. Esnaf Dernekleri Kanunu'nda kalfa ve çırakların aynı odada bulunmalarına da karşı çıkan Adato, bunun demokratik ilkelere aykırı olduğunu belirtmiştir. Başka bir konuşmasında da Adato, işçilere grev hakkı, ölüm ve maluliyet sigortası verilmesi gerektiğini, işçilerin 8 saatten fazla çalıştırıldığını ve hafta tatili de verilmediğini ifade etmiştir. İşçilerin ve kiracıların haklarını savunmaktan geri durmayan Adato, problemin daha derinlerde yattığını tespit edebilmiş milletvekillerinden biridir. Adato'ya göre devlet, vatandaşı kendisine vergi ödemekle yükümlü, kolayca borçlu hale getirilebilen, ama alacağını alamayan sıradan insanlar olarak görmektedir. Devlet memurlarıyla vatandaş arasındaki hiyerarşik ilişkiye dikkat çeken Adato'nun bahsettiğı bu sorun aslında daha yeni çözülebilmiştir. Adato'nun dikkat çektiğı diğer bir husus da devletin tekelci anlayışına karşı çıkmasıdır. Buradan hareketle Adato, özel sektörün önünün açılması gerektiğini, bunun en çok vatandaşa yarayacağını söylemiştir. Hristaki Yoannidis de DP'nin yaptığı ekonomik anlaşmalarla Türkiye'yi dünyaya açtığını ve her yıl vergi gelirlerini artırdığını belirtmiştir. Mığırdıç Şellefyan ise daha cesur konuşmalarda bulunmuştur. Şellefyan'a göre borçlanmaktan korkulmamalı, zira Amerika bizden daha borçludur. Ayrıca ilerlemek için borçlanmaktan başka çare yoktur. Enflasyonun da sadece Türkiye'de değil tüm Avrupa'da bulunduğunu söyleyen Şellefyan, otomobillerden fon alınmasına karşı çıkan CHP'yi de şu sözlerle eleştirmiştir: "CHP'liler bizim yollardan giderler, iftihar duyarlar, ama laf ederler."

Tüm bu konuşmaların geçtiği Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanakları incelenirken, o günün Türkçesinde geçen bazı ifadeler ve yazım kuralları (noktalama, imlâ vs.) günümüzdeki dil kurallarıyla örtüşmese de paragrafların orjinaline dokunulmamış, ifadeler olduğu gibi aktarılmış ve tüm konuşmalar için kronolojik sıraya uyulmaya çalışılmıştır.

Tüm konuşmalar birlikte değerlendirildiğinde görülmektedir ki, azınlık milletvekillerinin topluma aidiyet hissetme anlamında bir sıkıntılarını bulunmamaktadır. Milletvekilleri, azınlıkların Osmanlı'dan gelen genel karakteri olarak daha çok ticaret, özel teşebbüs, ekonomi konularında etkin olmuşlardır. Bu konularda geleceği daha iyi görebilen tahminler yapmışlardır. Her ne kadar avukat, doktor, öğretmen de olsalar sadece kendi alanlarında değil, ihtisasları dışında bulunan ve yukarıda bahsedilen konularda da birikim sahibi olduklarını göstermişlerdir. Mecliste genel itibarıyla uyum içinde çalıştıkları ve çok sert tepkilerle karşılaşmadıkları da söylenebilir. Bunda aidiyet duygularının gelişmiş olmasının kuşkusuz payı vardır. Azınlık milletvekilleri ayrıca kendi cemaatleriyle ilgili hayır işleriyle uğraşmışlar ve sosyal faaliyetlere katılarak çeşitli derneklere üye olmuşlardır. Isak Altabev Fakirleri Koruma Cemiyeti üyeliği, Zakar Tarver ve Yusuf Salman İstanbul Şehir Meclisi üyeliği, Andre Vahram Bayar Kızılay Beyoğlu Şubesi İkinci Başkanlığı, Hristaki Yoannidis Galata Rum Kilise ve Okulları Merkez Mütevelli Heyeti Başkanlığı ve Mıgırdıç Şellefyan Ermeni Cemaati Merkez Mütevelli Heyeti Başkanlığı görevlerinde bulunmuşlardır.

1946-1960 yılları arasında mecliste çok şiddetli tartışmalar yaşansa da bu tartışmalar hakaret boyutuna varmamış, saygı ve nezaket kuralları çiğnenmemeye çalışılmıştır. O günden bugünlere bakıldığında bu konuda bir gerileme içinde olduğumuz söylenebilir. Bu çerçevede Türkiye'deki siyaset kurumunun karşılıklı hoşgörü anlamında daha olumlu bir tutum içine girmesi gerekmektedir. Bu sadece, günümüzde gerçekten oldukça azınlıkta olan azınlıklar için değil, belki onlardan da önce toplumun çoğunluğunu oluşturan geniş halk kitleleri için gereklidir. Çoğunlukta olanlar birbirlerine anlayışla yaklaşmalı ki, azınlıklar kendini daha rahat ifade edebilsin ve gösterebilsin.

KAYNAKÇA

1- Kaynaklar

Resmi Gazete

- T.C. Resmi Gazete, 51, 10 Ocak 1924.
T.C. Resmi Gazete, 2540, 28 Ekim 1933.
T.C. Resmi Gazete, 3961, 16 Temmuz 1938.
T.C. Resmi Gazete, 5255, 12 Kasım 1942.
T.C. Resmi Gazete, 5307, 18 Ocak 1943.
T.C. Resmi Gazete, 6032, 16 Haziran 1945.
T.C. Resmi Gazete, 6543, 27 Şubat 1947.
T.C. Resmi Gazete, 6957, 14 Temmuz 1948.
T.C. Resmi Gazete, 7197, 3 Mayıs 1949.
T.C. Resmi Gazete, 7227, 8 Haziran 1949.
T.C. Resmi Gazete, 7420, 31 Ocak 1950.
T.C. Resmi Gazete, 7559, 15 Temmuz 1950.
T.C. Resmi Gazete, 7885, 15 Ağustos 1951.
T.C. Resmi Gazete, 8026, 5 Şubat 1952.
T.C. Resmi Gazete, 8414, 13 Mayıs 1953.
T.C. Resmi Gazete, 8591, 24 Aralık 1953.
T.C. Resmi Gazete, 9009, 15 Mayıs 1955.
T.C. Resmi Gazete, 9247, 1 Mart 1956.

Cumhuriyet

- Cumhuriyet*, “Ara Seçimler Dün Pek Sönük Geçti”, (18 Ekim 1948), s. 1.
Cumhuriyet, “Bir Milletvekili Halk Partisinden Çekildi”, (19 Ekim 1948), s.1.

TBMM Tutanak Defteri

- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 8, Birleşim 6, Cilt 13.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 8, Cilt 1.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 24, Cilt 1.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 15.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 23.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 47, Cilt 4.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 51, Cilt 16.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 56, Cilt 17.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 80, Cilt 12.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 98, Cilt 20.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 13, Cilt 26.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 22, Cilt 1.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 23, Cilt 1.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 24, Cilt 12.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 49, Cilt 28.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 71, Cilt 7.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 73, Cilt 21.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 74, Cilt 7.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 75, Cilt 21.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 47, Cilt 17.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 60, Cilt 11.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 45, Cilt 7.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 48, Cilt 12.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 73, Cilt 9.

2- Tetkik Eserler

Abadan, Yavuz; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/1-4, 1957, ss. 3-37.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay; *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976.

Ahmad, Feroz ve A. Rustow, Dankwart; “İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler”, *İstanbul Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*,4-5, İstanbul: 1976, ss. 245-284.

Ahmad, Feroz; *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002.

Akbaba, Toper; *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, Ankara: Gün Yayıncılık, 1998.

- Akça, Neval; “Demokrat Parti İktidarından 1980 İhtilaline Eğitim Politikaları ve Bu Politikaların Tarih Ders Kitaplarına Yansımaları”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2007).
- Akdağ, Ömer; “Konya’da 1935 Genel Seçimi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, 2014, ss. 253-279.
- Akyıldız, Hüseyin ve Eroğlu, Ömer; “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/1, 2004, ss. 43-62.
- Akkaya, Ahmet Yaşar; *Menderes ve Azınlıklar*, İstanbul: Mühür Kitaplığı, 2011.
- Akyüz, Sevil İnci ve Ahmet Erdem; “Zamanda Yolculuk-Ankara Adliye Binaları”, *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 2010, ss. 261-263.
- Akyüz, Yahya; *Türk Eğitim Tarihi (M. Ö. 1000 – M. S. 2009)*, Ankara: Pegem Akademi, 2009.
- Anadol, Cemal; *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, İstanbul: Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, 2004.
- Arslan, Zühtü; *Türk Parlamento Tarihi XI. DÖNEM 1957-1960*, 3 cilt, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2013.
- Aslan, Taner; “Osmanlı Devleti’nin Siyasi ve İdari Tarihinde Adalet ve Musavat Meselesi”, *Kırgızistan Celalabat İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi)*, 21, 2010, ss. 1-20.
- Aydemir, Şevket Süreyya; *İkinci Adam*, 3 cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983-1985.
- Babaoğlu, Resul; “Türkiye Rum Cemaati ve 6/7 Eylül Olayları”, *History Studies*, 4/4, 2012, ss. 15-34.
- Bakan, Selahaddin ve Özdemir, Hakan; “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14/1, 2013, ss. 373-397.
- Bali, Rıfat; “Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri”, *Toplumsal Tarih*, 186, Haziran 2009, ss. 60-64.
- Baro, “Sultanahmet Adliyesi’nin Öyküsü (yazarı yok)”, 91, 2011, s. 2.
- Baydar, Ertuğrul; *İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay., 1978.

- Baytal, Yaşar; “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10/40, 2007, ss. 545-567.
- Berber, Şarika Gedikli; “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP’de 35’ler Vakası”, *Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6/11, Kış 2012, ss. 131-150.
- Berkes, Niyazi; *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Bozkurt, Gülnihal; *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1996.
- Bucaktepe, Adil; “Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 2014, ss. 45-56.
- Bulut, Sedef; “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, 2/4, Yaz 2009, ss. 125-145.
- Coşar, Nevin; “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60/1, 2005, ss. 29-58.
- Çevik, Zeki; “Milli Mücadele’de Mustafa Kemal ile Papa Mektuplaşması”, *Turkish Studies*, 2/1, 2007, ss. 220-226.
- Çufalı, Mustafa; *Türk Parlamento Tarihi VIII. DÖNEM 1946-1950*, 3 cilt, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012.
- Değerli Sarıkoyuncu, Esra; “Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)”, *Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6/11, Kış 2012, ss. 85-101.
- Demir, Şerif; “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları”, *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12, 2007, ss. 37-63.
- Demirbilek, Sinan; “Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12/24, Bahar 2012, ss. 203-232.

- Demircioğlu, Asuman; “Faik Ahmet Bey’e Göre Milli Mücadelede Pontus Meselesi ve Patrikhanenin Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11, 1999, ss. 239-245.
- Demirel, Ahmet; “1923 Seçimleri”, *Tarih ve Toplum*, 144, Aralık 1995, ss. 23-31.
- _____; *Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Demirer, Mehmet Arif; “6/7 Eylül 1955 Yassıda 6/7 Eylül Davası”, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.
- _____; “Demokrat Parti’nin Yatırımları”, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 2006.
- Dokuyan, Sabit; “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması”, *Turkish Studies*, 8/5, 2013, ss. 193-210.
- Dokuyan, Sabit; “Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi zerine Bir Değerlendirme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/2, Aralık 2014, ss. 23-55.
- Dur, Safiye Ate; “Türk Muhalefet Geleneğinde Demokrat Parti”, *Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mukaddime Dergisi*, 1, 2010, ss. 59-84.
- Durhan, İbrahim; “Tanzimat Döneminin Hazırlayan Temel Etkenler zerine Bir İnceleme”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5/1-4, 2001, ss. 65-89.
- Emiroğlu, Atiye, Koçyiğit, Nezahat ve Kesici, Senem; “Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 2012, ss. 73-92.
- Ercan, Yavuz; “Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler”, *OTAM*, 20, 2008, ss. 2-15.
- Erdal, İbrahim; “Türk Basınına Göre Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu’nun İhracı Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34, 2004, ss. 33-49.
- Erdem, Gazi; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hristiyanların Sosyal ve Din Hayatları (1856-1876)”, (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).
- Ergün, Mustafa *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1982.

- Erol, Selahattin; “Yaşlılık Sigortası ve Emeklilik Yaşı Tartışması”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1, 2011, ss. 40-65.
- Ertem, Barış; “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/11, 2010, ss. 252-273.
- Eryılmaz, Bilâl; *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul: Risale Yayınları, 1996.
- Fişek, Nusret; “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Sağlık Politikaları”, *Toplum ve Hekim*, 7/48, Aralık 1991, ss. 2-4.
- Gökbayrak, Şenay; “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü”, *Çalışma ve Toplum*, 25, 2010, ss. 141-162.
- Gökoğlu, Mustafa Mehmet; “Çalışanların Gelecek Güvencesi: Türkiye’de Sosyal Sigorta Mantığının Oluşumu, 1921-1950”, (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012).
- Güler, Ali; *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar*, Ankara: Türkar Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, 2007.
- Gürcan, Gürhan; “6-7 Eylül 1955 Olayları”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006).
- Güven, Dilek; “Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları”, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Hacısalıhoğlu, Elif; “1945-1960 Döneminde Türkiye’de Çalışma Yaşamının Orhan Kemal Romanlarında Temsili”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
- İnan, Süleyman; “Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)”, (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).
- _____; “Yakın Dönem Türk Politik Tarihi”, Ankara: Anı Yayıncılık, 2008.
- Kanca, Osman Cenk; “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/19, 2012, ss. 47-63.
- Karabulut, Çoban Pakize; “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Millî Korunma Kanunu ve Ege Kırsalında Etkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, 22, Haziran 2015, ss. 371-398.
- Karakoç, Ercan; “Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni Nazır: Gabriyel Noradunkyan Efendi”, *Uluslararası İlişkiler*, 7/25, Bahar 2010, ss. 157-177.

- Karakök, Tunay; “Menderes Dönemi’nde (1950-1960) Türkiye’de Eğitim”, *Bülent Ecevit Üniversitesi Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1/2, Ağustos 2011, ss. 89-97.
- Karpat, Kemal; *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Kaştan, Yüksel; Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP’nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1, 2006, ss. 123-140.
- Kaya, Ayşe Elif Emre; Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 39, 2010, ss. 93-118.
- Kaya, Önder *Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Keser, Ulvi; “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12/25, Güz 2012, ss. 181-226.
- Kılıç, Emre; “Demokrat Parti Dönemi Millî Eğitim Politikası”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
- Kızıltan, Yılmaz; “I. Meşrutiyet’in İlânı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26/1, 2006, ss. 251-272.
- Kirman, Emin; “Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).
- Kocatürk, Utkan; *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1999.
- Konan, Belkıs; “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64/1, 2015, s. 171-193.
- Lewis, Bernard; *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Mahiroğulları, Adnan; “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2/1, 2001, s. 161-190.
- Metintaş, Mustafa Yahya ve Kayıran, Mehmet “Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye’nin Ekonomi Politikası”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/2, 2008, s. 155-184.

- Oktar, Suat ve Varlı, Arzu “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28/1, 2010, s. 6-7.
- Oktayer, Nagihan, Susam, Nazan ve Çak, Murat; *Türkiye’de Turizm Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2007, s. 43.
- Okutan, Mustafa Çağatay; “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 59/2, 2004, ss. 59-75.
- Olgun, Kenan; “Türkiye’de Cumhuriyet’in İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27/79, 2011, ss. 1-36.
- Öke, Mim Kemal; *Ermeni Meselesi 1914-1923*, İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayınları, 1986.
- Önen, M. Oğuzhan; *Türkiye’nin Turizm Sektöründeki Gelişmeler, Dünya Turizmindeki Yeri ve Türkiye Kalkınma Bankası’nın Rolü*, Ankara: TKB Matbaası, 2000.
- Özgül, Bülent; “Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).
- Özcan, Güngör; “Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, 2014, s. 261-274.
- Özcan, Selim; “Amasya Genelgesi’nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, 2013, ss. 69-82.
- Özçetin, Burak; “Zigana Dağı’ndaki Portakal Ağacı: Recep Peker ve Kemalizm”, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20, 2010, ss. 167-187.
- Özek, Çetin; “Umumi Af”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 24/1-4, 1959, ss. 117-175.
- Özer, Sevilay; “II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 2011, ss. 215-234.
- Özkan, Salih; *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008.
- Öztürk, İbrahim Mert; “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/54, 2013, s. 135-166.
- Öztürk, Kâzım; *Türk Parlamento Tarihi IX. DÖNEM 1950-1954*, 7 cilt, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1998.

- _____;*Türk Parlamento Tarihi X. DÖNEM 1954-1957*, 2 cilt, Yayımlanma Yeri Belirtilmemiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Yıl Belirtilmemiş.
- Öztürk, Serdar; “Muhafız Bir Gazete: Mücadele”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk İletişim Dergisi*, 3/4, 2005, ss. 152-165.
- Peker, Recep; *İnkılap Tarihi Ders Notları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984.
- Sakal, Fahri; *Çok Partili Döneme Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı*, Samsun: Etüt Yayınları, 2008.
- Sakin, Serdar; 6-7 Eylül 1955 Olayları Sonrasında Türk Kamuoyunun Tutumu, “Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi”, 3/12, Yaz 2010, ss. 378-386.
- Sezer, Mustafa Serdar; “Türkiye Turizm Sektöründe Müze Turizminin Payının Değerlendirilmesi”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).
- Soysal, İsmail; *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmalar*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1965.
- Sönmez, Cahide Sınmaz; “Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”, *Çanakkale Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10/20, 2012, ss. 111-136.
- Sönmez, Şinasi; “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 47, Bahar 2011, ss. 599-629.
- Şahin, Feyza Kurnaz; “Demokrat Parti Döneminde Ermeni Cemaatinin İktidara Yaklaşımı: Patrik Karekin Haçaduryan'ın Başbakan Adnan Menderes'e Arzuhalleri (1951-1960)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 2015, ss. 185-215.
- Şener, Sefer; “Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3/1, 2005, ss. 141-148.
- Takım, Abdullah; “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67/2, 2012, ss.157-187.
- Tangülü, Zafer; “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10/2, Bahar 2012, ss. 389-410.

- Taşdemir, Hakan ve Saraçlı, Murat; “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2/8, 2006, ss. 25-35.
- Taşdöven, Zehra; “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).
- Toker, Boran; “Türkiye’de Turizm Sektörü Teşviklerinin Değerlendirilmesi”, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14/2, 2007, ss. 81-92.
- Toker, Metin; *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.
- Tunç, Hasan; “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8/1-2, Haziran-Aralık 2004, ss. 1-58.
- Uçar, Zefure; “Türkiye’de Sınıfsal Dönüşümlerin Işığında Sendikal Hakların Gelişim Dinamikleri”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).
- Uras, Esat; *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1987.
- Uyar, Hakkı; “Tek Parti İktidarının Toplumsal Kökenleri”, *Toplumsal Tarih*, 106, Ekim 2002, ss. 54-57.
- Uzman, Nasrullah; “İktidardan Muhalefete M. Fuat Köprülü’nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966)”, *Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7/13, Kış 2013, ss. 185-208.
- Ünal, Yenal; “1940-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları”, *Tarih Okulu Dergisi*, 3, İlkbahar 2009, ss. 69-107.
- Vatansever, Müge; Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi, “*Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*”, 12/Özel S., 2010, ss. 1487-1530.
- Yalçın, Osman; “Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması”, *İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1/1, 2012, ss. 313-354.
- Yavuzyiğit, Musa Hikmet; “Dernekler ve Demokrasi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50/1, 1995, ss. 415-439.
- Yenal, Oktay; *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 2001.

Yeşil, Ahmet; *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Yılmaz, Alper; “1930’lu Yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası, İktisadi Kriz ve Küçük Esnaf”, *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11/21, 2012, ss. 59-90.

DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Ankara: TÜİK Matbaası, Aralık 2012.

TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2006*, Ankara: TÜİK Matbaası, Aralık 2007.

3- Elektronik Kaynaklar

Akdağ, Recep; *Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu*, ty., http://ekutuphane.tusak.gov.tr/kitaplar/turkiye_saglikta_donusum_programi_degerlendirme_raporu (6 Ağustos 2015).

Bali, Rıfat; “Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Tartışmaları”, *Tarih ve Toplum*, 165, Eylül 1997, http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/varlik_vergisi_tartismalari.pdf (29.07.2015).

“Darbeciler Rakamlarla Oynadı”, http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/darbeciler-rakamlarla-oyyadi_510369, (15 Ekim 2015).

Dinç, Sait “Atatürk Sonrası Türkiye’de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, 2008, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_sonrasi_ic_ve_dis_gelismelere_bakis.pdf, (21.10.2015).

“Gayrimüslim Vekiller Nereye Kayboldu?”, www.ntv.com.tr/turkiye/gayrimuslim-vekiller-nereye-kayboldu,R21c5L_Q6kK6Kd75bAelSA?_ref=infinite, (16 Kasım 2015).

Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, *Esnaf ve Sanatkar Raporu*, 2008, <http://www.tesk.org.tr/tr/yayin/esnafraporu.pdf> (12 Ekim 2015).

“Türkiye’de İlk Odalar”, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=727>, (13.10.2015).

“1938-1953 Yerel ve Nostaljik”, <http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=25&DetailID=2&ExhibitionID=30>, (28.09.2015).

<http://www.etimaden.gov.tr/tarihce-19s.html>, (06.10.2015).

<http://www.sumerholding.gov.tr/tarihce.html>, (06.10.2015).

<http://www.turkseker.gov.tr/KurulusMevzuati.aspx>, (06.10.2015).

<http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-540-BEVERIDGE>, (12.10.2015).

EKLER

Ek 1: Salamon Adato'nun Af Kanunu Hakkında 13 Temmuz 1950 Tarihinde Yaptığı Konuşmanın Tam Metni⁵⁵⁴

BAŞKAN— *Salamon Adato.*

SALAMON ADATO (İstanbul)— Muhterem arkadaşlar, benden evvel bu mevzu üzerinde söz söylemiş olan hatiplerin bir kısmı affin tahdit edilmesine taraftardır. Hüviyetlerini sordum; hâkim, müddeiumumi. Bundan birkaç ay evvel matbuat serbestisi hakkında bir eser elime geçti. 1895 senesinde yazılmış bir kitap. Muharrir matbuat ceraiminde jürinin teessüsünü düşünüyor, öyle bir jüri sisteminin lüzumlu olduğu kanaatinde, yüksek heyetinizin malûmu olduğu üzere demokratik memleketlerin kâffesinde diyebilirim ki, cinayetlerde, cezada jüri usulü vardır ve hattâ Amerika ve İngiltere'de ticaret mesailinde dahi jüri mevcuttur. Müellifin jürinin lüzumu hakkında yazdığı şu fıkra cidden calibi dikkattir: "Jüri, mücerret insanların hayat ve şerefi hakkında karar vermeye memur ve bunun neticesi olarak sertliğe mütemayil bulunan bir zümrenin teşekkülüne mâni olur." Hiç şüphe yoktur ki, tekerrür hisleri aşındırır ve kalbi katılaştırır. Muhterem Adalet Bakanı, 45 sene hâkimlik etmiş, muhterem Adalet Bakanından başka bu tasarının tahdidi yolunda mütalâa serdeden arkadaşlardan birisi 18 sene müddeiumumilik ve hâkimlik etmiştir. Genç arkadaşlarımız da yedi sene savcılık yapmıştır. Hakikaten bu müellifin sözlerinde bir isabet ve hakikat payı vardır. Görülüyor ki affin hattâ sıfıra indirilmesini müdafaa ediyorlar. Arkadaşlar; biz geçen Mecliste o köşede 15-20 arkadaş oturuyorduk. Af Kanunu, mevzuu müzakere olduğu zaman affin teşmil edilmesini ittifakla istemiştik. Niçin? Çünkü Demokrat Parti Milletvekilleri, milletin nabzını yoklamış ve milletin sinesinde kopan sese kulağını vermişti. Millet bir Af Kanunu istiyor bir ve hattâ iki seneden beri bunu ısrarla istemektedir. O kadar ki geçen Mecliste bir milletvekili Af Kanunu tasarısı teklif etmiştir. Hükümet bunu hiçbir zaman müdafaa etmemiştir, eski iktidar reddetmiştir. Fakat o iktidar milletin sinesinde kopan sese kulağını verip mutavaat etmemiştir. Kendisi bizzat ancak uzun bir müddet sonra bir tasarı ile Meclise gelmiştir. Binaenaleyh eskârı umumiyenin arzusunu nazara almak mecburiyetindeyiz ve ancak o şartlardır ki Yüksek Meclisiniz isabetli bir kanun çıkarmış olur. O tasarının heyeti umumiyesini tetkik buyuracak olursanız görürsünüz ki..

BAŞKAN— *Lütfen madde üzerinde. Heyeti umumiyesi müzakeresi bitmiştir.*

SALAMON ADATO (Devamla)— Madde üzerinde, o maddeyi tetkik buyuracak olursanız göreceksiniz ki bir tefrik yapılmaktadır. Devletin lirası mukaddes, vatandaşın milyonu ehemmiyetsiz. Bir dolandırıcı, bir Stavski bir vatandaşın yüz bin, iki yüz bin lirasını dolandıracak ve emniyetini suiistimal edecek fakat bu kanun sayesinde o para ile palaslarda ömür sürecektir. Diğer taraftan, bâzı arkadaşların izah ettiği veçhile, bir zaruret tahtında çocuğuna kalsiyum almak için, çocuğuna et yedirmek için belki yarın öbür gün ödiyebilirim mülâhazasıyla 500 lira almış olan memuru tevkifhanede bırakacağız. Onu cemiyetten

⁵⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Birleşim 22, Cilt 1, ss. 642-643.

uzaklaştıracamız, onun çocuklarını sefaletle sevkedeceğiz. Niçin? Çünkü bu vatandaş mahkûm olacak olursa, Samet Ağaoğlu arkadaşımızın dediği gibi, böyle bir memuru Devletimiz bir daha istihdam etmeyecektir. Tevkihaneden çıkacak iş arıyacak, küçük esnafa müracaat edecek bakacaklar ki, mahkûm olmuş, aften istifade edememiş. Bir vatandaşı 200 bin lira dolandıran adam ise serbest kollarını sallıyarak cemiyette dolaşiyor. Fakat bu memur affedilmemiştir, demek ki çok kötü bir adamdır. O adamı kimse istihdam etmeyecektir. Bu adam maişetini temin için imkân bulamayacaktır. Bu adam çocuklarıyla beraber sefaletle mahkûm olacaktır. Yani milyonu aşırın, suiistimal eden adam serbest dolaşacak, 2-300 lira irtikâp etmiş memur hapsedilecek. Niçin? Bu memur cemiyetten tecrit mi edilecek? Nerede adalet, nerede atıfet? Adalet Bakanı ve onun noktai nazarını müdafaa eden arkadaşlar hâkimlik etmiş, insanları mahkûm ede ede artık mahkûm etmek itiyadını almıştır. (Gülüşmeler) Arkadaşlar, büyük meblâğları suiistimal eden insanlar her imkândan istifade edecekler fakat Devletin 500 lirasını, irtikâp edenler istisna edilmiştir. Bu birkaç yüz liralık irtikâptan dolayı yakasını ele veren memurun aften istifade etmemesi doğru mudur? Doğrudur deniliyor, çünkü; Devletin malını çalmıştır, Devletin malı çok mukaddestir; ama ferdin malı mukaddes değildir. Ferdin malına kıymet vermeyen rejimler, diktatör rejimlerdir. (Bravo sesleri, alkışlar) Bizim Ceza Kanunu Devlet malına karşı işlenmiş olan irtikâp ve irtişaları şiddetle tecziye etmektedir çünkü o kanun İtalya'dan alınmıştır, çünkü o Musolini kanunudur. (Alkışlar) Biz bugüne kadar gördüğümüz tatbikat neticesinde edindiğimiz itiyatlara dayanarak affı kabul edeceğimize arkadaşlar bir af kanunu çıkarmıyalım. Efkârı umumiye nazarında Büyük Meclisiniz büyük bir zaaf göstermiş olur. Fakat akli selim hâkimdir. Adalet Bakanı ile üç arkadaşının sözlerinin tesiri altında kalmıyalım. Elimizi vicdanımıza koyalım. Bir tarafta ihtilas ve irtikâp edilen meblâğı bin liraya çıkaralım. Beş yüz lira alan bir memurun ve ailesinin ve mağdur kimselerin hayretini celbetmemek için on bin liradan fazla suiistimal, sahtekârlık veya sirket yapanları bir muvazene tesis etmek maksadiyle aften istisna edelim.

Ek 2: Zakar Tarver'in 6-7 Eylül Olayları'na Dair 12 Eylül 1955 Tarihinde Yaptığı

Konuşmanın Tam Metni⁵⁵⁵

REİS— Zakar Tarver.

ZAKAR TARVER (İstanbul)— Muhterem arkadaşlarım, memleket büyük bir felâkete mâruz kalmıştır. Bu vandalizmi işliyenler teşhis edilmiştir. Millî hayatımıza kasdeden kuvvetin başka kisvelere bürünerek cânîyene tasavvurlarının tahakkukuna uğraştığını görüyoruz. Binaenaleyh ilk vazifemiz bu kisveleri ortadan kaldırmak olmalıdır. Bunlar nedir! Henüz bâzı geri kafalı dimağlarda mevcut müslim gayrimüslim ayrılığı. Bu felâkete mâruz kalan azınlığa karşı Sayın Başvekilimizin sempatisine şahsan şahidim. Delillerini de verebilirim, örfî idare ilân edilmiştir. Eminim ki bu vandalizmi işliyenlere, vazifelerinde tekasül gösterenlere kanun müstahak oldukları cezayı verecektir. Ve mağdur olanlara, bilhassa küçük esnafa Devlet her nevi yardımı yapacaktır. Ancak saltanat ve halifelik devirlerinden kalma bir zihniyetinin izleri mevcuttur. Bâzı örümcek bağlamış kafalar, Türkiye Cumhuriyetinin lâyük bir devlet olduğunu henüz anlamamış bulunuyorlar-. Artık bu memlekette dinî faikiyetin değil ancak ve ancak istidat ve kabiliyet önünde bütün kapıların açık olduğunu daha öğrenmemiş olanlar vardır. Din bir vicdan işidir.

HÜSEYİN ORTAKCIOĞLU (Çorum)— Örfî idare hakkında konuşun.

ZAKAR TARVER (Devamla)— Herkes inandığı mezhepte serbesttir. Bütün dinler şayanı hürmettir, işte karayobazlık maalesef hunhar kuvvetler elinde tehlikeli bir silâh oluyor, din kisvesi arkasında vatani kalbinden hançerlemek isteyenlere bir daha fırsat verilmemelidir. Muhterem arkadaşlar, bir defasında New York'ta Amerika'nın kurtuluş gününde sokaklara asılı levhalar görmüştüm. Bu muazzam levhalar Amerika'yı teşkil eden muhtelif milletlerin isimlerini taşıyorlardı. Meselâ: John Smith, Pier Dupont, Avram Levi ve saire gibi tipik isimler yazılı idi. Bunların hepsinin altında "All America" yani hepsi Amerikalı yazılı idi. Türkiye'yi teşkil eden unsurlar da şüphesiz ki, hepsi Türk'tür. Aynı eşit muameleye tâbidir. (Bravo sesleri) Fen ve ilmin bu şahlanış devrinde ileri bir medeniyette, ileri bir millet olmaya azmetmiş, bu uğurda fevkalbeşer gayret sarf eden Türkiye'de artık geri, çürük zihniyetlerin yeri olmamalıdır. (Bravo sesleri) Sizleri temin ederim ki, memleketimizde yaşayan ufacık gayrimüslim azınlık, mukadderatını bu memleketin mukadderatına bağlamış, bu memleketin iyiliğine candan sevinen ve maazallah felâketine de samimiyetle üzülen insanlardan mürekkeptir. (Bravo sesleri) Asırlardan beridir Türkiye'de yaşayan Ermeni azınlığının ifa edebilecekleri hizmetler cümlelerinin malûmudur: Dr. Antanik paşalar, Horasancılar gibi tıp üstadları, Balyanlar gibi Selimiye Kışlasını, Beylerbeyi Sarayını, Dolmabahçe Sarayını inşa etmiş mimarlar, Dadyanlar gibi memlekette ilk defa baruthane tesis edenler, Devletin para sıkıntısına çare bulmuş olan Karez Artinler, saymakla sonu gelmiyecek eslâfimiz hep bu memlekete hizmette gurur ve şeref duymuşlardır. Onların öz evlâtları olan bugünküler de aynı samimî duygularla meşbu bulunuyorlar. Dosta ve düşmana karşı bizleri utandıracak olan son vandalizm gösterileri dolayısıyla azınlıkların bu samimî duygularını

⁵⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, ss. 673-674.

bu kürsüden belirtmek memleketin yüksek menfaatlerine uygun olacağı kanaatindeyim. Allah bu memleketi korusun! (Alkşlar).

Ek 3: Aleksandros Hacopulos'un 6-7 Eylül Olayları'na Dair 12 Eylül 1955 Tarihli

Konuşmasının Tam Metni⁵⁵⁶

REİS— Aleksandros Hacopulos.

ALEKSANDROS HACOPULOS (İstanbul)— Pek muhterem arkadaşlarım, bu kürsü gibi mukaddes kürsüler medeni ve hür milletlerin malı ve eseridir. Bu kürsiye Türk milleti gelişigüzel kavuşmamıştır. Bu, büyük bir emeğin, kahramanlığın ve gayretin mahsulüdür. 6 Eylül'de İstanbul'da vukubulan tüyler ürpertici hâdiseler karşısında insan haklarına tapan ve medeniyete âşık olan Türk milletine ait olması hasebiyle elbette bu anda bu kürsü susamazdı. Pek Muhterem Reiscumhurumuz Celâl Bayar, Türkiye B. M. Meclisini fevkalâde içtimaa çağırarak bu nahoş hâdiseler etrafında kararlar alınması için hepimizi buraya davet ettiğinden kendilerine en büyük şükran ve minnettarlığımı ifade etmek isterim. Bu hâdiselerin vukuu anından itibaren pek Muhterem Hükümet Reisimiz Adnan Menderes ve kıymetli vekillerimizin sarf etmiş oldukları ve sarf etmekte devam ettikleri muazzam gayret ve gösterdikleri hakiki ve kardeşane alâkadan dolayı kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır. Ellerinden geldiğini yapacaklarına da eminim. Dinimin Hristiyan olması hasebiyle değil; bir Türk vatandaşı ve bu milletin mümessili olarak medeniyetimize ve tarihimize vurulmuş olan bu darbe beni son derece üzümüştür, üzmemesine de imkân yoktur.

MUSTAFA ZEREN (Amasya)— Üzülmeyen tek Türk yoktur.

ALEKSANDROS HACOPULOS (Devamla)— Vukubulan müessif hâdiseler hepimizce ve bütün dünyaca artık malûm. Mabretler ve kültür ocakları tamamıyla yıkılmış ve yakılmış, milyonlarca kıymetinde millî servetimiz mahvolmuş ve binlerce masum ailenin mesken masuniyeti ihlâl edilmiş ve korkunç şartlar altında gece yarısı harbolmuştur. Şayet bu hareketler bir düşman tarafından yapılmış olsa idi acımızı sinemize basacak ve hıçkırıklarımızı boğacaktık. Fakat bunlar başkalarının teşvikiyle ve kendi ellerimizle yapılmış olduğundan bize en fazla elemi bu hâdiseler vermektedir. Bu hâdiseler âni bir feveran mahsulü değildir. Muhtelif istikametlerden aynı taktikle ve aynı programla ve aynı sistemle bunun çok zaman evvel bu gibi işlerde ehil eller tarafından hazırlandığı hiç şüphe götürmez bir hakikattir. Milletimizin millî dâvalarımızda ne kadar hassas olduğunu elbette takdir ediyoruz. Fakat bu öfke ve hiddet kimlerin aleyhine kullanılmıştır? Bunun hedefi kimlerdir? Evvel emirde burada bir mukaddes kitap gibi, bildiğimiz Anayasamızın 88'inci maddesini okuyalım. Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkes Türk'tür. Ve biz bununla iftihar etmekteyiz. (Bravo sesleri, alkışlar). Sayın arkadaşlarım; bugünkü Türkiye, hak ve adalet prensipleri üzerine kurulmuş büyük bir imparatorluğun özüdür. (Bravo sesleri) Böyle bir imparatorluk ki, hudutları Hindistan'dan Viyana'ya, Kırım'dan Nil Nehrinin mebdesine kadar, Arabistan'dan Cebelütarık'a kadar uzamıştı; o zamanın medeniyeti bu hudutların içinde idi. İmparatorluğumuz kuş uçmaz, kervan geçmez Afrika çöllerinin ortasında değildi, içinde elbette muhtelif din ve ırktan vatandaşlar olacaktı. Çünkü muazzam bir imparatorluktu. Tekrar ediyorum, işte bugünkü Türkiye Cumhuriyeti bu imparatorluğun özüdür. Ve muhtelif din ve ırka mensup

⁵⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, Birleşim 80, Cilt 7, ss. 675-677.

insanlardan müteşekkil ise bu, geçirdiği tabii merhalenin bir neticesidir. Arkadaşlar biz bugün filân devletle bozuştuk diye o ırktan olan vatandaşları mağdur edersek öbür gün falan devletle bozuştuk diye başkalarını mağdur edersek bu vatanın hali ne olur? Bunu reddediyoruz arkadaşlar. (Bravo sesleri) Bütün dünya biliyor ki, hiçbir vatandaş ne esir ne de rehindir. Fakat bunu bu şekle sokan ve Türk milletinin bütünlüğünü bozan, galeyana getiren maalesef bazı gazeteciler olmuştur. Matbuatın burada hissesi de vardır. Misal mi istiyorsunuz? Geçen gün, yani ayın sekizinde Ulus Gazetesinde şöyle bir yazı vardı: Kiliseleri Rum papasları yakmıştır. Bu olur mu arkadaşlar? (Sağdan, hâdiseden sonra sesleri) Evet hâdiseden sonra.

REİS— Rica ederim müdahale etmeyin, hatibin sözünü kesmeyin.

ALEKSANDROS HACOPULOS (Devamla)— Bu hareketlerinden elde ettikleri semereyi sorsunlar, faciaların izleri önünümüzde duruyor. İşte enkazlar ve harabeler. Arkadaşlar; bizi en fazla üzen, maalesef itiraf mecburiyetindeyim, memleketin emniyet teşkilâtıdır. Bunu itirafta hepimiz müttetikiz. Emniyet teşkilâtı maalesef gafil avlanmış, maalesef uyumuş ve belki de; dilim söylemeye varmıyor; bazı hâdiselere göz yummuştur. Misal söyliyeyim arkadaşlar; Büyükkada'ya gece yarısı beş on kayık geliyor, içindekiler karaya çıkıyor. Polisler bunları görüyor. Bunlar 200-300 kişi idi. Silâhsız, topsuz, tüfeksiz kimseler. Polisle konuşuyorlar. Ondan sonra Büyükkada'yı tahrib ediyorlar. Hiçbir mukavemet görmeden gerisin geriye dönüyorlar. Polis isteseydi 3, 5 kayığı tutup bunları fare gibi kapan içinde tutamaz mı idi? Taksim'in göbeğinde çapulcular Zapyon Lisesinin kapısını zorlarken oradan süvari polisleri geçiyor. Hâdiseyi görüyor, ne yapıyorsunuz utanmazlar diyor ve geçiyor gidiyor. Daha mühim bir hâdisе benim evimde cereyan etmiştir. Benim evimde cereyan ettiği için söylemek mecburiyetindeyim. Evimin yanı başında polis karakolu bulunmaktadır. Bizi tanurlar, anne ve babamı bilirler. Tahripçiler evin içine giriyor, evi tamamiyle tahrib ediyor ve evimin önünde duran silâhlı jandarmalar hiç müdahale etmiyor. Bu hâdisede diyebilirim ki evim değil, tahripçiler muhafaza edilmiştir. Babam ve annem 80 yaşındadır. Yataktan aşağı atılmış ve gece yarısı, yatakları dâhil, her şey tahrib edilmiştir. Başbakanlık Müsteşarı Salih Korur evimin halini gözleriyle görmüştür.

REİS— Hatip Beyden rica edeceğim. Şimdiye kadar görüşen hatip arkadaşlarımız, dikkat buyuruldu ise, Hükümetin aldığı İdarei örfiye kararının lüzumlu olup olmadığı üzerinde konuştular. Mevzuun detaylarına geçmek İdarei örfiye mahkemelerine aittir.

ALEKSANDROS HACOPULOS (Devamla)— Sayın arkadaşlar, bu yalnız benim için değil, aynı zamanda sizin için de yürekler acısıdır. Bugün bu sebepten dolayı benim evim, yarın herhangi bir sebepten dolayı sizin eviniz de aynı âkibete varabilir. Sarf ettikleri cümleler de şunlardır; kırın, yıkın, mebusun evini. Bedavadan para alıyor. Hani memleketin kanunları, hani vatandaşın emniyeti, nerede, masuniyet haklarımız? Hangi günler için bu kanunlar ve haklar bize verilmiştir? Yenimahalle'de bir eve çapulcular gireceği anda bir polis onlara yaklaştı ve daha erkendir, bir saat sonra gelin dedi. Buna emniyet mi derler? Size binlerce daha misal verebilirim. Vatandaşın malı, mülkü, namusu, hayatı hangi teminatla muhkemdir? Bu muazzam nümâyışte tek bir polisin burnu kanamamıştır. Sayın arkadaşlar, hemen hemen bütün evlere girenler şu

cümleyi kullanmışlardır; “Korkmayın sizi asıp kesecek değiliz. Buna dair emir vardır. Yalnız evlerinizi tahribedeceğiz.” Bu emri verenler vardır. Kimlerdir? Bu iş hangi teşkilâtın mahsulüdür. Bunlar üzerinde durulması ve uzun uzun, derin derin düşünülmesi lâzımgelen mühim noktalar. Fakat bunun ötesi de vardır. Ve en ağır tarafı da budur. Şayet ne yapalım yetişemedik, anlayamadık diye kendilerini müdafaya kalkışlarsa o zaman vaziyet çok daha vahim ve fecidir. O zaman özürleri kabahatlerinden çok daha büyük olacaktır. Eğer emniyet teşkilâtımız ve zabıtamız beş on bin silâhsız, talimsiz, ellerinde yalnız sopa ile başıbozuk çeteciye, polisi ile, jandarması ile etrafında birçok askerî birlikleriyle ve motorize kıtaları ile İstanbul'un göbeğinde bir iki saat zarfında bastıramazsa halimiz haraptır arkadaşlar. Daha büyük felâketler karşısında ne yapacağız? Sayın arkadaşlarım, teşkilât tertipli idi, muazzamdı. İstanbul'da 74 kilise vardı. 70'i aynı zamanda yıkıldı ve yıkıldı. Asıl Türk milleti ve onun hükümdar ve kahramanları mabetlere daima saygı ve sevgi göstermişlerdir. 500 sene zarfında ve birçok harblerin içinde dahi hiçbir kilisemiz, hiçbir mabedimiz yıkılmamış, mukaddes eşyaları bu şekilde vahşiyane ve gaddarca tahribedilmemişti. Sayın arkadaşlar, mezarlar açılmış, mukaddes ruhanilerimizin, anne ve babalarımızın kemikleri çıkarılmış ve cesetler bıçaklanmış ve yakılmıştır. Arkadaşlar bu mübalâğa değildir. Hakikat ve vukuatın küçük bir cüz'ünün ifadesidir. Bâzı ruhanilerimiz insafsızca dövülmüş ve aralarında öldürülmüşleri de vardır. Her halde bu çirkin hâdiseler birçok aksi tesadüflerin birleşmesinden ve bâzı yabancı tesirlerin altında kalmış olanların takibettikleri malûm menfaatlerin uğruna olmuştur. Hepimiz kurban gittik. Arkadaşlarım, hâdiseler malûm. Bugün bu hâdiseler, yarın başka ve daha vahim hâdiseler doğurabilir. Bunun için büyük akliselim ve her cihetten büyük menfaatlerimiz adına fedakârlık yapmamız lâzımdır. Ayağımızı denk tutalım. Pek muhterem arkadaşlarım, Rum vatandaşlarımızın maddi zararlardan ziyade memleketimizin duçar olduğu mânevi zarardan dolayı daha ziyade müteessir olduklarını burada katî olarak ifade etmek isterim. Asıl Türk milleti bu hareketleri cesasız bırakmayacaktır. Türk milletinin alınına ve tarihine kara leke sürmek isteyenlerin bu alçakça hareketlerinin tekerrürüne meydan verilmeyeceği aşikârdır. Bunlar medeni ve hür milletler camiası içindeki şeref ve haysiyet ve itibarımızı rencide etmek istemişlerdir. Bütün medeni dünyanın gözleri bize çevrilmiştir. Bunun maddi ve mânevi zararlarını kısmen dahi olsun muhakkak ki telâfi edeceğiz. Hepinizden bunu beklerim. Hepinizi saygı ile selâmlarım. (Bravo sesleri, alkışlar)

Ek 4: Salamon Adato'nun İşçilere Grev Hakkı Verilmesi Hakkındaki 18 Ocak 1950

Tarihli Konuşmasının Tam Metni⁵⁵⁷

BAŞKAN— Adato.

SALAMON ADATO (İstanbul)— Efendim, sâyü amel mefhumu iktisadi ve içtimai ilimlerde büyük bir rol oynamaktadır. Ticaret, sanayi ve ziraatte. Çalışmaya ait şartları tanzim eden kanunlar medeni memleketlerde sık sık tadilâta uğramaktadır. Bu tadilât; bu sahada görülen ve her gün artan ihtiyacı tatmin etmek maksadına matuftur. Bütün medeni memleketlerde iş sahasında kabul edilen hükümler, işin serbest bir mukaveleye dayandığı prensipi üzerinde tesis edilmektedir. İş serbest olunca patron ve amele kendi şartlarını tâyin etmekte serbesttirler. Bunun içindir ki, iş serbestliği esası insan hakları beyannamesine takaddüm eden konuşmalarda münakaşa konusu olmuştur. Ve o zamandan beri işçinin hiçbir zaman patronun tazyiki altında bulunması caiz olmadığı esası kabul edilmiştir. Çalışma Bakanı bu mâruzâtımla nereye varacağını her halde tahmin buyurdular. Demokrat Partinin programında yer alan bir müesseseye temas etmek istiyorum. O da, işçilere tanınması zaruri olan grev hakkıdır. Sendikalar Kanunu Yüksek Meclisinizce müzakere edilirken grev hakkının kabul edilmesi zarureti üzerinde partimiz durmuştu. Ve o zaman Çalışma Bakanı bulunan Sayın Dr. Sadi İrmak arkadaşımız grev hakkının İş Kanununda yer aldığını ve ancak İş Kanununun tadil edilmesi bahis mevzuu olduğu zaman bu grev meselesine temas edilebileceğini beyan buyurmuşlardı. Şimdi İş Kanununun yirmi maddesi tadil edilmektedir. Bendeniz bu kanunun bilhassa, böyle mühim bir kanun olan, İş Kanununa yamalar yapmakta bir fayda mülâhaza etmiyorum. Bilâkis böyle bir kanunun yeni bir temel üzerinde tesis edilmek suretiyle vücuda getirilmesi daha muvafık olur kanaatindeyim. Grev hakkı üzerinde partimizce durulmaktadır. Ve parti siyasi toplantılarımızda bahis konusu olmuştur. Buna sayın Çalışma Bakanı cevap verdiler ve dediler ki; unutulmamalıdır ki grev karşısında lokavt da vardır. Evet amele kendi mesai şartlarını serbestçe tâyin etmek hakkını haiz olduğu zaman, hiç şüphe yoktur ki patron da aynı salâhiyeti kullanmakta muhtardır. Buyuruyorlar ki grev hakkı bugün beklenen faydayı temin etmekten çok uzaktır. Bir kere tasavvur buyurunuz bu grev hakkını tanıyan demokrat memleketlerde tecrübesi çoktan yapılmıştır. İngiltere'de 1871 senesinden beri tatbik edilmektedir. Belçika'da 1866 tarihli kanunla kabul edilmiştir. Felemenk'te 1872'de grev hakkı verilmiştir. Fransa'da 1864 senesinde kabul edilen bir kanunla grev hakkı tatbik edilmektedir. Binaenaleyh bütün bu maruzatımla, bizim memleketimizde grev hakkının kabul edilmemesi için ne içtimai ne de iktisadi bir sebep tasavvur olunamayacağını belirtmek isterim. Ancak bir endişe mevcuttur. Her yeni teşebbüs de tabiidir ki, o teşebbüsün neticesi hakkında bir endişe duyulabilir. Fakat adımı atmak lâzımdır. Ve ancak böyle bir cesaret gösterildiği takdirdedir ki, demokratik sahada büyük inkişaflar yapılması mümkün olacaktır. Yapılan tadilât yerindedir. Bunların faydasını inkâr edecek vaziyette değiliz. Prensipimiz iyiye iyi, kötüye kötü demektir. Hükümet tasarısında gayet muhik bir tadil yapılmıştı. O da işçinin tarifi ve iş yerinin mahiyetinin tâyini hususuna mütedairdir. İş Kanununda; iş Kanununun tatbik sahasını tâyin için bir kıstas alınmış, o kıstas da o iş yerinde kullanılan işçilerin adededir; 10

⁵⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Birleşim 31, Cilt 23, ss. 214-215.

işçi bir yerde çalıştığı takdirde İş Kanunu o iş yerinde tatbik edilecektir. Hükümet şahsi teşebbüslere önem vermek istediği bir zamanda küçük endüstrileri ile büyük endüstri arasında bir fark yaratmamak maksadıyla, sıyanet maksadıyla bu kıstası bertaraf etmek istemiştir. Noktai nazarında büyük bir isabet vardır. Yüksek Kamutay birkaç gün evvel Hastalık Sigortası Kanununu kabul buyurmuştu. O Hastalık Sigortası Kanununu tatbik edebilmek için bir iş yerinde on işçinin bulunması lâzımdır. Halbuki Hastalık Sigortası kaza, maluliyet ve ihtiyarlık sigortalarından daha mühimdir. Çünkü bir insan müddeti hayatında birkaç defa hasta olur, fakat bir defa malûl olur. Binaenaleyh, hasta olduğu müddetçe, amele, işçiye yardım etmek icabeder. Fakat bir işçi yalnız sekiz işçinin çalıştığı yerde çalışırsa hastalık sigortasından istifade ettirilmiyor. Çalışma Komisyonu Hükümetin tasarısını kabul etmemek için mâkul bir sebep ileri süremedi, kıstası bertaraf etmek lüzumunu kabul etmiş fakat sarîh ve katî bir adım atmaktan tevakkî etmiştir. Bu hususu Bakanlar Kuruluna havale ediyor. Halbuki vâzu Kanun bir madde kanuniye tesis edeceği zaman vaziyeti gözönünde bulundurmalı ve lâ- zımgelen vuzuhla kaideyi vaz'etmelidir. Binaenaleyh, bu bakımdan iş yerinin ve İş Kanununun tatbik sahasının tâyini hususunda Hükümetin tasarısında gösterilen sureti hal daha muvafıktır. Bu tasarıda birçok noksanlar vardır. Meselâ işçinin bir istirahata ihtiyacı olduğu kabul olunuyor, fakat işçinin sekiz saatten fazla çalışması ihtimalini de derpiş ediyor. Bugün bir işçinin sekiz saatten fazla çalıştırılması adlî hakkaniyetle kabili telif değildir. Hafta tatilinden istifade ettirmemek büsbütün insafsızlık olur. Halen, işçimizi hafta tatilinden istifade ettirmiyen müesseseler meyanında Devlete mensup bâzı idareler de vardır. Bendeniz 25 senedenberi Boğaziçi'nin bir iskelesinde çalışan bir çımacıya tesadüf etmekteyim ki, bu çımacı birgün dahi İstanbul'a gidip de ihtiyaçlarını temin edememektedir. Çünkü hafta tatilinden istifade ettirilmemektedir. İşçilere hafta tatili hakkını vermekle beraber bu hafta tatilinin ücretinin verilmesi de içtimai bir zarurettir.

Ek 5: Mıgırdıç Şellefyan'ın Otomobillerden Fon Alınması Hakkında 25 Şubat 1960

Tarihinde Yaptığı Konuşmanın Tam Metni⁵⁵⁸

REİS— Mıgırdıç Şellefyan.

MIĞIRDIÇ ŞELLEFYAN (İstanbul)— Muhterem arkadaşlarım, hakikaten Maliye Vekâleti bütçesini bir vodvile çeviren Esat Mahmut Karakurt'u tebrik ederim. Bir memleket yolunun üzerinden illâki otomobil geçirmeye merakı olan bu arkadaş bilmelidir ki, her şeyden evvel bu memleket yollar otomobiller için değil, kamyonlar için yapılmıştır. Eşya taşıyan vasıtalar, emtia taşıyan vasıtalar bu memleketin iktisadiyatında mühim rol oynayacaktır. Kamyonlardan fon parası alınmaması bu gayeye en güzel hizmet eden bir tedbirdir. Mahmut Bey bu otomobil meselesinde tehevüre kapılarak, bağırpıp çağırdılar. Her halde buna sebep grup arkadaşlarıyla olan otomobil meselesinin bir reaksiyonudur. (Soldan gülüşmeler) Bir otomobilden fon alınması meselesi bir lüks telâkki edilmektedir. 1946-1947 senelerinde Almanya yollarında dolaşanlar pekçok kamyonlara rastlamışlardır. Otomobil sonra gelir. Türkiye iktisadi durumu itibariyle evveli kamyon ve otobüse muhtaçtır. Bu fonu Hazine onun için otomobilden alacaktır. Bu fonu veremiycek durumda olanlar otomobile binmesin, otobüsle seyahat etsin, trenle seyahat etsin, tayyare ile seyahat etsin efendiler. Sonra bu ana yollar yapılmış da nakil vasıtaları geçmiyormuş. Yani ne demek istiyorlar; “Vapuruna yola çıkaralım da istim sonra gelsin. Harbe gidelim barut sonra gelsin” mi demek isterler? Bunları ancak bir vodvil ile tavsif edebiliyorum. Başka tâbir yoktur. Karakurt arkadaşımız hakikaten ya dil bilmiyen yahut sesini ayar edemeyecek kadar kulağı tedaviye muhtac olan bir adam olduğunu ispat etmiştir. Efendim, Halk Partisi sözcüsü birçok borçlarımızı çocuklarımızın ödemek mecburiyetinde kalacağını ve bu kadar büyük borçların altından nasıl kalkacağımızı soruyor. Bu borçları hiçbirimizin çocuğu ödemiyecektir. Bu borçları ödyecek olan yapılmış olan tesislerdir. Bunlar yalnız borçlarımızı ödemekle kalmıyacak aynı zamanda memlekete dolar getirecek refah getirecektir. (Soldan alkışlar) Bu mevzular Bütçe Encümeninde görüşülürken Halk Partili arkadaşlar nedense çok daha samimî bir hava içinde görüştüler, fakat sonra Umumi Heyete kademe kademe gelirler ve daha hızlı bir tempo ile tenkid ederler. Dışarı çıktılar mı hele mitinglerde sanırsınız ki, Bütçe Encümeninde bulunan Halk Partili arkadaşlar birer kara gözlük takmışlardır. Meclis dışında hepsinde birer kara gözlük! Ama biz eminiz ki, buradan çıkınca evlerine bizim yaptığımız yollardan giderler, evlerinde otururlar, bizim yaptığımız fabrikanın şekerinden şekerleme yerler ve her Türk gibi onlar da bu yapılanlardan iftihar duyarlar. Sadece bu teselli bile kâfi iken nedense üzücü bir ruh hali içinde çırpınırlar. Çok şükür halkın kahir ekseriyeti bizimle beraberdir, bize emindir. Biz de sonuna kadar vazifelerimizde devam etmekten hiçbir zaman fariğ olmayacağız. Maruzatım bundan ibarettir. (Soldan; alkışlar)

⁵⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 11, Birleşim 47, Cilt 12, ss. 527-528.

ÖZGEÇMİŞ

Muzaffer Ammar SAKALI 22.12.1980 tarihinde Ankara’da doğdu. Ankara Dikmen Merkez ve Dedeman İlköğretim Okulu’nda okudu. Orta ve lise eğitimini Ankara Tevfik İleri İmam Hatip Lisesi’nde tamamladı. Lise eğitiminden sonra Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden 2003 yılında şeref derecesi ile mezun oldu. 2003-2007 arası ERDEMİR’de ve 2007-2011 arası özel sektörde çalıştıktan sonra 2011 yılının Mart ayında Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı’nda çalışmaya başladı. Yabancı dilleri İngilizce ve Arapça’dır.

İletişim Bilgileri

E-mail: ammar.sakali@oka.org.tr/muzafferammar80@gmail.com

Tel: 0544 261 85 97